

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

CİLT: 23 SAYI: 60 TEMMUZ - EYLÜL 2023

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARİ DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Hüseyin KAYA

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Emre TÖRE

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: <http://dergipark.gov.tr/spcd>

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Erkan USLU

Yapım

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi
Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde No: 11 06374 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32 e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Baskı Adedi

500

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

SOBIAD Index tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

CİLT: 23 SAYI: 60 TEMMUZ - EYLÜL 2023

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK ERKEN

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel BOZKURT * İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel BULUT * İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nergis DAMA * Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Azize Aslıhan NİŞANCI * Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN * Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Emrah AKBAŞ * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz SEZGİN EMÜLER * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR * Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Nilgün METİN * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM * Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Senem ERTAN SAVAŞ * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hakan TÜRKÇAPAR * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Betül ULUKOL * Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Prof. Dr. Sutay YAVUZ * Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK ERKEN

e-posta:spcdergisi@ail.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

2023 senesinin üçüncü sayısı olan 60. sayımızla yeniden karşınızdayız. Bu sayıda, yaşlılık teorileri, aktif yaşlanma, covid-19 vakalarının göçmen istihdamına etkisi, demografik geçiş süreci, çocuklarla adli görüşme, yaşlı ayrımcılığı, ortaokul öğrencilerinin aile ilişkileri ile sosyal becerileri gibi konulara dair yapılan çalışmalara yer veriliyor. Bir kısmı yapılan tezlerden türetilen bu çalışmaları, politika yapıcılara, sahadaki uygulayıcılara, alana ve alanyazına yapacağı katkılar açısından önemsedığımızı belirtmek istiyoruz.

Bu sayımızda 7 çalışmaya yer veriyoruz.

İlk çalışma Nihal Arda AKYILDIZ tarafından kaleme alınan “*Yaşlılık Teorileri Çerçevesinde Aktif Yaşlanmayı Destekleyen Mekânsal Düzenlemeler*” isimli İngilizce makaledir. Bu çalışmada, bireyin yaş aldıkça azalmaya başlayan ‘işlev kapasitesinin düşüşü’ yaşlılığın dikkat çekici sorunu olduğu gerçeğinden hareketle fiziksel faktörler kadar sosyal, çevresel ve ekonomik faktörler de yaş alanların yaşamlarını etkilemekte, yetişkinlik döneminde yüksek olan ‘fonksiyonun sürdürülebilirlik kapasite aralığı’ yaşlılıkla birlikte açılmakta böylece ‘işlevsel kapasite’ de düşmekte olduğu ifade edilmektedir. Yaşlılık kuramlarından olan “aktif yaşlanma”, yaş alan bireylerin homojen bir gruba sahip olmamaları nedeniyle yaş aldıkça fiziksel kısıtlama/yetersizliklerindeki artışı ortaya koymaktadır. Yaklaşım, yaşam sürecinin sağlıklı ve faal geçirilmesini mümkün kılmak üzere, kentsel çevrenin de ‘aktif yaşlanmayı destekleme kapasitesini’ dikkate almaktadır.

“Covid-19 Vakalarının Göçmen İstihdamına Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi” isimli İsmail Hakkı İŞCAN ve Tuğba DEMİREL tarafından birlikte yapılan çalışma derginin ikinci makalesidir. Çalışmada COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamını nasıl etkilediğini ampirik olarak araştırılmaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada, 17 OECD ülke ekonomisinin 2020q1-2021q4 dönemi üçer aylık verileriyle hata düzeltme modeline dayalı Westerlund (2007) eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları itibarıyla eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş ve daha sonra AMG tahmincisiyle uzun dönem esneklikler hesaplanmıştır. Buna göre COVID-19 vakaları %1 oranında arttığında göçmen istihdamı %0,03 oranında azalmaktadır. Çalışmada ayrıca panel VECM nedensellik analizi gerçekleştirilmiş ve sonucunda COVID-19 vakaları ile göçmen istihdamı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edildiği değerlendirilmektedir.

Derginin üçüncü makalesi “Demografik Geçiş Sürecinin Epistemolojisi ve Nüfus Yaşlanmasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme” ismiyle Burhan CAN tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada demografik geçiş süreci epistemolojik açıdan araştırılmış, sürecin aşamaları ise görece yeni olan beşli modele göre ele alınmıştır. Ayrıca demografik geçiş sürecini yaşamış ülkelerde yeni bir sorun olarak nüfus yaşlanması ortaya çıktığından böylesi ülkelerin yaşlanma sorununun etkilerini hafifletmek için ne gibi politikalar izlediği araştırılmıştır. Ülke, bölge ve dünyaya ilişkin nüfus verileri “Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi” (UN-DESA) istatistiklerinden elde edilmiştir. OECD ülkelerinin emekli olma yaşına yönelik veriler, OECD’nin raporlarından derlenmiştir. Türkiye’ye ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerine dayanmaktadır. Seçilmiş ülkeler ve dünya geneline ait 2100 yılına kadarki yaşam beklentisi projeksiyonuna Birleşmiş Milletler’in 2017 ile 2022 verilerinden erişildiği ifade edilmektedir.

Dördüncü çalışma Hüseyin BATMAN ve Elif GÖKÇEARSLAN tarafından birlikte kaleme alınan “İngiltere ve Türkiye’de Çocuklarla Adli Görüşmeye İlişkin Mevcut Durum Değerlendirmesi” isimli İngilizce makaledir. Bu çalışmada adli görüşmenin istismar mağduru çocuktan yaşananlar hakkında bilgi almak adına en önemli araçlardan biri olduğu ifade edilerek, adli görüşmecinin alanında uzman olması mağdur çocuktan istismarla ilgili tam ve doğru yanıt alınması olasılığını arttırdığına dikkat çekilmektedir. Birleşik Krallıkta çocukla adli

görüşmenin tarihçesinin Türkiye'ye nazaran daha eski olduğu, 1970'li yılların sonunda başlayan sürecin 1990'lı yıllarda hızlandığından bahsedilmektedir. Türkiye'de çocukla adli görüşme sürecinin özellikle 2012 yılında Çocuk İzlem Merkezi genelgesinin yayınlanmasıyla hız kazandığı, 2012 yılından beri Sağlık Bakanlığına bağlı Çocuk İzlem Merkezleri ile Adalet Bakanlığına bağlı Adli Görüşme Odalarının sayısının hızla arttığı ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde adli görüşmeler görüşme protokolü çerçevesinde yapıldığı ancak Türkiye'de henüz çocukla adli görüşme protokolü bulunmadığının altı çizilmektedir. Bu konuda yürütülen çalışmalarla en kısa zamanda adli görüşme protokolü hazırlanmasının isabetli olacağı ifade edilmektedir.

Canan GÖNÜLLÜ tarafından kaleme alınan “*Sosyal Medyada Linç Kültürü ve Yaşlı Ayrımcılığı*” isimli çalışma derginin beşinci makalesidir. Çalışmada, yasal olarak sınırları çizilmiş olup suç olarak nitelendirilen ayrımcılığın; sosyal medyada yaşlılarla ilgili olan yönü incelenmektedir. Çalışmanın amacı, literatürde linç kültürü olarak yer alan kavramla, hukuki olarak yaşlı ayrımcılığı şeklinde tanımlanmış kavram arasında yaşlılık sosyolojisi bakış açısıyla ilişki kurabilmek olarak tanımlanmaktadır. Bunun için, öncelikle kitle iletişim kavramı ve sosyal medyanın mahiyeti incelenmiş ardından da linç kültürü ve yaşlı ayrımcılığıyla ilgili hukuki dayanaklar ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sosyal mecralardaki söylem ve paylaşımların, ayrımcılığa neden olmak konusunda sosyolojik bir problem olabildiği bulgusuna ulaşıldığı ifade edilmektedir.

Derginin altıncı makalesi “*Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*” ismiyle Anıl KELEŞ ve Mehmet Ali ÇAKIR tarafından birlikte kaleme alınan çalışmadır. Bu çalışmada evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkiler incelenmekte ve Burdur ili genelinde yaşayan 367 evli bireyin bu araştırmaya dâhil edildiği ifade edilmektedir. Araştırmaya göre evlilik kalitesinin yordayıcılarını ortaya koyan aşamalı regresyon analizi sonucunda, ikili ilişkilerde güven, affetme ve saldırgan mizah tarzının evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Evlilik kalitesi, ikili ilişkilerde güven ve affetme ile pozitif, saldırgan mizah tarzıyla ise negatif ilişkilidir. Elde edilen bulguların ilgili literatür doğrultusunda tartışıldığı, araştırmacılara ve uygulayıcılara sağlıklı mizah kullanımının, evlilik gibi karşılıklı alışverişin yoğun

olarak bulunduğu yapılar da önleyici, iyileştirici ve geliştirici işlevleri bulunduğu ifade edilmektedir. Çalışma sonucunda mizahın ilişki gerilimini dūřürücü, iletişimi zenginleştirici, hem bireysel bař etme mekanizmasına hem de bireyin toplumsallaşma sürecine katkı verici yanlarıyla ilişkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Derginin son makalesi Halime Birsel KANTARCIOĞLU ve Ahmet BEDEL tarafından yapılan “Ortaokul Öğrencilerinin Aile İlişkileri İle Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli çalışmadır. Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin aile ilişkilerinin ve sosyal becerilerinin cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek, aile ilişkileri ve sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemek ve aile ilişkilerinin sosyal beceri puanı üzerindeki yordama düzeyini belirlemek olarak ifade edilmektedir. Araştırma 840 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiş, veri toplama aracı olarak; ocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği (AİÖ), Matson (MESSY) Sosyal Beceri Derecelendirme Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizi için Bağımsız Ortalamalar için T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Post Hoc Testi, Pearson Momentler arpımı Korrelasyon Analizi, oklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; aile ilişkileri alt boyutlarında cinsiyet, sınıf düzeyi, değişkenlerinde anlamlı farklılık gözlenirken; okul türü, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısı değişkenlerinde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Sosyal beceri alt boyutlarında; sınıf düzeyi, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Aile ilişkileri alt boyutları ile sosyal beceri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aile ilişkileri alt boyutlarının sosyal beceriler ölçeğine ilişkin toplam varyansın yaklaşık olarak %30’unu açıkladığı sonucu elde edilmiştir. Çalışma sonucunda bulguların alan yazın temelinde tartışıldıktan sonra gelecekteki araştırmalara ve uygulamacılara yönelik önerilerde bulunulduğu ifade edilmektedir.

Çalışmaların faydalı olması temennisiyle iyi okumalar, selamlar...

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ

Editör

İÇİNDEKİLER

- Spatial Arrangements Supporting Active Ageing within The Framework of Theories of Ageing
Yaşlılık Teorileri Çerçevesinde Aktif Yaşlanmayı Destekleyen Mekânsal Düzenlemeler 441
Nihal Arda AKYILDIZ
Araştırma Makalesi
- Covid-19 Vakalarının Göçmen İstihdamına Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi
The Impact of The Covid-19 Cases on Migrant Employment:
A Panel Data Analysis on Chosen OECD Countries 471
İsmail Hakkı İŞCAN, Tuğba DEMİREL
Araştırma Makalesi
- Demografik Geçiş Sürecinin Epistemolojisi ve Nüfus Yaşlanmasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme
A General Assesment on The Epistemology of Demographic
Transition Process and The Population Aging..... 495
Burhan CAN
Araştırma Makalesi
- The Current Situation of Investigative Interviewing of Children in The UK and Türkiye
İngiltere ve Türkiye’de Çocuklarla Adli Görüşmeye İlişkin Mevcut Durum Değerlendirmesi 545
Hüseyin BATMAN, Elif GÖKÇEARSLAN
Araştırma Makalesi
- Sosyal medyada linç kültürü ve yaşlı ayrımcılığı
Lynch Culture and Ageism in Social Media..... 563
Canan GÖNÜLLÜ
Derleme
- Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
The Investigation of The Relationship Between Marital Quality and
Forgiveness, Dyadic Trust and Humor Styles 585
Anıl KELEŞ, Mehmet Ali ÇAKIR
Araştırma Makalesi
- Ortaokul Öğrencilerinin Aile İlişkileri İle Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
The Relationship Between Family Relationships and Social Skills of Middle School Students 607
Halime Birsal KANTARCIOĞLU, Ahmet BEDEL
Araştırma Makalesi

SPATIAL ARRANGEMENTS SUPPORTING ACTIVE AGEING WITHIN THE FRAMEWORK OF THEORIES OF AGEING*

Nihal Arda AKYILDIZ¹

Abstract

Rapid ageing all over the world is changing the population rates and social structure of the society. The change causes some structural transformations in family structures and social life as well as demographic structures of countries. The subject has been handled by experts in many aspects and theories and approaches to old age have been produced. The 'decline in functional capacity', which starts to decrease as the individual gets older, is the remarkable problem of old age. Social, environmental and economic factors, as well as physical factors, affect the lives of the older persons, and the 'capacity range for maintaining function', which is high in adulthood, opens with old age, thus 'functional capacity' decreases. "Active ageing", which is one of the theories of ageing, reveals the increase in physical limitations/inadequacies as ageing individuals get older because they do not have a homogenous group. The approach also emphasises the 'capacity of the urban environment to support active ageing' in order to enable a healthy and active life course. Through the study, which is produced from the author's doctoral thesis, it is aimed to reveal the contributions of arrangements such as universal design and accessibility that support active ageing to a more livable urban physical environment and social life.

Key Words: *Ageing, Theories of Ageing, Active Ageing, Accessibility, Universal Design.*

* The study is based on the author's doctoral thesis.

¹ Assoc. Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Architecture E-posta: nihalaradaakyildiz06@gmail.com, ORCID:0000-0003-1948-188X.

AKYILDIZ, N.(2023). Spatial Arrangements Supporting Active Ageing within The Framework of Theories of Ageing. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 441-470. DOI:10.21560spcd.vi.1366772

YAŞLILIK TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE AKTİF YAŞLANMAYI DESTEKLEYEN MEKÂNSAL DÜZENLEMELER

Öz

Tüm dünyada yaşanan hızlı yaşlanma, toplumun nüfus oranlarını ve sosyal yapıyı değiştirmektedir. Değişim, ülkelerin demografik yapıları kadar aile yapılarını ve toplumsal hayatta da bir takım yapısal dönüşümlere neden olmaktadır. Konu pek çok yönüyle uzmanlar tarafından ele alınarak yaşlılık kuramları ve yaklaşımları üretilmiştir. Bireyin yaş aldıkça da azalmaya başlayan 'işlev kapasitesinin düşüşü' yaşlılığın dikkat çekici sorunudur. Fiziksel faktörler kadar sosyal, çevresel ve ekonomik faktörler de yaş alanların yaşamlarını etkilemekte, yetişkinlik döneminde yüksek olan 'fonksiyonun sürdürülebilme kapasite aralığı' yaşlılıkla birlikte açılmakta böylece 'işlevsel kapasite' de düşmektedir. Yaşlılık kuramlarından olan "aktif yaşlanma", yaş alan bireylerin homojen bir gruba sahip olmamaları nedeniyle yaş aldıkça fiziksel kısıtlama/yetersizliklerindeki artışı ortaya koymaktadır. Yaklaşım, yaşam sürecinin sağlıklı ve faal geçirilmesini mümkün kılmak üzere, kentsel çevrenin de 'aktif yaşlanmayı destekleme kapasitesini' önemsenmektedir. Yazarın doktora tezinden üretilen çalışma aracılığıyla aktif yaşlanmayı destekleyen evrensel tasarım ve erişebilirlik gibi düzenlemelerin, daha yaşanır kentsel fiziki çevreye ve toplumsal yaşama sunduğu katkıların ortaya konması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Yaşlılık Kuramları, Aktif Yaşlanma, Erişebilirlik, Evrensel Tasarım.

INTRODUCTION

It is said that the demographic characteristics of the countries have changed in the period after the 2000s and the criteria such as the size of the population structure, growth rate, birth-death rates and life expectancy at birth have exceeded the usual values. In order to find solutions to social problems, applied studies were initially given more importance than theoretical studies. Social gerontological theories were developed after the 50s and 60s (Hooyman and Kiyak, 2005).

Especially since the early 1900s, infant mortality rates have decreased and the average age expectancy has increased in the 1980s with the advances in health technologies and positive developments in maternal and child health. Accordingly, the increase in women's employment has brought vitality to the economy and led to a significant decline in child birth rates. In the context of gerontology, old age is divided into periods and 65-74 years of age is considered as young-elderly. Most people in this age group have mild health problems and physical inactivity, and do not need support to survive. The middle-aged group, aged 75-84, may have reduced mobility and capacity of sensory organs compared to the previous stage. During this phase, women in particular may lose their partner and suffer from loneliness, which may also have various psychological effects. The restriction of mobility affects the social life of the older persons, sometimes requiring the older persons to move out of their home, move into a care home, move in with their children or receive care services. For those aged 85 years and over, referred to as the elderly-elderly group, the general picture is not so good, although they sometimes have an unusual vigour. Decline in vision and hearing, slowing down of mental functions, although not always, and difficulties in self-mobilisation may render them persons with disabilities. Frail older persons people in this group and their families have to face the problem of care. In this case, the older persons need to be constantly supported and sometimes cared for like a baby. The tendency in society to consider old age as 'second infancy' is actually used to express how much the older persons are in need of care (Canatan, 2008:22).

Life expectancy at birth, which is defined as the average number of years a newborn individual is expected to live if exposed to current mortality risks,

was 78.3 years in Türkiye in the 2018-2020 period and 77.7 years in the 2019-2021 period (TUIK, 2023), (Table 1). In the light of scientific research, it is seen that the characteristic of being a ‘society with a young population’ in terms of the demographic structure of our country has also changed and evolved towards an ‘ageing society’.

Table 1. Life expectancy by gender and age: 2018-2020, 2019-2021 (Source: TUIK, 2023).

Age	2018-2020			2019-2021		
	Total	Male	Female	Total	Male	Female
0	78,3	75,6	81,1	77,7	75	80,5
15	64,3	61,6	67,1	63,6	61	66,4
30	49,7	47,2	52,3	49	46,5	51,6
50	30,5	28,2	32,9	29,9	27,6	32,3
65	17,8	15,9	19,4	17,3	15,4	18,9

Today, contrary to the past, there are many studies and researches that do not address the phenomenon of old age only biologically and chronologically. It has been stated that chronological age is no longer sufficient to provide information about the ageing processes, and therefore, in order to understand old age, it should be examined with cultural, regional, social, economic and psychological meanings (Arpacı, 2005; İçli, 2008; Karatağ and Akyıldız, 2019:574). From this point of view, old age, biological, psychological, social and chronological meanings of different meanings according to the Research on Expectations Regarding Old Age in Türkiye (2011:4), has been discussed and some distinctions and concept differences have been revealed:

- Biological ageing, loss of function and cell loss in the human organism,
- Chronological age, evaluation of the age stages from birth to death in categories,
- Psychological age is defined as the age the individual feels,
- Social ageing is defined as the loss of status and role in society (a gradual withdrawal from social life) and the evaluation of the individual as old by those around him/her.

In the 19th century, the German statesman Bismarck’s idea of “working until death or until they are no longer able to work” for the older persons who

experienced “loss of function due to biological ageing” was gradually abandoned and new ideas were sought (A Brief History of Retirement, 2013). The idea that old age should be a “life opportunity process” that should be spent more calmly has become widespread over time. However, as the share of the older persons in the population increased, some problems started to be experienced. In addition to the evaluation of the social life and socio-cultural position of the older persons rather than the economic context (Hablemitoğlu and Özmete, 2010), the idea of supporting a more prosperous and active ageing has also been needed. In this sense, it is an issue that should be supported/regulated by non-governmental organisations, public, local administrations and associations as well as individual and social initiatives (Dülger, 2012).

The value of the science of gerontology has increased with the importance of the subject all over the world and in our country. In fact, gerontology should be considered as the science of ageing, not old age. The main field of interest of gerontology, which has common points with many sciences; physiological, biological, sociological, psychological and cultural ageing processes. In these processes, gerontology’s unique approaches, methods and techniques, theories and practices are managed through gerontologists, who are the professionals of this field, and are supported by theories of ageing. Ageing studies supported by theories, the subject of active ageing, which we need more and more with the increasing older persons population, is an area that gerontology nowadays frequently emphasises and conducts studies.

THEORIES OF AGEING

Ageing and old age issues were not recognised as an important social problem until the 20th century. Before the 20th century, most of the children born died of infectious diseases in the first years of their lives, most of the living died in wars, and the population consisted of a small number of individuals reaching their 30s and 40s. When the issue is examined from a historical perspective, it is known that there are different approaches to the older persons in society (Walker and Maltby, 2011), and that the older persons are often seen as “non-productive” individuals who are in need of other people’s labour power. Especially people living in rural areas have experienced some fears that they will be removed from their homes due to old age (Gaudie, 1974; Phillipson,

1982:9). Life satisfaction of the individual in old age, adaptation to old age, socio-psychological change of life with chronic diseases and the relationship levels of the older persons with their social environment have been the subjects that researchers are most interested in.

The increasing share of the number of older persons individuals in the population in societies has led to the need to examine the older persons in social, economic, psychological and anthropological aspects. For this reason, the science of gerontology has revealed various aspects of old age through scientific research. From this point of view, there is a need to examine the theories and theories that conceptualise the social aspects of ageing in order to determine appropriate and healthy social policy measures for the society. The theories related to ageing can be listed as Functionalist Approach, Adaptation Theories, Feminist Theory, Subculture Theory, Age Strata Theory, Social Reconstruction Model, Political Economy of Ageing, Life Route/Pathway Approach, Lifelong Capital Theory, Social Phenomenology and Social Constructivist Approach, Critical Approach, Postmodern Theory, Interactionist Approaches, Active Ageing Theory and Socio-Environmental Theory.

Most of the theories of social gerontology started to be developed in the 1950s and 1960s and these theories have been increased with new research. The theoretical approaches of social gerontology are based on psychology and sociology, which are concerned with the individual and society. For this reason, the first conceptual theories in social gerontology are based on functionalism. The '*functionalist approach*' in the field of sociology is the approach that considers society as a system, prioritises its structural-functional requirements and the arrangements it needs, and envisages individuals, who are the sub-element of the system, to adapt to the social conditions provided to them without any reaction (Canatan, 2008:48). However, since the functionalist approach focussed more on maintaining the social order, social harmony and the continuity of the system and was insufficient to explain social change, it was replaced by the 'withdrawal from life theory', which developed as its own extension in social gerontology. In fact, the theories of withdrawal from life-disconnection-, role, continuity and activity have developed as extensions of the functionalist approach based on the need to maintain social order.

Social workers, politicians, economists and gerontologists categorise social policies and services for the older persons in five categories: “income, health, nursing home, transport and nutrition”. In addition to the five basic problems, **adaptation theories** have been studied in the centre of keeping the older persons, who are in constant influence and communication with the problems in other areas of society, in the society, adapting to the society and establishing close ties (Onur, 1995:124). Provided that it is stated that the first adaptation theory is the functionalist approach, it is considered as the theories of withdrawal from life/interruption of relationship, role and continuity theories that support the adaptation theories developed on how individuals can adapt to society.

The withdrawal from life/disengagement approach, which is based on the functionalist theory in sociology and one of the first theories of social gerontologists, is based on a cross-sectional study conducted in Kansas City in the USA with 275 people between the ages of 50 and 90 (Canatan, 2008:49). According to this theory, the older persons should adapt to the social order in order for the social order to work, and adapt to social life by adopting the newly acquired ‘roleless’ role in old age without disrupting the order in society. Although the older people’s activity and functions in the life course have been lost or slowed down, they should be able to focus on new areas of life and turn to a new set of activities. In this process, in terms of their old roles in social life, the older persons *experience a withdrawal from society*, reducing their interaction with other individuals and groups around them, and the older persons withdraw from society. This theory has been heavily criticised and has had both heavy criticism and wide defenders. The basis of the criticisms is that generational differences are confused with age differences (Onur, 1995:124). In social life, the tendency of older persons individuals to leave their current roles and activities completely or to become dependent is not common. In general, older persons individuals tend to adopt their new role in society by establishing a balance at a point between reality and full attachment without breaking away from life. **Role theory**, which is one of the first adaptation efforts of social gerontologists, is an approach that focuses on ‘*how to overcome the difficulties in society*’ and ‘*how to adapt*’ with the loss of status in many social roles (family, school, work life and roles and duties in society) that older

individuals have acquired throughout their lives (Canatan, 2008:50). In this sense, chronological age, as expressed by western societies, not only determines the suitability of some roles, but also plays a voluntary role in shaping the expectations of society. With biological age, some roles are getting used to the fact that their current roles have changed depending on their age and accepting the fact that what is expected of them has decreased. In fact, age norms, as assumptions of capacities and limitations, require the individual to fulfil the roles assigned to him/her by society according to his/her age and position. The process of socialisation is a life process that tells and enables individuals to understand the level of realisation of their life-long and changing roles in social life (Canatan, 2008:52). Most of the older persons individuals criticise the act and theory of role cessation, claiming that the feeling of social loss is exaggerated (Onur, 1995:125). In this theory, some longitudinal studies have been conducted with the claim that the role losses experienced with ageing in society are exaggerated and it has been reported that most older people do not experience such a process. It has been stated that role theory brings '*role dilemmas*' in old age and according to this theory, society lacks role models for the older persons. Contrary to the past, it is stated that the older persons today express themselves and get rid of role ambiguity by developing different ageing role models and alternative role models; thus the theory is no longer valid (Canatan, 2008:52). **The continuity theory**, which is another adaptation theory, accepts ageing as a normal and necessary change in human life and treats this period as a dynamic natural process. Although this theory was put forward to complement the weaknesses of withdrawal and activity theories, it is accepted as the third adaptation theory of socio-psychological origin, which has some limitations. It has been stated that the continuity theory stands out with its feature emphasising the "*complexity of old age*" due to the cessation of the relationship with some roles in old age and the successful continuation of the process in some roles. Individuals develop some habits, preferences and connections acquired in the process of becoming an adult and take them for granted as a part of their personality over time (Onur, 1995:126). According to the continuity theory, it also focuses on the effort of the older persons individual to maintain adaptation to the environment while replacing old roles with new roles. However, if the individual has an integrated personality, successful

ageing is expected. Since successful ageing is the basis of this theory, it is considered more accurate for the older persons to age in accordance with their own norms instead of the successful ageing criteria accepted by the society. However, in the continuity theory, it is stated that the older persons individual's attempt to maintain the life pattern of the past may be a misfit (Canatan, 2008:53).

The theory developed by Havighurst, Neugarten and Tobin to provide solutions to individuals' retirement, role losses and deteriorating health conditions is *the activity theory*. This approach was actually developed as one of the extensions of the functionalist approach, which is the need to maintain social order, and was produced as an alternative to the disconnection theory. Apart from inevitable biological and health changes, older people are almost the same as middle-aged individuals with basically the same social and psychological needs. From this point of view, it is inevitable that the social interaction experienced in old age decreases and the older persons withdraws his/her hand from social life. In fact, the older persons individual wants to live the activities of middle age as long as possible, so he/she tries to replace the activities that he/she thinks he/she is forced to abandon with old age with some new activities (Onur, 1995:125). Nevertheless, it is also stated that the physiological and biological changes/transformations in old age and the socio-psychological needs of the older persons in social life will not be different from those in middle age (Emiroğlu, 1995). To a large extent, this theory is a study in accordance with the value judgements of the American society and it is a theory that emphasises productivity and the need to be active (Canatan, 2008:50). The basis of the theory is that social activities are actions that are instrumental in the social integration of the older persons with the society and creating a social life in which the older persons can be more active and happy in adopting and realising their new roles with their obligations and responsibilities (Hooyman and Kiyak, 2005). Based on the assumption that the older persons are unhappy if they are not active, the ideal of *active ageing* is based on the goal of prolonging middle age. However, according to the activity theory, although the older persons are affected by the problems they will experience in improving their quality of life, it is also a fact that it arouses a misconception that 'the older persons have to be busy to be happy'.

The social exchange theory developed by Homans (1961) and Blau (1964) as a sociological theory was adapted to gerontology and its most comprehensive application was carried out by Dowd (Canatan, 2008:59). Dowd criticises the theories of withdrawal from life and activity by asking ‘why the social interaction and activities of the ageing individual are decreasing? The exchange theory, like the activity and withdrawal theories, suggests that participation in social interactions decreases with age (Hooyman and Kiyak, 2005). The pioneers of this theory explain their views with the contrasting relationship between modernisation and old age status. It is a fact that old age is highly valued in non-industrialised and traditional societies (with exceptions such as Russia and Japan). Even though the theory draws attention to the elements of exchange or shopping that affect the position of the older persons in a society, it can also be said that it cannot provide a complete explanation and clarity on the subject (Onur, 1995:125).

The subculture theory is concerned with the population of “subcultural groups” that have common knowledge/interest in interaction within certain boundaries of similar groups in the society to which they belong and develop common coping skills with problems (Canatan, 2008:54). This group sometimes interacts with their own group, which they are excluded from by other members of the society, and sometimes with the group they are excluded from. According to this view, since the older persons express themselves as “an ethnic minority group”, the society has a prejudiced approach towards the older persons. This situation causes the older persons to be lonely while living in society and to be stuck in their own cultural/status groups. Since this group cannot experience permeability in social relations, they go to organisations such as their own pensioner groups or typical minority groups (Canatan, 2007). This theory has been criticised by many researchers because it cannot be applied to all older persons in every society.

Another different approach, *the age strata theory*, is a conceptual theory that expresses the social process affecting ageing, changes, the status of age classes and what the concept of age affects in the social field. It is stated that Riley and Foner use a similar approach to this approach in ‘analysing class strata’ (Canatan, 2008:55). The concept of age divides young, adult and old

into social strata and recognises individuals with their social roles and responsibilities. The theory of age strata deals not only with the older persons, but also with the relations of all age strata with each other and within themselves. The theory is based on the idea that 'age is a universal criterion and that roles, rights and priorities are distributed across strata'. The differences between these strata have emerged through the process of socialisation and distribution with modernisation (Hooyman and Kiyak, 2005). The concept of distribution refers to the sending of individuals suitable for different roles in order to meet the needs of society, while the concept of socialisation is understood as the service of facilitating the transition of individuals between strata. This theory is criticised for the lack of a clear expression of social class/origin, gender, political and economic age in role definitions (Canatan, 2008:55).

Interactionist approaches are classified as symbolic interaction, labelling and social collapse theories and focus on the dynamic interaction between the older persons and the social world surrounding them (Canatan, 2008:56). These theories accept that the adaptation of the older persons individual to social requirements is mandatory and argue that the adaptations to be experienced should take place in harmony and speed. In **the symbolic interaction theory**, the individual continues to interact with his/her environment in the process of ageing and is affected by this interaction. In this process, it is a positive approach that the change in environmental variables changes the life of the older persons, but the individual and society can facilitate the life of the older persons by creating new alternatives (Hooyman and Kiyak, 2005). It is argued that the older persons, whose interaction with the society is increased, will eliminate the risk of withdrawal from social life. In addition, if innovations such as the removal of age discrimination in recruitment can be introduced, it is envisaged that the desired interaction can be achieved. **Labelling theory** states that an individual's self-perception depends on how he/she is recognised not by himself/herself but by those around him/her in the process of social interaction (Canatan, 2008:57). The fact that others define the individual in a different category and the individual justifies them can change the individual's self-perception and behaviours. The labelling process starts with the process in which the older persons decide to retire and his/her whole life and perception are shaped accordingly before he/she retires. **Social collapse theory** is actually

accepted as an extension of labelling. Since the individual has not experienced how to behave before, he/she may experience some stiffness and indecision due to the role losses and uncertainties he/she experiences in the process of old age and may be driven to collapse (Canatan, 2008:58). The theory was put forward due to the fact that a number of new decisions are made in the new life process that begins with old age, which causes tides in the older persons and tires the older persons, sometimes even brings about their collapse.

The social restructuring model is based on the assumption that the resources available to the older persons are not equally distributed to all classes of society. Socio-economic classes in society restrict the individual's activities in life and their level of participation in life. The older persons in low socio-economic classes pass from youth to middle age and from middle age to old age chronologically at an earlier age than those who are higher than them due to their living conditions and perception levels. Since the living conditions, coping skills and opportunities offered to these older persons are not distributed equally to all social classes in society, their ability to cope with problems and their wear and tear are not equal. Labelling, social collapse and social restructuring theories are approaches that have been criticised on the grounds that they deal with the issue of ageing individually and exclude social structures (Hooyman and Kiyak, 2005: Canatan, 2008:59).

Since the social class structure and class inequalities in society create obstacles for the older persons to access valuable resources, it is stated that the *political economy of ageing approach* is based on these class inequalities. Rather than being a theory of individual attitudes and processes, the approach is a macro-analysis that tries to determine the structural features and 'how people living in class inequality can adapt to old age' (Minkler and Estes, 1984). It has been stated that the resources and services of the society cannot be distributed equally to all individuals due to the efforts of the dominant and prominent groups in the society to pursue their own interests and to maintain the existing class inequalities. It is accepted as an important social policy problem that the funds allocated to support the deprivations in the needs of older persons individuals such as low income, health and care can be shortened by governments in any resource shortage due to economic problems. Each of these theories has

made significant theoretical contributions to the field of social gerontology, but no theory has been able to explain social old age in a complete way. In addition, it is said that all the theories can only be applied to modern urban societies with similarities, since they were developed by taking the American society as a model, they are not valid for every society and the theories do not have a universal quality (Canatan, 2008).

Socio-environmental theory has identified the inadequacies of withdrawal and activity theories, which are the pioneers of old age theories, and tried to collect the issue under a broader title by adding the older persons-environment relationship to these approaches. The socio-environmental approach is concerned with what kind of activities the older persons can engage in, taking into account their social behaviour and the importance of the environment for them. In this approach, it is thought that the more the older people can fulfil their activities, the happier they will be (Gubrium, 1973). It has been demonstrated that even when the sources of activity in society are equal, in age-heterogeneous environments, the social position, happiness, morale and participation of the older persons in life can be much higher than in environments that appeal only to a certain age group. The socio-environmental approach consists of three parts (Gubrium, 1973; Canatan, 2008:61):

- *Normative part*: as in the theory of withdrawal from life, norms are descriptions of behaviour known to individuals in social situations and include expectations of behaviour,
- *Individual part*: individual behaviours that are obvious and visible as in the activity theory, and the degree of effectiveness of these behaviours varies,
- *The personal part*: the individual lives by taking into account the meaning of individual activities and norms for himself/herself as well as in relation to his/her environment.

If these three elements can be realised harmoniously together, a sense of well-being and successful ageing in society can be achieved.

Life route/path approach is a theory that focuses on the dynamically changing roles of the individual throughout life and the interaction of these roles - discontinuous or continuous - depending on their gains/losses. It critically

approaches how the life patterns of all individuals will be manifested differently from each other with a number of transitions and trajectories, and how the life course approach is a standard part of the life course of care in old age, and some analyses have been tried to be brought (Canatan, 2008:62). This approach endeavours to explain how old age is shaped within the social structure; historical and cultural meanings, gender differences, time and period (Hooyman and Kiyak, 2005). Recently, researchers have been focusing on the effects and consequences of gender, race and social class structure on the life course of individuals and the cumulative disadvantages that continue with old age.

The lifelong capital approach is based on the idea of storing human capital. The basis of the resource considered as capital is the knowledge, skills, experience and experiences acquired throughout life (Canatan, 2008:63). It is also emphasised that some inequalities in society may be permanent with the change of lifelong resources. Human capital resources can be human, social, psychological and physical (Hooyman and Kiyak, 2003). Along with environmental factors, social capital, institutional capital and moral capital also affect life depending on the interaction and accumulation of human capital throughout life. Researchers emphasise that the accumulation of human capital, knowledge and skills in labour force participation causes social inequalities. Income sources and changing human capital, which depend on economic capital, affect the future situation of the individual by providing the increase in health gains and the storage of them.

The social phenomenology and social constructivist approach focuses on the facts of the concept of ageing, the nature of ageing and how ageing affects the individual and those around him/her in different ways (Canatan, 2008:64). While the meaning of the quality of care for the individual and the service received from care homes are being investigated, the focus is on the life story of the older persons individual and the facts/concepts about him/her; it has been stated that some older persons are subjected to labels such as dependent and marginal (Gubrium, 1973). In order to capture different aspects of the experience of old age, many phenomenologists and social constructionists such as Gubrium and Diamond have found it more appropriate to focus on individual interactions by resorting to more qualitative and ethnographic methods. The

perspective of social constructionists has been stated to “*take into account the changes in the economic, cultural, historical and social context of ageing*” (Canatan, 2008:64). This approach suggests that the existing concept of the older persons should be changed and the focus should be on the old age experiences of the individual according to his/her situation.

Critical approach theorists have criticised the transformation of the relationship between subject and object and the fact that this transformation moves from the real to the alienated. These theorists are interested in “*how what is experienced is reflected in a language rather than what is experienced*”. Tornstam states that gerontologists produce a positivist and limited model of old age, against which a critical and humanistic approach allows the older persons to define themselves. In order to discuss humanistic discourse in gerontology, the author puts forward 4 objectives in the theorist Moody’s approach to gerontology (Canatan, 2008:65):

- To theorise the personal and interpretable aspect of old age,
- Emphasise public policy implementation, not just technical developments,
- To unite academics and those working in the field in terms of practice,
- To produce a rational view of what positive ageing is in an emancipatory way.

The theories of this approach should focus on the production of ageing models by focusing on different and strong aspects of ageing rather than criticising them (Hooyman and Kiyak, 2005). The inadequacy in explaining women’s experiences and gender relations in the context of ageing has been the main criticism of the approach.

Feminist theory, by focusing on different economic and power relations between older men and women, has revealed that gender should be analysed in line with social and structural arrangements. The main reason for this is that gender includes regulatory principles such as lifelong mutual interactions and different processes in the context of male and female old age (Canatan, 2008:67). Gender, race, social class, disability, sexual preferences or marginality have been the subjects of interest for feminist theories. In order to clarify these issues, feminist theories have shown their tendency to use qualitative

and quantitative methods together in their research as well as their attempts to combine micro and macro approaches.

Postmodern theory is of the view that knowledge is socially grounded and social life is lived as “*improvisation*”. Theoretically, it is stated that modernism is in a constant struggle with positivist science. The postmodernist view criticises the fact that men are taken more than women in old age issues as well as language concept discourse. The postmodern feminist approach in gerontology has developed a number of methods to understand the lives of women of all ages. Postmodern research aims to make women active participants in the research by guiding them in the problems they face despite changing conditions (Canatan, 2008:67). Ensuring this kind of participation encourages women to raise awareness about the subject, to realise the limitations imposed and to struggle.

Active ageing theory focuses on the process of ensuring that needs can be met in the best way possible to enable individuals to increase their living standards as they age. What is meant by the term “*active*” is not only being active in working life, but also being “constantly present in all areas of life”. In this context, retired, sick or frail older people can participate in social life in a healthy process. “*Health*” refers not only to physical health but also to mental and social well-being. From this perspective, active ageing includes not only physical health policies but also policies, plans and programmes that aim to strengthen mental health and social relations. Thus, individuals can be self-sufficient as they age in line with these policies. Moreover, the process of ageing takes place in environments where other people are present, thus making great strides in terms of both individual and intergenerational solidarity (WHO, 2002:12). In this context, it is seen that yesterday’s child is today’s adult person and tomorrow’s older person, therefore mutual support gains importance for both parties in order to realise a healthy communication and ageing as envisaged by active ageing.

ARRANGEMENTS MADE ON THE AXIS OF ACTIVE AGEING

With the increase in the proportion of the older persons population in the total population, studies on ageing and active ageing have gained importance all over the world. Considering that the average life expectancy will increase

and the older persons population will increase in the coming periods, it is necessary to “provide initiatives/regulations for active ageing”, which is one of the solution policies for the welfare of the older persons. In this context, *active ageing* supports the older persons to continue their working life, stay healthy and continue to contribute to society (Elmacı and Ergin, 2015). The goal of active ageing to provide individuals with some opportunities in terms of health, social security and participation in social life in their later years makes it necessary to evaluate it as a system.

The year 2012 was accepted by the European Union as the ‘Year of Active Ageing and Intergenerational Solidarity’ and field research on this subject has accelerated in the centre of sensitivity and awareness. All studies in an effort to produce protective, preventive and supportive measures in terms of health and economic problems that come to the agenda with the ageing of the individual, participation in social life, and the ability to survive without being dependent on others include the studies carried out by the society on active ageing. The concept of ‘active ageing’ developed by the World Health Organisation (WHO) towards the end of the 1990s is a very important concept in terms of drawing attention to the period on the way to old age. WHO defines active ageing as the process of maximising opportunities for participation in social life, health and safety for individuals in order to improve their quality of life as they age. In this context, the concept of being active does not only refer to being physically active and participating in the labour force, but also refers to a broader phenomenon by including the social and cultural participation of the individual (Ministry for EU Affairs, 2011). In order to ensure active ageing, it is necessary to support ageing individuals in many areas and to facilitate their lives. Social support to be provided;

- *Emotional Support:* Communicating liking, love and empathy in a way that they can also feel,
- *Informational Support:* Defining and explaining different situations for them and helping them to cope with them,
- *Financial Support:* Providing resources such as money or needed tools and equipment, and supporting them by helping them with the work that needs to be done,

- *Appreciation Support*: Expressing love and respect for the person, expressing that they are accepted as they are,
- *Spending Time Together*: Ensuring that the individual spends his/her rest and recreation time with his/her loved ones (Krespi, 1993; Torun, 1995:24; Sığın, 2016:94).

Regardless of age, ability and capacity, all individuals need an urban physical environment with high mobility and communication value (Özdemir, 2017; Akyıldız and Olgun, 2020:35). In this context, WHO (2007), while realising the age-friendly cities project, addressed the issue together with active ageing in order to increase the level of age-friendliness of a city and offered solutions on the axis of this perspective. The Global Age-Friendly Cities and Communities Network project organised by the World Health Organization was launched in 2006. According to the research protocol of the World Health Organization's Global Age-Friendly Cities and Societies Network, many studies have been carried out by the World Health Organization with the measures and innovations they have taken on active ageing within the scope of age-friendly urban practices by working together with governments, non-governmental organisations and academic groups, and successful results have been obtained. According to the WHO, active ageing is defined as the process of increasing the opportunities for health, participation and security that people are given in their communities to improve their quality of life as they age. The idea of age-friendly cities is also based on the framework of active ageing. Within the scope of the WHO (2007) Global Age-Friendly Cities and Communities Network project for age-friendly cities, it is aimed to ensure and support people's active ageing through studies, planned services, arrangements and structures. In this sense:

- Recognising the capacities and resource range of older people,
- By responding to the needs and preferences that will arise with ageing,
- By respecting the lifestyles and decisions of older people,
- By protecting the most vulnerable members of the older persons group and
- The basic principles in this regard are to enable the older persons to age actively by supporting their maximum participation in life by including them in all areas of social life (WHO, 2007).

Ensuring ‘high life satisfaction’, which is one of the important criteria for active ageing, is also important for individuals. Life satisfaction, which supports the ageing individual’s attachment to life, is also one of the valid criteria for social life and communication and indicators related to this;

- Enjoyment of activities in daily life,
- Finding life meaningful, having life goals and accepting responsibility for previous experiences,
- To be able to have the belief that he/she has achieved the goals he/she has envisaged throughout his/her life,
- Having a positive sense of self and recognising oneself as a valued being,
- It is expressed as having a positive perspective towards life (Çetinkaya, 2011:18).

Another important aspect of drawing attention to the issue of active ageing, which aims to prevent the problems experienced by the older persons, is to create awareness in the society. For this purpose, the United Nations General Assembly drew attention by choosing 1 October as “International Day of Older Persons” in 1990 and “Sustainability and Age Inclusiveness in the Urban Environment” as the subject of the 2015 meeting. Secretary-General Ban Ki-moon stated that “making cities inclusive of older people means creating opportunities for their economic and social participation in accessible and safe environments. It also means providing affordable housing, health care and social services to support ageing in place” (WHO, 2015). Active ageing depends on a variety of influences or factors surrounding the individual, their family and the nation in which they live. The types of individual and societal behaviour, social factors in the environment in which they live and their interaction with other individuals are important factors that influence how well they age (WHO, 2007). Most urban spatial arrangements and services reflect the analysis of these factors and express the characteristics of an age-friendly city that also supports active ageing. In this sense, spatial arrangements that enable users of all ages and capacities to be together without being isolated from social and cultural life create societies with strong social, physical and mental health and support the creation of cities with high quality of life (Aygün et al, 2018:31; Akyıldız and Olgun, 2020:35).

UNIVERSAL DESIGN AND ACCESSIBILITY SUPPORTING ACTIVE AGEING

All macro and micro spatial arrangements of the city should be planned and implemented in the centre of disability and active ageing based on the criteria in the national legislation, especially universal design principles. This action plan, which places the individual and his/her environment at the centre of planning and design, is a valuable guide that makes the older persons a part of the society with the opportunities it offers and gives due importance to the older persons with design approaches (Tural, 2015). In this context, the principles of “Universal Design” support the environment structured with simple measures in terms of human-space relationship, open, accessible, safe and functionally active ageing for all individuals (Table 2).

Table 2. Universal Design Principles

Equitable use	The design is useful and marketable for people of various abilities.
Flexibility of use	The design responds to a wide range of individual preferences and abilities.
Simple and intuitive operation	The design is easy to grasp, regardless of the user's experience, knowledge, language skills or current level of concentration.
Perceptible information	The level to which the design effectively conveys the necessary information to the user, regardless of environmental conditions or the user's level of sensory ability.
Fault tolerance	The design should minimise hazards arising from accidental or unintentional actions.
Low physical effort	The design should be effective, comfortable and minimally fatiguing.
Size/space for approach and use	The design provides an appropriate size and location for approach, access and use, regardless of the user's body size, posture or mobility.

In the city, which is basically used as a way of producing space, equal use is possible for people of various ability groups, including the older persons. The flexibility of use of the space facilitates the life of the user by offering options suitable for a wide range of individual preferences and abilities. The

experience, knowledge, language ability and concentration level of the user of the space should be in a certain harmony, and the simple and intuitive use of the design also supports active ageing. Design is to transfer the necessary information to the user both visually and sensually in an effective and perceptible way, regardless of environmental conditions and the user's ability levels such as intuition and instincts. The design should make all kinds of accidents, hazards and errors impossible for all individuals (especially the older persons, persons with disabilities, pregnant, children) and should be designed in warning systems that can tolerate this. Universal design supports active ageing as it is designed to be efficient, comfortable and least fatiguing in order to provide low physical effort. For this purpose, it is a favourable design criteria that encompasses the older people, persons with disabilities and all users. Providing appropriate usage dimensions for each individual, regardless of the user's body size, posture or mobility, is an important active ageing support in terms of both participation in daily life and interaction with space.

Due to the physical limitations and disability levels experienced in the ageing process, the ageing process needs the measures foreseen for people with disabilities. Disability status refers to the inability or inability of the individual to acquire the social roles expected from him/her with some restrictions and losses, regardless of his/her age. Due to the limitations in the life of the persons with disabilities individual due to the loss of function; the limitation of social roles and life participation causes the individual to be accepted as "persons with disabilities / person with a disability". The disability status of the individual is determined by his/her participation in social life and what and how much he/she can experience. In this respect, the measures and arrangements envisaged for the persons with disabilities facilitate the life of the individual in old age. These arrangements are referred to as accessibility, sometimes with the concept of accessibility; the concept was chosen to symbolise the freedom of 'access' to every need. In this sense, it is recognised as an important concept expressing the unlimited, independent and safest access of every individual to every service and demand they want. For these reasons, every embracing accessibility solution should be able to meet the needs of almost every individual in social life and the needs of every disability group. For example, in order to participate in a cultural activity, a persons with disabilities or older

persons individual should be able to leave his/her own home and reach the cultural centre he/she wants to reach unassisted, free and independent with the transportation option he/she prefers. It is important to ensure uninterrupted, unassisted and trouble-free participation from his/her apartment to his/her street, from his/her street to any means of transport he/she prefers, and from there to the place where he/she will participate in the cultural activity. In this context, in order to support the accessibility of cities, open and public spaces at the macro-spatial level and all buildings at the micro-spatial level should be organised. In addition, it is also important to provide transport between these two spatial planning levels and services in public transport systems. In addition, it is also necessary to create social awareness, awareness and empathic sensitivity on the subject.

The World Health Organisation introduced a new definition of disability with the system called “International Classification of Functioning, Disability and Health ICF 2001”. Disability, which was previously seen as an immutable limitation and restriction of a special group in general, was analysed for the first time in the context of the relationship between performance and ability, and included ageing individuals. Since it is thought that everyone can experience some disabilities with the loss of health at some point in their lives, it is considered as a contextual variable related to conditions in a dynamic process. Taking ‘universal design’ as a reference with the assumption that this contextual relationship can occur at any time has been accepted worldwide as an important international criterion in reducing the experience of disability (WHO, 2001). In this context, the studies carried out in our country by taking into account the needs in the provisional Article 2 of the Disability Law No. 5378, which was accepted on 01.07.2005;

“Existing official buildings belonging to public institutions and organisations, all existing roads, pavements, pedestrian crossings, open and green areas, sports fields and similar social and cultural infrastructure areas, and all kinds of buildings built by real and legal persons and providing public services shall be made accessible to the persons with disabilities within eight years from the date of entry into force of this Law” (Article 5378/2.).

is supported by the provision. In addition to this law, in accordance with the “UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities” to which our country became a party in 2009, all macro and micro spaces are obliged to be made suitable in accordance with the accessibility regulation. In this sense, it is noteworthy that a social problem dominates the spatial fiction and the instrumental role of the design in contributing to the social problem while developing a solution to the issue. The rules to be followed in the processes related to urban environmental regulations support a more prosperous and actively participatory social life, especially for the persons with disabilities and the older persons. The ‘Accessibility Support Project’ is supported and supervised by the Ministry of Family and Social Services in our country in order to ensure that accessibility, which is of great importance for the persons with disabilities to participate freely and equitably in all levels of social life, is ensured and all spatial arrangements are carried out smoothly and without obstacles. This project also supports active ageing and aims to realise spatial arrangements for accessible in the provinces. Thus, while ensuring the dissemination and adoption of barrier-free life, awareness and awareness-raising activities are also carried out in the society (UDEP, 2014). The concept of accessibility can be considered as the freedoms provided to individuals with special needs or disabilities and the older persons with mobility difficulties in order to reach the highest level of social participation by utilising appropriate technologies. Designing in accordance with this concept serves as an indispensable service provider of social life for human rights and social justice. When national legislation on accessibility supporting active ageing is analysed;

- Disability Law No. 5378,
- Zoning Law No. 3194,
- Zoning Regulations,
- Condominium Law and
- Legislation on Public Transport stands out.

In 1997, “Additional Article 1” was added to the Zoning Law No. 3194 due to the need; with reference to the studies of the Turkish Standards Institute, it was pointed out that persons with disabilities/ older persons access can be provided in spatial arrangements, zoning plans, infrastructure and micro spaces;

“In order to make the physical environment accessible and habitable for persons with disabilities, zoning plans, urban, social, technical infrastructure areas and buildings must comply with the relevant standards of the Turkish Standards Institute”.

Due to the amendment of the law, which was put into practice in line with the demands, the regulations that need to be made within this scope have also necessitated a study that includes the regulation and revision of all regulations. For this reason, the Zoning Regulations that stipulate accessibility regulations can be expressed as follows:

- Planned Areas Type Zoning Regulation,
- Unplanned Areas Zoning Regulation,
- Regulation on the Principles of Plan Making,
- Car Parking Regulation,
- Supplementary Regulation on Shelters,
- Slum Law Implementation Regulation.

These arrangements, which concern not only person with a disability individuals but also all age groups and the older persons of the society for active ageing, are actually spatial arrangements that should be made for the whole society. According to Lynch (2014), urban parameters that support the ideal urban form:

- *A vibrant city* where the needs of the users are met safely and they perform their activities,
- *A perceivable city* organised to support the easy perception of the city by urban users,
- *An accessible city* that encompasses the entire population of the city and provides access to public spaces, leisure and activity centres and the information needed,
- Healthy buildings as well as public spaces and *a healthy city* that can provide communication/information loop,
- It is *an efficient and fair city* where the objectives of an active, vibrant, perceptible, accessible and healthy city are realised with the least cost and the urban functions are optimally distributed (Lynch, 2014; Akyıldız and Akbaş, 2020:88).

Universal design principles that support all these urban parameters, especially the participation of *the older persons and the person with a disability in daily life with maximum comfort in terms of accessibility*, make it possible for all individuals to live more independently and freely by expanding the social living space and boundaries. For this reason, design norms are among the fundamental human rights that provide equal opportunities to all individuals in terms of the process of participation in social life in an inclusive and encompassing manner for everyone (Tutal, 2015).

CONCLUSION AND EVALUATIONS

Increasing and ageing population in developing societies has been one of the subjects of scientific researches in terms of changing family and social structure with the industrialisation process. In the past, the support mechanisms that surrounded the older persons in the large Turkish family structure have undergone change, and have either disappeared or decreased considerably in the nuclear family structure. Especially after the second half of the twentieth century, the sciences of social gerontology, sociology and psychology, which examine all aspects of old age in the social structure with scientific methods, have produced some theories and theories for the older persons. Among the theories of ageing put forward by social gerontology, the interactionist approach that *'supports the life of the older persons in social interaction'*, socio-environmental theory and active ageing theory were also analysed.

The ageing process experienced by the older persons and the awareness of active ageing have made some measures/physical arrangements necessary in their own society. The subject, which is supported by laws/legislation/regulations in the national framework to support active ageing, also contributes to the physical environment with important international regulations such as universal design and accessibility. Criteria such as "outdoor space, transportation, shelter, social participation, communication/information, social support and adequate health services and access" supported by the WHO is now accepted as mandatory regulations that facilitate urban life. This design approach, which is also accepted as age-friendly city criteria, supports active ageing and socio-cultural life and creates comfortable and comfortable daily life levels.

In this sense, “the existence of physical environmental arrangements realised on the axis of active ageing” offers some opportunities for ageing individuals:

- The professional team (social workers, social policy experts, sociologists, psychologists, etc.) organised by public, local administrations and non-governmental organisations produce support policies for the older persons population with a multidisciplinary perspective,
- Age groups, which are still called as young population in the urban environment, are not only made conscious with the active ageing arrangements made, but also gain “active ageing awareness” with the “responsibility to manage the ageing process” as desired,
- With the perspective of active ageing, “micro and macro spatial designs” designed with a sensitivity that can challenge all obstacles in space design enable people of all ages and abilities to participate in social life,
- Arrangements that support active living are not only for the older persons, but also for the persons with disabilities, pregnant and vulnerable populations such as children; they provide the urban physical environment with the capacity of unassisted, comfortable and comfortable use and provide continuity to the city,
- This multifunctional and flexible use brought to the urban physical environment pattern brings vitality to the daily life of the older persons and increases their socio-psychological interaction with other members of the society,
- Arrangements made in the physical environment facilitate life economically and functionally when they “support living spaces”, and clarify the texture of the city through perceptual and intuitive methods,
- Regulations supporting active ageing also increase participation in social and political life by supporting human rights,
- Physical improvements/interventions made for the ageing population in the city through spatial arrangements facilitate the participation of the older persons in the daily life planes.
- Thanks to the arrangements, the participation of the ageing population in education, health and cultural activities is also supported,

- Regulations that facilitate the utilisation of rehabilitation services for the older persons also facilitate employment opportunities and make it possible for the older persons not to be cut off from economic life.

These regulations are accepted as important strategy and planning decisions in terms of organising and improving the urban physical environment. For the ageing population, it is possible to construct a more livable social life by removing all obstacles to participation in social life. In this sense, on the axis of universal design, accessibility and other legal regulations that contribute to the subject; the physical environment that supports active ageing supports the “mobility and independence” of not only ageing individuals but also individuals of all ages and abilities. The adequacy or inadequacy of the arrangements made are sometimes supervised by public and local administrations, and sometimes evaluated by academics, non-governmental organisations and associations.

REFERENCES

- Akyıldız, N. A. and Akbaş, E. (2020). Shaping Urban Morphology of Age-Friendly City Criteria. *Journal of Social Work*, 4(12), 16-22.
- Akyıldız, N. A. and Olgun, T. N. (2020). Examination of Elderly and Persons with Disabilities Accessibility in Traditional Buildings: Malatya-Balaban Traditional Houses Example. *Journal of Social Policy Studies*, Accessibility Special Issue (1), 31-48.
- Arpacı, F. (2005). *Different Dimensions of Old Age*. Education and Culture Publications of Turkish Labour Retirees Association: Ankara.
- Aygün, E., Korkut, A. and Kiper, T. (2018). Investigation of Accessibility to Urban Outdoor Spaces for Person with a Disability Individuals: Tekirdağ Case. *Artium*, 6(2), 20-32.
- Canatan, A. (2007). On Old Age and Retirement. *Religion and Society*, (1), 70-76.
- Canatan, A. (2008). *Social Aspects of Old Age*. Palme Publishing: Ankara.
- Çetinkaya, E. (2011). *Social Support and Self-Efficacy as Predictors of Life Satisfaction in Retired Individuals*. Master Thesis. Hacettepe University Institute of Social Sciences, Ankara.
- Dülger, İ. (2012). *The Changing View of Ageing in the World and Türkiye, Changing Policies and Developing Active Ageing Concept*. 18-24 March Respect for the Elderly Week.
- Gubrium, J. (1973). *The Myth of The Golden Years; A Socio-Environmental Theory of Ageing*. Thomas Publication: Illinois.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2010). *Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*. Kilit Publication: Istanbul.
- Hooyman, N. ve Kiyak, A. (2003). *Social Theory, Social Policy and Ageing*. Open University Press: United Kingdom.
- Hooyman, N. ve Kiyak, A. (2005). *Social Gerontology: A Multi Disciplinary Perspective*. Eds. Allyn ve Bacon, 7. Baskı, Pearson Education, Boston.
- Elmacı, D. and Ergin, S. (2015). *Examples of Active Ageing and Intergenerational Solidarity in Food for Body, Soul and Mind Project*. Proceedings of Older Persons Friendly Cities Symposium, Afşar Publishing: Ankara.
- Emiroğlu, V. (1995). *Old Age and Social Cohesion of the Older Persons*. Başkent Publishing: Ankara.
- Gaudie, E. (1974). *Cruel Habitations: A History of Working Class Housing*. Allen & Urwin Publishing: London.
- Gubrium, J. (1973). *The Myth of The Golden Years; A Socio-Environmental Theory of Ageing*. Thomas Publication: Illinois.
- Hablemitoğlu, Ş. and Özmete, E. (2010). *Older Persons Welfare: Social Service for the Older Persons*. Kilit Publications: Istanbul.
- Hooyman, N. and Kiyak, A. (2003). *Social Theory, Social Policy and Ageing*. Open University Press: United Kingdom.

- Hooyman, N. and Kiyak, A. (2005). *Social Gerontology: A Multi Disciplinary Perspective*. Eds. Allyn and Bacon, 7th Edition, Pearson Education, Boston.
- İçli, G. (2008). Older Persons and Adult Children. *Journal of Research on Elderly Problems* (1), 28-32.
- Karatağ, H. and Akyıldız, N. A. (2019). Evaluation of the Sustainability of Long-Term Elderly Care in Europe's Demographic Transformation. *Journal of Social Policy Studies*, 19(44), 571-595.
- Krespi, M. (1993). *An Investigation of the Relationship of Life Events and Social Support with Depression in Dialysis Patients*. Master's Thesis, Boğaziçi University Institute of Social Sciences, Istanbul.
- Lynch, K. (2014). *City Image*. Trans. İ.Başaran, Türkiye İş Bank Culture Publications: Istanbul.
- Minkler, M. and Estes, C. (1984). *Readings in the Political Economy of Ageing*. 1st ed. Routledge.
- Onur, B. (1995). *Developmental Psychology*. Imge Publications: Ankara.
- Ozdemir, B. (2017). The Effect of Urban Design Criteria on the Perceptual Atmosphere of Space. *MTD International Journal of Refereed Design and Architecture*, 1(11), 73-90.
- Phillipson, C. (1982). *Capitalism and the Construction of Old Age*. The Macmillan Press: Hong Kong.
- Sığın, A. (2016). Old Age in Türkiye in the Context of Working Life and Pension. *Pamukkale University Journal of Institute of Social Sciences*, 25(1), 87-101.
- Torun, A. (1995). *An Investigation on the Relationship between Burnout, Family Structure and Social Support*. PhD Thesis, Marmara University, Institute of Social Sciences, Istanbul.
- TUIK (2023). *Life Expectancy at Birth*. Web: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2019-2021-45592> (Access Date:25.08.2023).
- Tutal, O. (2015). *Old Age, Living Environment and Universal Design*. Older Persons Friendly Cities Symposium Proceedings Book, Afşar Publishing: Ankara.
- Expectations on Old Age in Türkiye (2011). T.C. Ministry of Family and Social Services General Directorate of Family and Community Services Publishing: Ankara.
- UDEP (2014). ASP General Directorate of Persons with Disabilities and Elderly Services, Accessibility Support Project.
- Walker, A. and Maltby, T. (2011). *The Elderly*. Social Policy Theories and Practices Trans. O. Tezgel, Ekinoks Publishing: Ankara.
- World Health Organization (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Healthy ICF 2001* Web: <http://www.adaptiveenvironments.org/> (Access Date:01.02.2021).
- World Health Organization (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. World Health Organization, Madrid.

- World Health Organization (2007). *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Web: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf (Access Date:04.01.2021)
- World Health Organization (2015). *Sustainability and Age Inclusiveness in the Urban Environment*. Web: <http://www.un.org/en/events/olderpersonsday/> (Access Date:03.01.2022).
- World Health Organization (2015). *Definition of an older or elderly person*. Web: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> (Access Date:03.01.2021)
- World Health Organization (2015). *Facts about Ageing*. Web: <http://www.who.int/ageing/about/facts/en/> (Access Date:03.07.2020).

COVID-19 VAKALARININ GÖÇMEN İSTİHDAMINA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

İsmail Hakkı İŞCAN¹

Tuğba DEMİREL²

Öz

31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 virüsünün hızla tüm dünyaya yayılması sonucunda 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilân edilmiştir. Pandeminin ekonomideki ilk etkileri işgücü piyasasına yönelik olmuş ve Büyük Buhrandan bu yana yaşanan en kötü istihdam krizlerinden birini tetiklemiştir. Bu çalışmanın ilgi alanı da gelişmiş ülkelerde COVID-19 salgını dolayısıyla yaşanan sürecin göçmen istihdamına yönelik etkileridir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamını nasıl etkilediğini ampirik olarak araştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada, 17 OECD ülke ekonomisinin 2020q1-2021q4 dönemi üçer aylık verileriyle hata düzeltme modeline dayalı Westerlund (2007) eşbütünlüşme analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları itibarıyla eşbütünlüşme ilişkisi tespit edilmiş ve daha sonra AMG tahmincisiyle uzun dönem esneklikler hesaplanmıştır. Buna göre COVID-19 vakaları %1 oranında arttığında göçmen istihdamı %0,03 oranında azalmaktadır. Çalışmada ayrıca panel VECM nedensellik analizi gerçekleştirilmiş ve sonucunda COVID-19 vakaları ile göçmen istihdamı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, göçmen istihdamı, OECD.

¹ Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta:ismailhakkiiiscan@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2786-4928

² Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, E-posta: tgbadmrel93@gmail.com ORCID: 0000-0003-2168-6497

İŞCAN İ H. , DEMİREL T. (2023).Covid-19 Vakalarının Göçmen İstihdamına Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 471-493. DOI:10.21560/spcd.vi.1188229

THE IMPACT OF THE COVID-19 CASES ON MIGRANT EMPLOYMENT: A PANEL DATA ANALYSIS ON CHOSEN OECD COUNTRIES

Abstract

March 11, 2020, the World Health Organization (WHO) declared a pandemic as a result of the rapid spread of the COVID-19 virus, which appeared in Wuhan, China, on December 31, 2019, to the whole world. The first effects of the pandemic on the economy were aimed at the employment market and triggered one of the worst employment crises since the Great Depression. The field of interest of this study is the effects of the process experienced due to the COVID-19 pandemic in developed countries on migrant employment. In this context, the aim of this study is to empirically investigate how the COVID-19 pandemic affects migrant employment. For this purpose, Westerlund (2007) cointegration analysis was carried out with 17 OECD countries' data for the period 2020q1-2021q4. According to the results of the analysis, the cointegration relationship was determined and then long-term flexibilities were calculated with the AMG estimator. Accordingly, when COVID-19 cases increase by 1%, migrant employment decreases by 0.03%. In the study, panel VECM causality analysis was also performed and as a result, a bidirectional causality relationship was found between COVID-19 cases and migrant employment.

Key Words: *COVID-19, pandemic, migrant Employment, OECD.*

GİRİŞ

Günümüzde uluslararası göç, kaynak ve hedef coğrafyalarda yarattığı hem sosyal ve hem de ekonomik etkiler açısından çeşitli disiplinlerin araştırma alanına dâhil olan önemli ve güncel bir konudur. Bu etkiler, kaynak ve hedef coğrafyalarda ülke düzeyinde farklı kriter ve ölçütlere bağlı olarak olumlu ve/veya olumsuz nitelikte değerlendirmelere tabi tutulabilmektedir. Diğer taraftan göçün ekonomi disiplini içerisinde ele alındığı işgücü göçü ise hem kaynak ve hem de hedef ülkelere olumlu/olumsuz ekonomik sonuçlar üretme potansiyeline sahip uluslararası göçe dair önemli bir alt başlıktır.

Şüphesiz kanıta dayalı işgücü göçü politikalarının tasarımı, uygulanması ve izlenmesi için güncel istatistiksel bilgilere sahip olmak, daha iyi yönetim, göçmen işçilerin daha iyi korunması, daha güçlü göç ve kalkınma bağlantıları ve daha etkili uluslararası işbirliği için bir ön koşuldur (ILO, 2021b, s. 16). Karşılaştırılabilir, düzenli ve güvenli verilere olan ihtiyacın ve önemin bir vurgusu olarak Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası göçe ilişkin ülkeler arası karşılaştırılabilir veriler üretmek için veri eksiklikleri ve uyumlulaştırılmış metodolojilere duyulan ihtiyacı kabul ederken, ülkeleri kanıta dayalı politikalar için bir temel olarak doğru ve ayrıştırılmış verileri toplamaya ve kullanmaya davet etmektedir (UNODC, 2021).

Bu doğrultuda BM'nin alt kuruluşları olan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası nitelikli kuruluşlar göçe dair elde ettikleri veri ve istatistikler ile oluşturdukları gelecek projeksiyonlarını paylaşarak, göç konusu üzerinde gerek ülke bazında ve gerekse uluslararası düzeyde tüm yönleriyle ve doğru değerlendirmeler yapılmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Uluslararası kuruluşların elde ettikleri veri ve yaptıkları projeksiyonlara göre ülkelerin göç konusu ile ilgili oluşturacakları göç sistem ve politikaları etkin yönetildiğinde, işgücü dolayısıyla gelen yabancıların hedef ülkelerde üretken bir iş bulmaları ve ekonomik fayda sağlayarak ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamaları mümkündür. Örneğin 25 Eylül 2015 tarihinde BM üye devletleri, gelecek 15 yıl boyunca ülke gündemlerini ve siyasi politikalarını oluşturmak için yeni, evrensel bir dizi amaç, hedef ve gösterge niteliğindeki

“BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” başlıklı 17 sürdürülebilir kalkınma hedefini kabul etmiştir (UNODC, 2022). Bunlardan “Göçmen işçiler, özellikle kadın göçmenler ve güvencesiz istihdamda olanlar dahil olmak üzere tüm işçiler için işçi haklarının korunması ve güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarının teşvik edilmesi” (Hedef 8.8) hedefi ile “Planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanması da dahil olmak üzere, insanların sistemli, güvenli, düzenli ve sorumlu göçünü ve hareketliliğini kolaylaştırmak” (Hedef 10.7) hedefleri göçü, kalkınma politikalarının önemli bir yönü olarak kabul etmekte ve ülkeleri, planlı ve iyi yönetilen göç politikaları ile göçü kolaylaştırmaya teşvik etmektedir. Diğer taraftan BM’nin 10 ve 11 Aralık 2018 tarihinde, uluslararası göç konusunda tüm boyutlarıyla işbirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaya yönelik olarak kabul ettiği “Güvenli, Sistemli ve Kurallı Göç için Küresel İlkeler Sözleşmesi” de bu doğrultuda atılan bir diğer önemli adımdır (BM, 2019). Sözleşmenin temelleri aslında BM’nin 2015 yılında kabul ettiği “BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” maddelerinden oluşmaktadır.

Uluslararası işçi göçü konusundaki bilgi tabanını ilerletmeyi ve böylece etkili ve verimli politika oluşturmayı teşvik etmeyi amaçlayan ILO yayınladığı çeşitli raporlarla, uluslararası göçmen işçilere ilişkin küresel ölçekte tahminlerde bulunmaktadır. ILO’nun yayınladığı istatistikler, göçmenlerin hedef ülkelerde genellikle emek yoğun tarım, imalat, inşaat ve onarım gibi sektörlerde istihdam edildiklerini göstermektedir. ILO’ya göre genç göçmenler yaşanan nüfusa sahip hedef ülkelerde işgücü açığının kapatılmasında, işgücünün gençleştirilmesinde ve sosyal güvenlik sisteminin desteklenmesinde katkıları önemli olabilmektedir. Diğer taraftan menşe ülkeler için ise elde edilen işçi dövizleri sayesinde ulusal tasarrufları arttırmak, yatırımları ve genel ekonomik refahı teşvik etmek mümkündür. Bireysel düzeyde göçün çalışanların daha yüksek bir yaşam standardı elde etmelerine ve gelir transferleri yoluyla geride bırakılan ailelerinin refahını artırmalarına olanak tanıyabileceğini belirleyen ILO analizleri, diaspora ve geri dönen göçmenler aracılığıyla da bilgi ve becerilerin, ülkeler arasında paylaşılarak daha yüksek küresel üretkenlik ve çıktı elde ediminin mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır (ILO, 2021b, s.16).

COVID-19 dolayısıyla meydana gelen ekonomik daralmanın belki ilk ve en önemli göstergesi ve/veya sonucu istihdam piyasalarında meydana

getirdiği etkilerle ilgilidir. Diğer taraftan ILO'nun hedef ülkelerdeki göçmen istihdamının durumu hakkında yaptığı tespit ve tahminler, göçmenlerin hedef ülkelerin toplumlarına ve ekonomilerine hayati katkılarda buldukları ve kritik sektörlerde işgücünün önemli bir bölümünü oluşturdukları yöndedir. Ancak ILO aynı zamanda göçmen istihdamının bu ülkelerde geçici statüdeki işlerde yoğunlaştığını, güvencesiz ve korumasız statüsü ve kayıt dışılığı ile bu kesimi daha büyük bir güvensizlik içerisinde çalışmaya, işten çıkarma ve kötüleşen çalışma koşulları riskine maruz bıraktığını da tespit etmektedir. Bu durum özellikle COVID-19 küresel salgını nedeniyle 2020 yılında ilan edilen pandemi koşullarının çalışan göçmenler üzerinde daha büyük olumsuz etkiler bırakmasına da neden olmuştur. COVID-19 salgının küresel ekonomi ve işgücü piyasası üzerinde görülmemiş bir etki yarattığını beyan eden ILO, salgının uluslararası emek göçünün büyüklüğünü ve özelliklerini etkilediğini ortaya koymaktadır. ILO analizleri dünya çalışanlarının %93'ünün Ocak 2021'in başlarında COVID-19 ile ilgili olarak alınan önlemler kapsamında işlerini kaybetme riski ile karşı karşıya bırakıldığını belirlerken, bu arada işgücü piyasasında birçok uluslararası göçmenin de en savunmasız olanlar arasında kaldığını tespit etmektedir (ILO, 2021b, s.17).

Dünyadaki göçmen işçi sayısının yaklaşık 170 milyon olduğunu bildiren ILO'nun yaptığı tespitlere göre birçok ülkede göçmen işçiler, sağlık, ulaştırma, hizmetler, inşaat, tarım ve tarımsal gıda işleme alanlarında yoğun olarak istihdam edilmektedir. Bu durum genel olarak hedef ülke toplumlarına ve ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır (ILO, 2021a, s.2). Ancak göçmen işçiler, pandemi şartlarının etkilerine karşı yapısal olarak savunmasız kalmışlardır. Zira göçmen işçiler, düşük ücretli sektörlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Ayrıca Pandeminin ekonomik etkileri sonucunda genellikle ilk olarak göçmen işçiler işlerini kaybetmişlerdir.

Bu bağlamda bu çalışma COVID-19 Pandemisinin göçmen istihdamını nasıl etkilediğini ampirik olarak araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada, 17 OECD ülke ekonomisinin 2020 yılı ilk çeyreği (2020q1) ile 2021 yılı son çeyreği (2021q4) arası dönemin üçer aylık verileri kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın izleyen bölümünde konu hakkında yapılan literatür taraması verilecek, bunu veri seti ve

çalışmanın ampirik modeli hakkında yapılan tespitler takip edecektir. Bundan sonra ekonometrik yöntemin ele alındığı bölüm ile elde edilen ampirik bulgu ve sonuçların değerlendirildiği bölüm yer alacaktır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular doğrultusunda varılan sonuç hakkında açıklamalarda bulunulacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamı üzerine etkilerini araştıran çalışmalar sınırlıdır. Konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalar, COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini ulusal/uluslararası veriler ve/veya anket yöntemiyle elde edilen verilerle inceleyerek COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkisinin negatif yönlü olduğunu ortaya koymuştur. (Che, Du ve Chan, 2020; Kolbaşı Muyan, 2020; Barwinska-Malajowicz ve Tecza, 2021; Azeez vd., 2021; Datt vd, 2021; Yueping vd., 2021; Bahagyashree, vd. 2021; Anam, vd. 2021; Bui, 2021; Beyaz, 2021; ILO, 2021a).

Literatürde yer alan COVID-19 pandemisinin genel olarak işgücü piyasasına etkilerine ilişkin gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında ise bu çalışmaların tümünün COVID-19 pandemisinin işgücü piyasasını negatif yönde etkilediğine dair görüş birliği içinde oldukları görülmektedir (Heggeness, 2020; Koca, 2020; Yılmaz vd., 2020; Beken, 2020; Noyan vd., 2021).

Che, Du ve Chan (2020), COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini Çin ekonomisi için araştırmışlardır. Araştırmada, Ocak-Mart 2020 dönemini kapsayan üç aylık zaman diliminde en az 30-50 milyon göçmen işçinin işlerini kaybettikleri ve bu oranın yerel işçilerden daha fazla olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca bu çalışmada, Çin'de son 6 ay içerisinde göçmen olarak çalışan 1.563 erkek işçi örneklemiyle gerçekleştirilen anketlerin sonuçları, işlerini kaybeden göçmen işçilerin ağırlıklı olarak kırsal bölgede çalışan göçmenlerden oluştuğuna işaret etmektedir. Çalışmada ulaşılan diğer bir bulgu, COVID-19 pandemisi sürecinde daha az eğitilmiş ve düşük vasıflı olan işçilerin daha yüksek bir işsizlik oranına sahip olduğudur. Çalışma sonucunda, göçmen ve yerel işçiler arasındaki eşitsizliğin, COVID-19 pandemisi sürecinde arttığı da ifade edilmiştir.

Kolbaşı Muyan (2020), COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini mevcut raporlar, araştırmalar ve uluslararası kuruluşların pandeminin

etkilerine yönelik sözleşmeleri çerçevesinde incelemiştir. Bu incelemede COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamını negatif yönde etkilediği ileri sürülmüştür. Ayrıca göçmen işçiler, düzenli-düzensiz ve uzun süreli-kısa süreli kalma niyetiyle gelenler olarak ayrıştırılmış ve buna göre düzensiz göçmenler ile başta mevsimlik işçiler olmak üzere kısa süreli kalma niyetiyle gelen göçmen işçilerin COVID-19 pandemisinden diğer göçmen işçilere oranla daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamı üzerindeki negatif etkisinin giderilmesine yönelik olarak başta ILO olmak üzere göçmen işçilerin haklarını savunan uluslararası kuruluşların çalışma ve etkinliklerini arttırması önerilmiştir.

Heggeness (2020), Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi için COVID-19 pandemisinin ebeveynlerin işgücü arzı üzerine etkilerini incelemiştir. Bu incelemede Amerika Birleşik Devletleri'ndeki işgücü piyasasına ilişkin istatistikleri araştıran Mevcut Nüfus Araştırması (Current Population Survey-CPS) kullanılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen verilerle gerçekleştirilen ampirik analizler sonucunda, COVID-19 pandemisinin işsizlik üzerinde bir etkisi olmadığı fakat COVID-19 pandemisi nedeniyle gerçekleştirilen kapanmaların daha önce gerçekleştirdiği bölgelerdeki annelerin çalışmama olasılığının daha sonra kapanan bölgelere göre yüzde 68.8 daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Koca (2020), COVID-19 pandemisinin işgücü piyasasına etkilerini OECD ülkeleri için istatistiksel karşılaştırma metoduyla araştırmıştır. Bu araştırma sonucunda 2020 yılının Şubat ayında işsizlik oranının yüzde 5,22 olduğunu ve Mayıs ayına gelindiğinde bu oranın yüzde 8,65'e yükseldiğini ifade ederek COVID-19 pandemisinin işsizliği arttırıcı yönde etkileri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca çalışmada, kadın işgücünde erkek işgücüne kıyasla işsizlik oranlarında daha yüksek artışın yaşandığı ileri sürülmüştür.

Yılmaz vd. (2020), COVID-19 pandemisinin kamu çalışanları üzerine etkisini araştırmışlardır. Araştırma İstanbul Vergi Daire Başkanlığına bağlı olan 902 kamu personeline anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilen verilerle yapılan analizler doğrultusunda vergi dairesi çalışanlarının COVID-19 pandemisinden olumsuz yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Özellikle çalışanlarda işe gidiş ve gelişlerde virüsün kendilerine dolayısıyla

ailelerine bulaştırmalarından çekinmekte oldukları ve bu nedenle uzaktan çalışma taraftarı oldukları görülmüştür.

Beken (2020), COVID-19 pandemisinin kadın istihdamı üzerine etkilerini araştırmıştır. Araştırmada 2000-2020 dönemi TÜİK verileri kullanılarak istatistiksel karşılaştırma yapılmıştır. Bunun sonucunda, COVID-19 pandemisinin en fazla hizmet sektöründe çalışan kadınları negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Özellikle ev işleri, hasta ve çocuk bakımı gibi işlerde kayıt dışı çalışan kadınların pandemi sürecinde sağlık açısından riskli görüldüklerinden işsiz kaldıkları ifade edilmiştir.

Noyan vd. (2021), COVID-19 pandemisinin işgücü piyasasına etkilerini anket yoluyla araştırmışlardır. Anket; Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Malatya, Yozgat şehrindeki aktif nüfus üzerine uygulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında COVID-19 pandemisinin verimliliği, motivasyonu ve üretimi azaltacağı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, çalışanların iş arkadaşlarıyla ve yöneticilerle görüşme sürelerinin azalması, bilgi ve tecrübelerin paylaşılabilmesi ya da örgüt kültürü gücünün zayıflaması gibi konularda olumsuz sonuçlara yol açacağı ileri sürülmüştür.

Yueping vd. (2021), ulusal bir temsilci anketinden elde edilen verilerle Çin ekonomisi için COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu araştırma sonucunda COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamını negatif etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada COVID-19 pandemisi nedeniyle istihdamı olumsuz etkilenen göçmenlerden en çok etkilenenlerin kadın göçmen işçiler olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre çalışmada COVID-19 pandemisinin hem cinsiyet eşitsizliklerini hem de işgücü piyasa eşitsizliklerini arttırdığı ifade edilmiştir.

Bhagyashree vd. (2021), COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini Hindistan örneğiyle incelemişlerdir. Bu inceleme için göçmen krizi sırasında aktif olarak yardım çalışmalarına katılan ve bu bağlamda konuya ilişkin geniş bilgiye sahip olan Hindistan'daki kâr amacı gütmeyen kuruluşların liderleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatlardan elde edilen bulgular sonucunda COVID-19 pandemisinin Hindistan'daki eyaletler arası göçmen işçiler üzerine negatif bir etkisi olduğuna ilişkin algının varlığı tespit edilmiştir. Çalışmada bu durum, pandemi sürecinde hükümet tarafından uygulanan tedbirlerin beklenmeyen sonuçları olarak nitelendirilmiştir.

Anam vd. (2021), COVID-19 pandemisinin Malezya ve Tayvan'daki tam zamanlı Endonezyalı kadın göçmen ev işçileri üzerine etkilerini araştırmışlardır. Bu araştırma için açıklayıcı niteliksel bir yaklaşım benimsenmiş ve hem ulusal hem de uluslararası basından elde edilen verilerle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda COVID-19 pandemisinin yabancı kadın ev işçilerinin istihdam güvensizliğine neden olduğu ve ayrıca yabancı kadın ev işçilerinin yapısal savunmasızlıklarının COVID-19 pandemisi nedeniyle arttığı tespit edilmiştir.

Datt vd. (2021), 1600'den fazla haneyle yapılan anketlerden elde edilen verilerle COVID-19 pandemisinin, Hindistan'ın Bihar kırsalındaki hanelerden göçmen işçi olarak farklı bir coğrafyaya giden kişiler üzerine etkisini incelemişlerdir. Bu inceleme sonucunda kırsal hanelerin yarısından fazlasında COVID-19 pandemisi öncesi en az bir kişinin göçmen işçi olarak farklı bir coğrafyaya gittiği ve bu göçmen işçilerin %94'ünün buldukları coğrafyada işlerini kaybettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, göçmen işçilerin buldukları coğrafyada işlerini kaybetmeleri nedeniyle Bihar kırsalına gerçekleştirdikleri döviz havalelerinde de önemli ölçüde düşüş gözlemlendiği ifade edilmiştir.

Bui vd. (2021), COVID-19 pandemisinin Vietnam'daki göçmen işçiler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu araştırma için kesitsel bir çalışma gerçekleştirilmiş olup bu çalışmada 2020 yılında Vietnam'ın iki kuzey eyaletindeki (Bac Ninh ve Ninh Binh) iki sanayi bölgesinde çalışan 445 göçmen işçiyle gerçekleştirilen anketten elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan göçmen işçilerin %65,2'si kadın ve %66,8'i 19 ile 29 yaş arasında olup lise veya yüksek öğrenim düzeyine sahip bireylerden oluşmaktadır. Çalışmada bu bireylerin çoğunluğunun Ocak–Temmuz 2020 döneminde maaşlarında azalış olduğu veya işlerini kaybettiği tespit edilmiştir. Buna göre çalışmada, göçmen işçilerin; düşük iş güvenliği, iş kaybı ve gelir kesintisi, kötü barınma ve yaşam koşulları ve kamu hizmetlerine sınırlı erişimden şikâyetçi oldukları ileri sürülmüştür.

Azeez vd. (2021), COVID-19 pandemisinin kadın göçmen işçiler ve aileleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu araştırma için farklı bir coğrafyadan Hindistan'daki Delhi ve Gurugram şehirlerine gelen kadın göçmen işçilerle

anketler gerçekleştirilmiştir. Bu anketlerden elde edilen veriler itibarıyla çalışmada, COVID-19 pandemisi nedeniyle göçmen işçilerin gelir kaybı yaşadıkları ve bunun sonucunda da artan borçlarla karşılaştıkları ifade edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada, kadın göçmen işçilerin ve ailelerinin COVID-19 pandemisi nedeniyle yaşadıkları ekonomik kötüleşmeleri önlemek için acil politika müdahalelerinin gerekli olduğu ileri sürülmüştür.

Barwinska-Malajowicz ve Tecza (2021), COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini Ukrayna, Polonya ve Almanya'dan farklı bir coğrafyaya göç eden işçiler örneğiyle araştırmışlardır. Araştırmada Eurostat'tan ve ülkelerin ulusal rapor ve veri tabanlarından elde edilen verilerle nitel istatistik yöntemine dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerde COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkisinin göç faktörünün niteliğine bağlı olarak değişiklik göstereceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin, niteliği düşük olan Ukrayna veya Polonyalı göçmen işçiler üzerine etkisi negatif yönlü olarak tespit edilmiş; fakat COVID-19 pandemisinin, niteliği yüksek Almanyalı göçmen işçiler üzerine etkisi, yine negatif yönlü olmakla birlikte, Ukrayna ve Polonyalı göçmen işçiler üzerindeki etkisine göre daha düşük olduğu ileri sürülmüştür.

Beyaz (2021), COVID-19 pandemisinin göçmen işçiler üzerine etkilerini çeşitli kurum ve kuruluşlara ait raporlar ile saha araştırmalarından yararlanarak araştırmıştır. Bu araştırma sonucunda, COVID-19 pandemisi nedeniyle öncelikle işten çıkarılan işçilerin göçmen işçiler olduğu tespit edilmiş ve COVID-19 pandemisi öncesinde de var olan göçmen işçilerin yapısal savunmasızlıklarının arttığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada göçmen işçilerin yapısal savunmasızlıklarının ana nedeninin kayıt dışı çalışma olduğu ve bu bağlamda işlerini kaybeden göçmenlerin çoğunun kayıt dışı çalışması nedeniyle işsizlik ödeneği ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadıkları ileri sürmüştür. Buna göre bu çalışmada, kayıt dışı çalışmayı önlemenin önemi vurgulanmış; Cenevre Sözleşmesi çerçevesindeki coğrafi kısıtlama şerhinin kaldırılması yoluyla göçmen işçilere statü verilmesi ve göçmen işçilerin çalışma iznini almaları yönündeki prosedürün kolaylaştırılması önerilmiştir.

ILO (2021a), COVID-19 pandemisinin 2020 yılının ilk altı ay içerisindeki göçmen istihdamına etkilerini mülakat ve anket yöntemiyle araştırmıştır.

COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına erken dönem etkilerini ortaya koyan bu çalışmada, göçmen işçilerin yerli işçilerden önce işlerini kaybettikleri ve göçmen işçilerin pandemi öncesinde de yaşamakta oldukları mevcut eşitsizlik ve yapısal kırılğanlıklarının COVID-19 pandemisiyle birlikte artarak sürdüğü ifade edilmiştir. Bu sonuçlara yönelik olarak çalışmada bir dizi öneri sunulmuştur. Bu öneriler, göçmen işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi kapsamında; ikili iş sözleşmelerinin yeniden gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi, yerli işçilerle eşit muamele sunulması gibi tavsiyeleri içermektedir.

VERİ SETİ VE MODEL

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak ekonometrik analiz için kullanılan veriler tanıtılacaktır. Daha sonra Stata-16.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilen ekonometrik analizler için oluşturulan modele ilişkin bilgiler verilecektir.

Çalışmada, COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamı üzerine etkisini araştırmak için 2020 (Q1) – 2021 (Q4) dönemi üçer aylık veriler kullanılarak 17 OECD ülkesi örneğiyle analiz gerçekleştirilmiştir. Analizde kullanılan 17 OECD ülkesi; Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, İspanya, Fransa, İtalya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Hollanda, Polonya, Portekiz, Sloveky, Finlandiya, İsveç ve Norveç'tir. Analizde kullanılan verilere ilişkin bilgiler ise Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Verilere İlişkin Bilgiler

LnE	Göçmen İstihdamı	Eurostat*
lnC	COVID-19 Vaka Sayısı	WHO**
LnM	Toplam Göçmen	Eurostat*

Kaynak: *Eurostat Veri Bankası, [Database - Eurostat \(europa.eu\)](https://eurostat.europa.eu)

** WHO, Dünya Sağlık Örgütü, WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard | WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard With Vaccination Data

Çalışmada, COVID-19 pandemisi ve göçmen istihdamı arasındaki fonksiyonel ilişkiler için oluşturulan model şu şekilde formülize edilmiştir:

$$\ln E_{it} = a_{it} + a_1 \ln C_{it} + a_2 \ln M_{it} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde $i=1,2, \dots, 17$ ve $t=1,2, \dots, 8$ 'i göstermek üzere $\ln E$, göçmen istihdamını; $\ln C$, COVID-19 vaka sayısını ve $\ln M$ toplam göçmen sayısını ifade etmektedir. COVID-19 pandemisine ilişkin olarak COVID-19 vaka sayısının seçilmesi, COVID-19 pandemisinin varlığını ve aynı zamanda yayılım hızını da ifade eden bir değişken olması nedeniyledir. Göçmen sayısı ise istihdam edilen göçmen işçi sayısının belirleyicilerinden biri olması nedeniyle seçilerek modelin açıklayıcılığını arttırmak amacıyla modele dâhil edilmiştir. Değişkenler doğal logaritmaları alınarak analize dâhil edilmiştir.

EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada, COVID-19 pandemisi ve göçmen istihdamı arasındaki ilişki, aşağıda belirtilen beş aşamadan oluşan panel veri analizi ile araştırılmıştır:

1. Aşama: Model ve değişkenler bazında yatay kesit bağımlılığı testleri
2. Aşama: Birim kök testleri
3. Aşama: Hata düzeltme modeline dayalı Westerlund eşbütünleşme analizi
4. Aşama: AMG analizi
5. Aşama: Panel VECM nedensellik analizi

Birinci aşamada model ve değişkenler için yatay kesit bağımlılığı testleri gerçekleştirilmiştir. Çünkü yatay kesit bağımlılığı sorunu mevcutken gerçekleştirilecek analizlerin, bu sorunu dikkate almayan analizler olması durumunda tutarsız sonuçlar elde edilebilir.

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının sınanması için Peseran CD (2004), Breusch-Pagan CDIm (2004), Peseran CDIm (2004) testleri kullanılmaktadır. Bu testlerin seçiminde zaman boyutu ile yatay boyut dikkate alınmaktadır. Buna göre zaman boyutunun yatay boyutundan büyük olması durumunda Peseran CD (2004) ve Breusch-Pagan CDIm (2004) testleri; yatay boyutunun zaman boyutundan büyük olması durumunda ise Peseran CDIm (2004) testi tercih edilmelidir. Bu çalışmada yatay boyutu zaman boyutundan büyük olduğu için Peseran CDIm (2004) testi sonuçları esas itibarıyla dikkate alınmıştır.

İkinci aşamada ise durağanlık sınaması için birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp almaması yönüyle çeşitlenmektedir. Buna göre yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan

testler, birinci nesil birim kök testleri; yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testler ise ikinci nesil birim kök testleri olarak isimlendirilmektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan birinci nesil kök testleri Levin, Lin, Chu (2002); Im, Peseran, Shin (2003) ve Hadri (2000) tarafından geliştirilen panel birim kök testleri iken; ikinci nesil birim kök testleri Philips ve Sul (2003); Bai ve Ng (2004); Moon ve Perron (2004); Peseran (2004) ve Peseran (2007) tarafından geliştirilen panel birim kök testleridir. Peseran (2007) tarafından geliştirilen Kesitsel Olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller - CADF) panel birim kök testi, diğer ikinci nesil birim kök testlerinden farklı olarak zaman ve yatay boyutlarına ilişkin büyüklüklerin durumu fark etmeksizin anlamlı sonuçlar vermektedir. Buna göre çalışmada CADF birim kök testi tercih edilmiştir. Bu test şu modele dayanmaktadır:

$$Y_{it} = (1 - \phi_i)Y_{i,t-1} + u_{it} \quad t = 1, 2, \dots, 8; \quad i = 1, 2, \dots, 17 \quad (2)$$

Panelin geneline ait olan CIPS istatistiği ise (3) numaralı denklem itibarıyla hesaplanmaktadır:

$$CIPS = \sum_{i=1}^N \frac{CADF}{N} \quad (3)$$

Çalışmanın üçüncü aşamasında ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin sınaması gerçekleştirilmiştir. Eşbütünleşme analizleri, birim kök testleri gibi, yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp almama hususunda çeşitlilik göstermektedir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve birinci nesil olarak adlandırılan eşbütünleşme analizleri Johansen (1988), Kao (1999) ve Pedroni (2004) tarafından geliştirilen analizlerdir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve ikinci nesil eşbütünleşme analizleri olarak adlandırılan analizler ise Westerlund ve Edgerton (2007), Westerlund (2007) ve Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) tarafından geliştirilen analizlerdir.

Bu çalışmanın modelinde yatay kesit bağımlılığının var olması ve modeldeki değişkenlerin tümünün düzeyde durağan olması nedenleriyle Westerlund (2007) tarafından geliştirilen hata düzeltme modeline dayalı Westerlund eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz yapısal dinamiklere dayalı olarak dört panel eşbütünleşme testini içermektedir. Bu testler; P_a, P_t, G_a ve G_t testleridir ve P_a ile P_t testleri grup ortalama istatistiklerini; G_a ile G_t testleri,

panel istatistiklerini göstermektedir (Westerlund, 2007, 710-712). Test istatistiklerine ilişkin denklemler aşağıdaki şekildedir:

$$P_a \text{ Test İstatistiği: } P_a = \left(\sum_{i=1}^N L_{i,t-1} \right)^{-1} \sum_{i=1}^N L_{it} \quad (4)$$

$$P_t \text{ Test İstatistiği: } P_t = a^{-1} \left(\sum_{i=1}^N L_{i,t-1} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N L_{it} \quad (5)$$

$$G_a \text{ Test İstatistiği: } G_a = \sum_{i=1}^N (L_{i,t-1})^2 L_{it} \quad (6)$$

$$G_t \text{ Test İstatistiği: } G_t = \sum_{i=1}^N a^{-1} (L_{i,t-1})^{-1/2} L_{it} \quad (7)$$

Bu denklemlerle hesaplanan test istatistiğine göre eşbütünlük ilişkisi yoktur şeklindeki boş hipotezin kabul veya reddi belirlenir. Bunu belirlerken Westerlund (2007), yatay kesit bağımlılığının dikkate alınması için bootstrap yönteminin kullanılmasını önermektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen panel veri analizinin dördüncü aşamasında değişkenlerin uzun dönem esneklikleri tahmin edilmiştir. Bu tahmin için yine test seçimi modelin yatay kesit bağımlılığı içerip içermemesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Buna göre model tahmini için Pesaran ve Smith (1995) ve Pesaran Shin ve Smith (1997) tarafından geliştirilen Ortalama Grup tahmincisi (Mean Group Estimator - MG) ve Pesaran vd. (1997) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grup tahmincisi (Pooled Mean Group Estimator - PMG) gibi yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil tahminciler veya Eberhardt ve Bond (2009) ve Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilmiş Genişletilmiş Ortalama Grup tahmincisi (Augmented Mean Group - AMG) gibi ikinci nesil tahminciler arasından seçim yapılmıştır. Buna göre bu çalışmada uzun dönem esnekliklerin hesaplanması için AMG analizi gerçekleştirilmiştir.

Son aşamada ise değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönünü ortaya koymak için Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction - VECM) kapsamındaki Panel nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. VECM kapsamındaki panel nedensellik analizi 8-10 numaralı denklemlerde yer aldığı şekilde formülize edilmiştir.

$$\Delta \ln E_{it} = a_0 + \sum_{j=1}^n a_{1i} \Delta \ln E_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n a_{2i} \Delta \ln C_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n a_{3i} \Delta \ln M_{i,t-j} + a_4 ECT_{i,t-j} + u_{1t} \quad (8)$$

$$\Delta \ln C_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^n \beta_{1i} \Delta \ln C_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{2i} \Delta \ln E_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{3i} \Delta \ln M_{i,t-j} + \beta_4 ECT_{i,t-j} + u_{1t} \quad (9)$$

$$\Delta \ln M_{it} = \delta_0 + \sum_{j=1}^n \delta_{1i} \Delta \ln M_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \delta_{2i} \Delta \ln E_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \delta_{3i} \Delta \ln C_{i,t-j} + \delta_4 ECT_{i,t-j} + u_{1t} \quad (10)$$

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

Model kapsamındaki bağımsız değişkenler arasında korelasyon olması durumunda modelde çoklu doğrusal bağıntı sorunu ortaya çıkmaktadır. Çoklu doğrusal bağıntı sorunu, analiz sonuçlarının yanıltıcı olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda ekonometrik analiz öncesinde ilk olarak değişkenler arasındaki korelasyonun varlığı, literatürde yaygın olarak tercih edilen Spearman Korelasyon Analizi ve Varyans Şişirme Faktör Analizi (Variance Inflation Factor - VIF) ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çoklu Doğrusal Bağıntı Sınaması

Spearman Korelasyon Analizi		
	LnM	LnC
LnM	1,000	0,364
LnC	0,364	1,000
VIF Analizi		
	Varyans Katsayısı	Merkezi VIF Değeri
LnM	2,76E-05	1,152
LnC	2,83E-09	1,152

Spearman korelasyon analizinde bağımsız değişkenler arasında korelasyon katsayısının 0,90’dan küçük olması, korelasyon ilişkisinin olmadığı yönünde bilgi vermektedir. VIF analizi sonuçlarında ise VIF değerlerinin 5’ten küçük olarak tespit edilmesi, modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı sorununun olmadığı yönünde bilgi vererek Spearman korelasyon analizi sonuçlarını doğrulamaktadır.

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı analiz seçiminde önem arz etmektedir. Bu bağlamda yatay kesit bağımlılığı sınaması için Breusch-Pagan (1980) LM testi, Peseran (2004) CD ve CDlm testleri gerçekleştirilmiştir. Bu testlerin panel için uygulamasına yönelik sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Panel Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması

	İstatistik	Olasılık
CDIm (Breusch,Pagan 1980)	549,524	0,000
CDIm (Pesaran 2004)	25,073	0,000
CD (Pesaran 2004)	20,287	0,000

Panel bazında gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı testlerine bakıldığında tüm testlerin olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Çalışmada T boyutunun N boyutundan küçük olması nedeniyle Pesaran CDIm (2004) testi sonuçları esas olarak dikkate alınmış olsa da tüm test sonuçları, yatay kesit bağımlılığının olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, herhangi bir ülkede yaşanan şokun diğer herhangi bir ülkeyi etkilediğini ifade etmektedir.

Panel bazında yatay kesit bağımlılığının varlığının tespitinden sonra değişkenler bazında yatay kesit bağımlılığı testleri gerçekleştirilmiştir. Bu testlere ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması

	İstatistik	Olasılık
CDIm (Breusch,Pagan 1980)		
LnE	527,649	0,000
LnC	770,508	0,000
LnM	497,476	0,000
CDIm (Pesaran 2004)		
LnE	23,747	0,000
LnC	38,427	0,000
LnM	21,917	0,000
CD (Pesaran 2004)		
LnE	19,434	0,000
LnC	26,795	0,000
LnM	7,476	0,000

Tablo 4'e bakıldığında tüm testlerin olasılık değerlerinin 0,05 ten küçük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tüm değişkenler için yatay kesit bağımlılığı söz konusudur. Bu durum, değişkenlerin durağanlığının yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleriyle sınanmasının gerekliliğini

göstermektedir. Buna göre değişkenlerin durağanlıkları CADF birim kök testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. CADF birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin tümü düzeyde durağandır.

Tablo 5. Durağanlık Sınaması

CADF Birim Kök Testi		
Düzyey	Sabit Z[t-bar]	Trend Z[t-bar]
LnE	-2,842*	-3,589*
LnC	-9,118*	-3,426*
LnM	3,354*	-2,256*

Not: *, %1 anlamlılık seviyesinde birim kökün yokluğunu göstermektedir.

Değişkenlerin tümünün düzeyde durağan olması ve aynı zamanda modelde yatay kesit bağımlılığının söz konusu olması nedeniyle ikinci nesil eşbütünleşme analizlerinden biri olan hata düzeltme modeline dayalı Westerlund eşbütünleşme analizi tercih edilmiştir. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Eşbütünleşme Analizi

Hata Düzeltme Modeline Dayalı Westerlund (2007) Eşbütünleşme Analizi

	İstatistik	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
G_t	-3,031	0,001*	0,010*
G_a	-12,197	0,014*	0,024*
P_t	-13,760	0,000*	0,001*
P_a	-10,048	0,012*	0,047*

Not: Sabit terim ve trend modele dahil edilmiştir. Bootstrap olasılık değerleri, 10.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. *, %1 anlamlılık seviyesinde eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Modelde yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle esas olarak bootstrap dağılımına göre yapılan test sonuçları dikkate alınsa da hem asimptotik hem de bootstrap dağılımına göre yapılan hata düzeltme modeline dayalı Westerlund eşbütünleşme analizindeki dört testin tamamının istatistiksel olarak anlamlı

sonuçlar vermesi, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle paneli oluşturan 17 ülkeden en az biri için bahsi geçen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonra AMG analiziyle uzun dönem esneklikler hesaplanmış ve sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Buna göre göçmen istihdamının COVID-19 vaka sayısına esnekliği -0,036 olarak elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle COVID-19 vaka sayısındaki %1’lik bir artış, göçmen istihdamını %0,036 oranında azaltmaktadır.

Tablo 7. AMG Analizi

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
LnC	-0,036	-0,64	0,000
LnM	0,925	0,41	0,048
SABİT	-18,121	10,566	0,864

Çalışmada son olarak, bahsi geçen değişkenler arasındaki nedenselliklerin tespiti için panel VECM nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlarına Tablo 8’de yer verilmiştir. Bu test sonuçları, COVID-19 vaka sayısı esas olarak dikkate alındığında, COVID-19 pandemisi ile göçmen istihdamı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 8. Panel VECM Nedensellik Analizi

Sıfır Hipotezi	F-İstatistiği	Olasılık
$\ln E \neq \ln C$	27,420	0,000
$\ln C \neq \ln E$	39,143	0,000
$\ln M \neq \ln C$	27,301	0,000
$\ln C \neq \ln M$	55,413	0,000
$\ln E \neq \ln M$	42,171	0,000
$\ln M \neq \ln E$	20,292	0,004

NOT: Gecikme uzunluğu; LR, FPE, AIC, SC ve HQ istatistikleri doğrultusunda 4 olarak belirlenmiştir.

SONUÇ

31 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ilk kez görülen ve sonrasında pandemi niteliğine erişen COVID-19 salgını, II. Dünya Savaşı sonrasında görülen küresel boyuttaki en ciddi sağlık sorunu olarak kabul edilmektedir. Sağlık sorunu olmasıyla birlikte pandemi şartları nedeniyle yaşanan süreç dünyada ekonomiden teknolojiye, eğitimden sağlık sektörüne kadar birçok alanı etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Pandeminin ekonomideki ilk etkileri işgücü piyasasına yönelik olmuş, süreç Büyük Buhrandan bu yana yaşanan en kötü istihdam krizlerinden birini tetiklemiştir. Bu çalışmanın ilgi alanı, gelişmiş ülkelerde COVID-19 salgını dolayısıyla yaşanan sürecin göçmen istihdamına yönelik etkileridir.

OECD ülkelerinde 2018 yılında 68 milyon göçmen istihdam edilmekteyken ve 5,8 milyondan fazla göçmen ise işsizken (OECD, 2018: 64); COVID-19 pandemisinin etkisiyle 2020 yılında istihdam edilen göçmen sayısında rekor bir düşüş ve işsiz göçmenlerin sayısında ise bir artış gözlenmiştir. Bu durumun nedeni COVID-19 pandemisi etkisiyle gerekli görülen işten çıkarmalarda ilk tercihin göçmen işçiler olması ve ayrıca göçmenlerin ülkelere dönmeleri olarak ifade edilmektedir (OECD, 2022).

Fakat 2020 yılında azalan göçmen sayısı 2021 yılında %22 oranında yeniden bir artış göstermiştir. Bunun bir nedeni olarak göçmenler için COVID-19 pandemisi nedeniyle istihdam alanı 2020 yılında yerlilerinkinden daha güçlü bir şekilde düşerken, 2021 yılında istihdam alanı açısından göçmenlerin lehine gerçekleşen gelişmeler gösterilebilir. Buna göre 2021 yılında, OECD ülkelerinde göçmenlerin yaklaşık %70'i istihdam edilmiş ve %9'u işsiz olarak kalmıştır (OECD, 2022).

Bu bağlamda COVID-19 pandemisinin göçmen istihdamına etkilerini araştırmak önem arz etmektedir. Buna yönelik olarak çalışmada ekonometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerin gerçekleştirilmesi için ilk olarak yatay kesit bağımlılığı, model ve değişkenler kapsamında incelenmiş ve inceleme sonucunda hem modelde hem de değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmüştür. Bu nedenle Peseran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Kesitsel Olarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller - CADF) panel birim kök testi

gerçekleştirilerek değişkenlerin durağanlıkları sınanmıştır. CADF birim kök testlerine göre modelde kullanılan tüm değişkenler düzeyde durağandır. Tüm değişkenlerin düzeyde durağan olması ve modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı nedeniyle Westerlund (2007) eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Westerlund (2007) eşbütünleşme analizi sonucu itibarıyla değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespitinden sonra Genişletilmiş Ortalama Grup tahmincisiyle (Augmented Mean Group - AMG) uzun dönem esneklikler hesaplanmıştır. Buna göre COVID-19 vakaları, %1 oranında arttığında göçmen istihdamı %0,03 oranında azalmaktadır.

Çalışmada ayrıca ilişkilerin yönünü belirlemek için Panel VECM nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonuçları ise COVID-19 vakaları ile göçmen istihdamı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak COVID-19 salgını nedeniyle oluşan işgücü piyasası aksaklıkları hedef ülkelerdeki göçmen istihdamı avantajını ortadan kaldırmıştır. Bu durum hem iş sahibi göçmenlerin iş kaybı oranının yerlilere göre artması, hem de işsiz göçmenlerin iş bulabilme oranının yerlilerin iş bulma oranına göre düşmesi nedeniyle gerçekleştiği yönünde yorumlanmıştır. Bu bağlamda göçmenlerin hedef ülkelerin toplumlarına ve ekonomilerine hayati katkılarda buldukları ve kritik sektörlerde işgücünün önemli bir bölümünü oluşturdukları göz önünde bulundurularak COVID-19 pandemisi sürecinde göçmen istihdamının iyileştirilmesine yönelik politika uygulamaları ülke ekonomileri açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Anam, M. Z., Wastio, T., Al-Fadhat, F., Pribadi, U. and Sugito, S. (2021). COVID-19 and Decent Work: Online Media Coverage on Indonesian Female Migrant Domestic Workers in Malaysia and Taiwan. *Sociology and Technoscience*, 11(2), 160-193. [Erişim Tarihi: 06.04.2022, COVID-19 and Decent Work: Online Media Coverage on Indonesian Female Migrant Domestic Workers in Malaysia and Taiwan (uva.es)]
- Azeezi A. and Negib, D. P. (2021). The Impact of COVID-19 on Migrant Women Workers in India. *Eurasian Geography and Economics*, 62(1), 93-112.
- Bai, J. and Ng, S. (2004). A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Barwinska-Malajowicz, A. and Tecza, K. (2021). (Pand)Economic Migration: An Attempt to Assess the COVID-19 Impact on European Migrant Workers Situations. *European Research Studies Journal*, 0(4), 678-690.
- Beken N. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı: Türkiye Örneği, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ek Sayı*, 47-74.
- Beyaz, Z. (2021). Verilerle Pandemi Sürecinde Türkiye, Türkiye 'de COVID-19 Sürecinde Eşitsizliğin Bir Başka Görünümü: Mülteci İşçiler. *Nobel Akademi Yayıncılık*, 523-543.
- Breush, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Bhagyashree, B., Malar, H., Noeline, G., Ghassan, I., Amin, A. and Mehrangiz, A. (2021). Crisis Within A Crisis: Migrant Workers' Predicament During COVID-19 Lockdown and The Role of Non-Profit Organizations in India. *Indian Journal of Human Development* 15(1), 151-164.
- BM, (2019). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018, A/Res/73/195. New York. [Erişim Tarihi: 16.04.2022, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/73/195].
- Bui, H. T. T., Duong, D. M., Pham, T. Q., Mirzoev, T., Bui, A. T. M. and La Q. N. (2021). COVID-19 Stressors on Migrant Workers in Vietnam: Cumulative Risk Consideration. *International Journal of Environmental. Research and Public Health*, 18(16), 8757, [Erişim Tarihi: 06.04.2022, COVID-19 Stressors on Migrant Workers in Vietnam: Cumulative Risk Consideration - PMC (nih.gov)]
- Che, L., Du, H. and Chan K. W. (2020). Unequal Pain: A Sketch of The Impact of The COVID-19 Pandemic on Migrants' Employment in China. *Eurasian Geography and Economics*, 61(4), 448-463.
- Datt, G., Dutta, S. and Mishra, S. K. (2021). The COVID-19 Pandemic and Migrant Workers from Rural Bihar. CDES Working Paper No. 06/21, [Erişim Tarihi: 06.04.2022, WP2021n06_V1.pdf (monash.edu)]

- Eberhart, M. and Bond, S. R. (2009). Cross-Sectional Dependence in Non-stationary Panel Models: A Novel Estimator. MPRA Paper, University Library of Munich, Germany.
- Gengenbach, C., Urbain, J. P. and Westerlund, J. (2016). Error Correction Testing in Panels with Common Stochastic Trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 982-1004.
- Hadri, K. (2000). Testing For Stationarity in Heterogeneous Panel Data. *Econometrics Journal*, 3, 148-161.
- Heggeness, M. L. (2020). Estimating the Immediate Impact of the COVID-19 Shock on Parental Attachment to the Labor Market and the Double Bind of Mothers. *Review of Economics of the Household*, 18, 1053-1078.
- ILO (2021a). Locked Down and in Limbo: The global Impact of COVID-19 on Migrant Worker Rights and Recruitment. [Erişim Tarihi: 19.03.2022, Fair recruitment: Locked down and in limbo: The global impact of COVID-19 on migrant worker rights and recruitment (ilo.org)]
- ILO (2021b). *ILO Global Estimates on International Migrant Workers - Results and Methodology*. Third edition, International Labour Office, Geneva, [Erişim Tarihi: 19.04.2022, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf]
- Im, K.S., Pesaran, M. H. and Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Koca, D. (2020). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2), 69-83.
- Kolbaşı Muyan, G. (2020). COVID-19 Sürecinde Göçmen İşçiler ve Uluslararası Çalışma Örgütünün Yaklaşımı. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 16, 1-12.
- Levin, A., Lin, C. and Chu, C. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymtotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Moon, H.R. and Perron, B. (2004). Testing for a Unit Root in Panels with Dynamic Factors. *Journal of Econometrics*, 122(1), 81-126.
- Noyan Yalman, İ., Aydın Ünal E. ve Koşaroğlu, Ş. M., (2021). Covid-19 Salgını Sürecinin İşgücü Piyasaları Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3), 1125-1144.
- OECD, (2022). International Migration Outlook 2022. [Erişim Tarihi: 20.01.2023, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/30fe16d2-en/index.html?itemId=/content/publication/30fe16d2-en>]
- OECD, (2018). Settling In 2018, Immigrant Skills and Labour Market Integration, [Erişim Tarihi: 20.201.2023, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/indicators-of-immigrant-integration-2018_9789264307216-en]

- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis. *Econometric Theory*, 20, 597–625.
- Pesaran, M. H. and Smith, R. P. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68(1), 79–113.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. P. (1997). *Pooled Estimation of Long-run Relationships in Dynamic Heterogeneous Panels*. University of Cambridge, Department of Applied Economics.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *CESifo Working Paper*, No. 1229.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312.
- Pesaran, M.H., Ullah, A. and Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Phillips, P. C. B. and Sul, D. (2003). Dynamic Panel Estimation and Homogeneity Testing Under Cross Section Dependence. *The Econometrics Journal*, 6(1), 217-259.
- UNODC, (2022). Unodc and the Sustainable Development Goals. United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC, [Erişim Tarihi: 16 Mayıs, https://www.unodc.org/documents/SDGs/UNODC-SDG_brochure_LORES.pdf] ; [Erişim Tarihi: 16 Mayıs, <https://www.unodc.org/roseap/en/sustainable-development-goals.html#:~:text=Target%2010.7%20%2D%20Facilitate%20orderly%2C%20safe,and%20well%2Dmanaged%20migration%20policies>]
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Westerlund, J. and Edgerton D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters*, 97(3), 185-190.
- Yılmaz, V., Gürbüz Türk, A., Canbazer, C., Ekici, E., Hışıl, O., Aktaş, P., Aslan, R. G., Serim, S., Şen, T. Z. ve Kesici, Z. (2020). COVID-19 Salgınında İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri: Niteliksel Bir İnceleme. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, [Erişim Tarihi: 18.01.2023, https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/SPF_COVID19_Rapor.pdf]
- Yueping, S., Hantao, W., Xiao-yuan, D. and Zhili, W. (2021). To Return or Stay? The Gendered Impact of the COVID-19 Pandemic on Migrant Workers in China. *Feminist Economics*, 27(1-2), 236-253.

DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNİN EPISTEMOLOJİSİ VE NÜFUS YAŞLANMASINA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Burhan CAN¹

Öz

Demografik geçiş süreci, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişen ülkelerin yüksek nüfus artış hızları dikkate alınarak ABD’de geliştirilen bir teoridir. Demografik geçiş sürecinin aşamaları bulunur. Nüfus yaşlanması, demografik geçiş sürecinin sonucudur. Nüfus yaşlanması, nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması, yaşlı insanların payının görece artmasıdır. Bu olgu, işgücü açığı ve sağlık giderlerin artmasına, sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasına neden olur. Birçok ülke, emeklilik yaşını yükseltmek suretiyle yaşlıları işgücü olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. Örneğin OECD ülkelerinde en yüksek emeklilik yaşı 67 ile Norveç’te en düşük emeklilik yaşı 60 civarıyla Türkiye’dedir.

Bu çalışmada demografik geçiş süreci epistemolojik açıdan araştırılmış, sürecin aşamaları ise görece yeni olan beşli modele göre ele alınmıştır. Ayrıca demografik geçiş sürecini yaşamış ülkelerde yeni bir sorun olarak nüfus yaşlanması ortaya çıktığından böylesi ülkelerin yaşlanma sorununun etkilerini hafifletmek için ne gibi politikalar izlediği araştırılmıştır. Ülke, bölge ve dünyaya ilişkin nüfus verileri “Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi” (UN-DESA) istatistiklerinden elde edilmiştir. OECD ülkelerinin emekli olma yaşına yönelik veriler, OECD’nin raporlarından derlenmiştir. Türkiye’ye ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerine dayanmaktadır. Seçilmiş ülkeler ve dünya geneline ait 2100 yılına kadarki yaşam beklentisi projeksiyonuna Birleşmiş Milletler’in 2017 ile 2022 verilerinden erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: demografi, demografik geçiş süreci, demografik geçiş aşamaları, nüfus yaşlanması.

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, Coğrafya, E-posta: b_can1@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4546-4947

BURHAN, C.(2023). Demografik Geçiş Sürecinin Epistemolojisi ve Nüfus Yaşlanmasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 495-543. DOI:10.21560/spcd.vi.1162445

A GENERAL ASSESMENT ON THE EPISTEMOLOGY OF DEMOGRAPHIC TRANSITION PROCESS AND THE POPULATION AGING

Abstract

The demographic transition process, as a theory, was written in USA after the Second World War, taking into account the high population growth rates of developing countries. The demographic transition process has stages. Population aging is a result of the demographic transition process. Population aging is the decrease in the share of children and youth in the population, and the relative increase in the share of older people. This phenomenon causes labor shortage, increase in health expenditures, weakening of the social security system. Many countries have chosen to use older people as a workforce by raising the retirement age. For example, it has been determined that the highest retirement age in OECD countries is 67 in Norway and the lowest retirement age is around 60 in Türkiye.

In this study, the demographic transition process was investigated epistemologically, and the stages of the same process were handled according to the relatively new quinary model. Moreover since population aging has emerged as a new problem in countries experiencing demographic transition, it has been researched what policies these countries follow to alleviate the effects of the aging problem. Population data for the country, region and the world were obtained from the statistics of the “United Nations Department Of Economic And Social Affairs” (UN-DESA). Data on the retirement age of OECD countries are compiled from the OECD reports “Pensions at a glance 2017: OECD and G20 indicators” and “Pensions at a glance 2021: OECD and G20 indicators” published by the OECD. The data for Türkiye are based on the statistics of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT=TÜİK). The life expectancy projections for selected countries and the world until 2100 were accessed from the UN’s UN-DESA, 2022 data and the report titled “World population prospects: the 2017 revision”.

Key Words: *demography, demographic transition process, demographic transition stages, population aging.*

GİRİŞ

Demografik geçiş süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmekte olan ülkelerin yüksek nüfus artış hızları dikkate alınarak ABD’de geliştirilen bir teoridir (Davis, 1945; Hodgson, 1983 akt. Özbay, 2015; Notestein, 1945; Kirk, 1996; Weeks, 2016). Süreç, Princeton Üniversitesi’ndeki Nüfus Araştırmaları Ofisi’nin çalışmaları sonucunda 1940’ların ikinci yarısında “demografik geçiş teorisi” adıyla kuramlaştırılmıştır (Kirk, 1996, s. 363). Teori, bir tarım toplumunun kentli ve sanayileşmiş bir topluma evrilmesi olgusunun, ölüm oranındaki düşüş ve doğum oranındaki gecikmeli düşüşle ilişkili olduğunu öne sürmektedir.

Demografik geçiş teorisinin ilk modelinde geçiş süreci üç aşamaya ayrılmıştır (Notestein, 1945; Kirk, 1996; Weeks, 2016). Zaman geçtikçe teoriyle ilgili bazı revizyonlara gidilmiştir. Buna göre, yüksek doğurganlık ve ölümlülük rejiminden düşük doğurganlık ve ölümlülük rejimine geçiş için modernleşme, kentleşme, sanayileşme ve kadınların işgücüne katılımları şart değildir; modernleşme ve gelişme olmadan da geçiş olabilir (Hodgson, 2002 akt. Özbay, 2015, s. 256).

Demografik geçiş modelinin epistemolojik açıdan ele alındığı bu çalışmada, geçiş süreci aşamalarının çoğunlukla üç veya dörde, bazen de beşe ayrıldığı saptanmıştır. Çalışmada, geçiş sürecini beşli modele göre ele almanın daha isabetli olabileceği üzerinde durulmuştur. Demografik geçiş başlamadan önce hayat kısa, doğumlar fazla, büyüme yavaş ve nüfus gençtir. Geçişin başlamasıyla evvela ölüm, ardından doğurganlık azalacağından nüfus artışı da önce hızlı, sonra yavaş olacak; beşinci aşamada ise gerilemeye başlayacaktır. Nüfus yapısında görülen bu devinimler, geçişi yaşamakta olan ülkelerin düşük doğurganlık oranına sahip, fakat uzun ömürlü olmasına yol açmaktadır. Bu yeni durum, nüfus yaşlanmasını beraberinde getirmektedir.

Nüfus yaşlanması: Nüfusun yaş yapısının değişerek çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlıların payının görece artmasıdır (DPT, 2007, s. 5). Bazı araştırmalarda, nüfus yaşlanması için gereken eşik değer net olarak tespit edilmiş ve 65+ yaş grubunun %15’i bulması ve/veya aşması durumunda “nüfus yaşlanması” olgusunun vuku bulduğu kabul edilmiştir (UN, 2004, s. 2, 70; Özbay, 2009, s. 2; Ünlü, 2017, s. 42; Can ve Avcı, 2019, s. 214). Ancak bir

toplumun ‘yaşlı’ olarak değerlendirilmesi için 65 ve üzeri yaş grubunun toplam nüfustaki payının günümüzde %8-%10 sınırını aşması gerektiğinin ifade edildiği çalışmalar da mevcuttur (Gavrilov ve Heuveline, 2003, s.n.y.). Dahası, 65 ve üzeri yaş grubunun toplam nüfustaki payını %10 ila %19,9 arasında ise “yaşlı”, %20 ila %29,9 arasında ise “çok yaşlı”, %30 ve üzerinde ise “aşırı yaşlı” olacağını değerlendiren çalışmalar da vardır (McCracken ve Phillips, 2005, s. 43; Özgür ve Yakar, 2021, s. 22; Yakar ve Özgür, 2022, s. 235).

Nitekim %15’i esas alan yaklaşıma göre 2020’de Avrupa (%19,11) ve Kuzey Amerika’da (%16,78) nüfus yaşlanması gerçekleşmiştir. 2040 yılında Afrika dışında kalan tüm bölgelerde nüfus yaşlanacaktır. Örneğin Avrupa nüfusunun %25,86’sı, Kuzey Amerika’nın %21,91’i, Okyanusya’nın %16,83’ü, Latin Amerika ve Karayipler’in %15,29’u, Asya’nın %15,46’sı 2040 itibarıyla yaşlılardan oluşacaktır. Çalışmada Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, ABD, Japonya gibi ülkeler de bu açıdan ele alınmıştır. Zira bu ülkeler, demografik geçiş sürecini yaşadıklarından nüfusları yaşlanmıştır.

Nüfus yaşlanması birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Örneğin İsveç ve Danimarka’da yaşlılara yönelik yapılan kamu harcamaları GSYİH’nin %30’una denk gelmekteyken, OECD’de %19’a eşdeğerdir (Dang, vd., 2001 akt. Lee, 2003b, s. 4). OECD’de yaşlılara yapılan harcamalar, çocuklara yapılanın takriben iki katıdır (Lee, 2003b, s. 4). OECD tarafından 2021’de yayımlanmış “Pensions at a Glance 2021” başlıklı araştırmada, 2000-2017 yılları arasında GSYİH’den emeklilik harcamalarına ayrılan payda %1,5’lik bir artış olduğu ve 2000 yılına kadarki dönemde, GSYİH’nin %7,9’una denk olan emeklilik harcamalarının sözü geçen dönem sonunda %9,4’e yükseldiği belirtilmektedir (OECD, 2021, s. 32). Bu nedenle birçok ülke; öncesinde gündeme alınmayan yaşlılara yönelik sosyal hizmetler, ulaşım, konut, emekli maaşları, sağlık hizmetleri ve finansmanı gibi birçok hususu incelemeye başlamıştır. Buna karşılık çoğu ülke, yaşlılara yeterince sosyal koruma sunamamaktadır. Yaşlı nüfusun artması aynı zamanda işgücü açığının artması ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasına neden olur. Birçok ülkenin emeklilik yaşını yükseltmek suretiyle yaşlı insanları işgücü olarak değerlendirme yoluna gittiği tespit edilmiş ve bu durum detaylandırılmıştır.

DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİ VE AŞAMALARI

1908-1927 arasında bazı Batılı ülkelerde görülen demografik değişimlerin, ilk kez Thompson tarafından analiz edilmesiyle temelleri atılmış bir teori olan (Weeks, 1992, s. 75) “Demografik Geçiş Süreci” kaleme alınırken, nüfus artış hızı farklı üç ülke tipi tespit edilmiştir. Thompson bu ülkeleri Grup A, Grup B ve Grup C şeklinde sınıflandırmış ve modelin temellerinin atıldığı o yıllarda ilk gruptaki ülkelerin nüfus azalması problemiyle karşı karşıya olduğunu saptamıştır. Thompson, ölüm oranının düşük olmasına karşın, doğurganlık oranındaki hızlı düşüşe binaen, evvela nüfusun sabit/dengede kalacağını, ardından azalacağını belirterek Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile ABD’nin bu kategoride olduğunu ifade etmiştir. Thompson, Grup B’deki ülkelerde doğum ve ölüm oranlarının aynı anda düşük olduğunu; ancak ölüm oranlarının doğum oranlarından daha hızlı ve daha erken düştüğünü gözlemledikten sonra, nüfusun önce hızla büyüyeceğini, sonra doğum oranlarındaki düşüşe bağlı olarak sabitleneceğini ve sonunda azalacağını belirtmiştir. Araştırmacıya göre: B grubundaki İtalya, İspanya ve Orta Avrupa’nın Slav ülkelerinde olan koşullar, A grubu ülkelerinin 30-50 yıl öncesindeki şartların aynısıdır. Thompson, İtalya ve İspanya’nın yanı sıra Doğu, Orta ve Güney Avrupa ülkelerinin bu kategoride olduğunu ifade eder. Grup C’deki ülkelerde ise ne doğum ne de ölüm oranının kontrol altında olduğunu, başka bir deyişle demografik bakımdan tam manasıyla bir kontrolsüzlüğün sürdüğünü belirten Thompson; bu kategorideki ülkeler olarak Japonya, Hindistan ve Rusya’yı sıralar (Thompson, 1929, s. 961; Thompson, 1931, s. 6).

Süreci istatistiklerle anlatan ve birtakım neticelere erişen Thompson, formülasyonunu bir teori olarak düşünmez (Kirk, 1996, s. 362). Yani Thompson’un 1929’daki çalışmasında “Demografik Geçiş Teorisi”nin kaleme alınması ve bazı evrelere ayrılması durumu yoktur. Zira Thompson, çalışmasında salt analiz yapmıştır.

Demografik geçiş süreci, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmekte olan ülkelerin yüksek nüfus artış hızları dikkate alınarak ABD’de bir teori haline getirilmiştir (Davis, 1945; Hodgson, 1983 akt. Özbay, 2015; Notestein, 1945; Kirk, 1996; Weeks, 2016). Süreç, “Demografik Geçiş Teorisi” adıyla, Princeton’daki Nüfus Araştırmaları Ofisi tarafından, 1944’te yayımlanan

Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin gelecekteki nüfusu üzerine yapılan çalışmaların bir sonucu olarak kuramlaştırılmıştır (Kirk, 1996, s. 363).

Gerek Frank Notestein'in 1945'teki çalışmaları, gerekse Kingsley Davis'in yine 1945 senesindeki Amerikan Siyasi ve Sosyal Bilimler Akademisi'nin "World Population in Transition" isimli süreli yayınında (yıllığında) yayımlanan "The Demographic Transition" başlıklı makalesiyle demografik geçiş teriminin doğduğu ifade edilir (Weeks, 2016, s. 82). Notestein makalesinde, üç aşamalı bir geçiş sürecinden söz eder (Notestein, 1945; Kirk, 1996; Weeks, 2016). Neticede demografik geçiş teorisinin; 1940 ve 1960'larda Davis (1945 ve 1963), Kirk (1945) ve Notestein'in (1945 ve 1953) çalışmalarıyla daha sistematik hale getirildiği ve üç aşamaya ayrıldığı söylenebilir (Notestein, 1945; Hirschmann, 2001 akt. Yüceşahin, 2011, s. 12; Koç, vd., 2008, s. 5; Kinsella ve He, 2009, s. 20; Kurtar, 2012, s. 10; Weeks, 2016, ss. 82-83; Can ve Avcı, 2021, s. 231).

Demografik geçiş süreci kısaca; geleneksel demografik rejimi ifade eden yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının sürdüğü durumdan, doğumların bilinçli kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düştüğü, hatta ölüm oranlarının doğurganlık hızının gerisinde kaldığı modern demografik rejim durumuna geçişi ifade eder (Üner, 1972, s. 71-72; Behar, vd., 1999, s. 21; Lee, 2003a, s. 167; Reher, 2004, s. 33; Yüksel ve Kocaman, 2007, s. 57; Yüceşahin, 2009, s. 2; Blue ve Espenshade, 2011, s. 721; Özbay, 2015, 254; Sertkaya Doğan, 2018, 29 ve 39; Sertkaya Doğan ve Bostan, 2019, 63; Can ve Avcı, 2021, s. 231).

Teori, bir tarım toplumunun kentli ve sanayileşmiş bir topluma evrilmesi olgusunun, ölüm oranındaki düşüşün yanında doğum oranındaki gecikmeli düşüşle ilişkili olduğunu öne sürer. Ölüm ve doğumdaki oranların matematiksel ifadesi de mümkündür (Casetti, 1968). Üç aşamalı orijinal modelin birinci aşamasında gerek doğum gerekse ölüm oranları yüksek olduğu için yüksek bir nüfus büyümesi olabilir (Weeks, 2016, s. 83). Bazı çalışmalarda, doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu bu aşamada, nüfusun az da olsa büyüdüğü ortaya konulmaktadır. Lakin nüfustaki büyüme ihtimali mevcut olduğu halde, ölüm oranlarının yüksekliğine bağlı olarak "nüfus bir denge durumundadır (Başar, 2013, s. 21)" görüşünde olan çalışmalar da mevcuttur.

İkinci aşamada; yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçiş vardır. Weeks'e göre, ikinci aşamada doğum oranı henüz azalmadan önce ölüm oranı düştüğünden, mevcut büyüme potansiyeli gerçeğe dönüşür. Bu durum, hızlı nüfus artışının nedenidir (Weeks, 2016, s. 83). Wyman'a göre, bu şekilde gerçekleşen artışa nüfus patlaması denilir ve nüfus patlamalarının ilki Avrupada yaşanmıştır (Wyman, 5 Şubat 2009). Son aşamada ölüm oranlarının yanı sıra doğum oranları da olabilecek en düşük düzeye gerilemekte (Weeks, 2016, s. 83), nüfus artış hızı çok yavaşlamakta ve toplam nüfustaki artış da çok azalmaktadır (Başar, 2013, s. 22).

Zaman geçtikçe teori ile ilgili bazı revizyonlara gidildiği görülmüştür. Yeni çalışmalara göre, yüksek doğurganlık ve ölümlülük rejiminden düşük doğurganlık ve ölümlülük rejimine geçiş için modernleşme, kentleşme, sanayileşme ve kadınların işgücüne katılımı şart değildir; modernleşme ve gelişme olmadan da geçiş mümkündür (Hodgson, 2002 akt. Özbay, 2015, s. 256). Nitekim 1800'lü yıllarda, nüfusunun büyük kısmı kırdaki yaşamakta olan Fransada; günümüzde ise gelişmiş ülkeler arasında sıralanmayan Romanya, Macaristan, Bulgaristan gibi ülkelerde doğurganlık oranı ciddi anlamda düşmüştür. Sonraki dönemlerde geliştirilmiş olsa da teoriye eleştiriler devam etmiştir. Örneğin, teori; ölüm oranlarındaki düşüşün her zaman için doğum oranlarındaki düşüşten önce geldiğini iddia etmektedir. Ancak "Avrupa Doğurganlık Projesi" araştırmasının gösterdiği gibi, bazı durumlarda doğurganlıktaki düşüş, ölümlerin azalmasından önce gerçekleşebilmekte yahut her iki taraftaki düşüş aynı anda meydana gelebilmektedir (Kirk, 1996, s. 365). Teori, ölüm oranları düştükçe insanların bunu zamanla fark edeceğini ve doğurganlıklarını düşüreceklerini söylemektedir; çünkü insanlar, çocukların hayatta kalacaklarından emin olunca çok çocuk yapmaktan vazgeçecektir (Wyman, 5 Şubat 2009). Oysa en önemli demografik araştırmalardan olan Princeton Üniversitesi'nde Coale tarafından yönetilen Avrupa Doğurganlık Projesi (Weeks, 2016, s. 85-86) veya Wyman'ın (12 Şubat, 2009) deyişiyle "Princeton Projesi" çerçevesinde; Norveç, İngiltere ve Galler üzerinde yapılan çalışmalar adı geçen bölgelerde, teori-deki iddianın aksinin yaşandığını ortaya koymuştur. Kuşkusuz böylesi bir değişimin çok çeşitli nedenleri vardır ve Princeton Projesi'yle elde edilen veriler, doğurganlıkta benzer düşüşler yaşayan bölgelerin temelde sekülerleşmede de benzeştiğini ortaya koymaktadır (Weeks, 2006, s. 86). "Sekülerleşme insanın

öteki dünyadan bağımsız, özgür iradesiyle hareket etmesine olanak tanımış ve özmutluluğuna yönelik sorumluluk almasına imkân vermiştir (Lesthaeghe, 1977; Leasure, 1982; Norris ve Iglehart, 2004 akt. Weeks, 2016, s.86)”. Nitekim ölüm oranlarının düştüğü ilk ülke olan Norveç’te söz konusu oranların yaklaşık 1700’lerin ortasından itibaren düşmeye başladığı ve aynı düşüşün günümüze değin devam ettiği halde; doğum oranları ancak 1900’den itibaren azalmaya başlamıştır (Wyman, 5 Şubat 2009). Bu durum Cipolla’nın araştırmasında da görülmektedir. Zira Norveç’teki doğum oranı 1750-1755 yılları arasında %34,4 iken, yüz yıl sonraki 1850-1855 döneminde yine %32,5’tir. Ölüm oranları ise 1750-1755 döneminde %25 iken, 1800-1805 döneminde %24,1’e, 1850-1855 döneminde %17,3’e gerilemiştir. Araştırmacıya göre Norveç’teki doğum oranları ancak 1900-1905 döneminde %26,7’ye, 1950’de ise %19,1’e gerilemiştir (Cipolla, 2012, s. 81). Görüldüğü gibi Norveç’teki ölüm oranlarının düşmeye başlamasıyla doğum oranlarının azalmaya başlaması arasında oldukça uzun bir zaman vardır. Aynı durum İngiltere ve Galler’de de yaşanmıştır. İngiltere ve Galler’deki ölüm oranları takriben 1870’te azalmaya başlamış, fakat doğurganlık oranları yaklaşık olarak 1905’ten sonra düşmeye başlamıştır (Wyman, 5 Şubat 2009). Nitekim Livi-Bacci’nin 2009’daki çalışmasında yer alan veriler incelendiğinde 1800’de %27,1, 1850’de %22,5, 1870’te %22 olan İngiltere’deki ölüm oranlarının 1870’te %16,1’e ve 1913’te %13,8’e gerilediği anlaşılmaktadır (Tablo 1). Buna rağmen 1800’de %37,7, 1850’de %34, 1870’te %35,5 gibi oldukça yüksek doğum oranlarının görüldüğü İngiltere’de aynı oranlar ancak 1900’lü yıllardan itibaren gerileme eğilimine girmiştir. Zira 1900’de %28,1 olarak saptanan doğum oranı 1913’te %24,1’e (Tablo 1), 1950’de ise %15,9’a kadar düşmüştür (Cipolla, 2012, s. 81). Bu değerler Wyman’ın (5 Şubat 2009) görüşlerini desteklemektedir ve demografik geçiş teorisinde savunulan “ölüm oranlarındaki düşüşün her zaman için doğum oranlarındaki düşüşten önce geldiği” görüşüyle uyuşmamaktadır. Dahası, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra artan sekülerleşmeyle birlikte Fransa’daki doğum oranlarının düştüğüne en iyi kanıt, doğum oranındaki düşüş eğilimindeki istikrardır. 1800’deki doğum oranları incelendiğinde İngiltere’de %37,7, Almanyada %40,3, Avusturyada %40,5 olan söz konusu değerler Fransa’da %33,1 olduğu görülmektedir. Üstelik aynı oran 1850’de %25,8’e, 1870’te %25,5’e, 1900’de %21,2’ye, 1913’te ise %18,8’e gerileyerek diğer ülkelerden

farklı bir seyir izlemiştir (Tablo 1). O halde, Fransa'da görülen böylesi bir eğilimin Princeton Projesi'yle ortaya konulan olguyla uyumlu olduğu söylenebilir. Zira Princeton Projesi, demografik geçiş teorisinin aksine Fransa'nın doğurganlık oranlarını ölüm oranlarından çok daha önce düşürdüğünü ispat etmiştir. Bu durum Wyman (5 Şubat 2009) tarafından "Fransa'nın doğum oranları 1700'lerin sonunda düşmesine rağmen, ölüm oranları 1800'lerin başlarında azalmaya başlamış ve 1900'de günümüzün modern toplumları düzeyini yakalamıştır. Fransa böylesi bir değişimi yaşayan ilk ülke olmuştur (Wyman, 5 Şubat 2009)." şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Yıllara Göre Bazı Demografik Göstergeler (%)

Ülke	Doğum		Oranı		
	1800	1850	1870	1900	1913
İsveç	31,4	31,8	30,7	26,1	23,2
İngiltere	37,7	34	35,5	28,1	24,1
Almanya	40,3	34,6	38,8	34,3	27,5
Rusya	...	50,7	50,8	47,8	43,1
Fransa	33,1	25,8	25,5	21,2	18,8
Avusturya	40,5	36,5	39,3	36,4	29,7
İtalya	...	38,6	36,8	32,6	31,7
Ülke	Ölüm		Oranı		
	1800	1850	1870	1900	1913
İsveç	24,4	21,7	18,3	15,5	13,7
İngiltere	27,1	22,5	22	16,1	13,8
Almanya	25,8	27,1	27,8	19,5	15
Rusya	...	36,5	37,1	31	27,4
Fransa	30,1	23,8	24,9	19,6	17,7
Avusturya	26,7	32	32,6	24,3	20,3
İtalya	...	29,9	30,4	22	18,7
Ülke	Doğal		Artış		
	1800	1850	1870	1900	1913
İsveç	7	10,1	12,4	10,6	9,5
İngiltere	10,6	11,5	13,5	12	10,3
Almanya	14,5	7,5	11	14,8	12,5
Rusya	...	14,2	13,7	16,8	15,7
Fransa	3	2	0,6	1,6	1,1
Avusturya	13,8	4,5	6,7	12,1	9,4
İtalya	...	8,7	6,4	10,6	13

Kaynak: Livi-Bacci, 2009, s. 141.

Becklake'e göre (1993), nüfus patlaması şeklinde isimlendirilen hızlı nüfus artışının özellikle 1750-1800 yılları arasında yaşanmasının nedenleri tam

olarak bilinmemektedir (Becklake, 1993, s. 5-6). Fakat sözü edilen dönem, Sanayi Devrimi'nin başlangıcından hemen sonradır. Bu nedenle bu dönemdeki nüfus patlamasının Sanayi Devrimi ile ilgisi olabilir. Ehrlich'e göre (1976), takriben 1800 yıllarında bugünkü endüstri ülkelerinde sanayileşme ve bir ilerleme sonucu gerçek bir nüfus artışı başlamıştır (Ehrlich, 1976, s. 37). Aynı görüş, Şahin (2015) tarafından "*Dünyada nüfus esas olarak Sanayi Devrimi'nden sonra hızlı bir artış seyrine girmiştir* (Şahin, 2015, s. 45)" şeklinde ifade edilir. Dahası Tümertekin ve Özgüç'e göre (1997b) de dünyadaki nüfus artışının bir sebebi Sanayi Devrimi'dir. Zira Devrim'in ilk başladığı yerler olan İngiltere ve Galler, Sanayi Devrimi'ne yalnızca 6,5 milyon nüfusla girmelerine rağmen, 80 sene gibi kısa bir süre sonra, 1800'de 14 milyonluk bir nüfusa erişir. Şüphesiz artan doğum oranının esas nedeni erken evlilikler ve fazla çocuk sahibi olma hususudur. Genç erkekler Sanayi Devrimi'nden sonra kurulan fabrikalarda çalışmaya başlayınca daha erken evlenmiş, bu durum daha yüksek doğum oranları ile daha geniş aileleri beraberinde getirmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 1997b, s. 488). Bu gelişme, en çok İngiltere'de hissedilmiştir. Örneğin İngiltere'de nüfus 16. yüzyılın ortası ile 18. yüzyıl arasında, 3 milyondan 8,6 milyona erişerek neredeyse 3 kat artmasına rağmen Avrupa'nın nüfusu aynı dönemde 2 kat, Fransa'nın nüfusu %50 artmıştır (Livi-Bacci, 2009, s. 102). İngiltere'de nüfus büyümesinin en hızlı dönemleri 16. yüzyıl ile 18. yüzyıldır. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısı kriz dönemidir, fakat 17 ve 18. yüzyılın sonları karşılaştırıldığında nüfus artmış, negatif büyüme pozitif dönüşerek yılda %1,3 civarına ulaşmıştır (Livi-Bacci, 2009, s. 102). Aynı araştırmacıya göre: Büyümede görülen bu artış evlilikte, yaşam beklentisinde ve doğurganlıkta meydana gelen artıştan kaynaklanır. Zira yaşam beklentisi 36,3'ten 39,5'e çıkmış; ortalama evlenme yaşı da 25,8'den 24,1'e gerilemiştir. Bu durum çoğalmayla ilgili döngüyü değiştirmiş ve evlilik süreci dışında kalmış kadınların sayısını düşürerek, doğurganlığı arttırmıştır (Livi-Bacci, 2009, s. 102). Sözü geçen gelişmeler, nüfusun ikiye katlanması için gereken süreyi de kısaltmıştır. Örneğin İngiltere nüfusunun 1550'de ikiye katlanması için gereken süre 210 yıl iken, bu süre 1700'de 110 yıla, 1800'de ise 50 yıla düşmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Seçilmiş Bazı Avrupa Ülkelerinde Nüfusun İkiye Katlanma Süreci: 1550-1700-1800

Ülke	1550		1700		1800	
	Nüfusun İkiye Katlandığı Yıl	Aradan Geçen Süre (Yıl Olarak)	Nüfusun İkiye Katlandığı Yıl	Aradan Geçen Süre (Yıl Olarak)	Nüfusun İkiye Katlandığı Yıl	Aradan Geçen Süre (Yıl Olarak)
İngiltere	1760	210	1810	110	1850	50
Hollanda	1825	275	1870	170	1886	86
Fransa	1900	350	1920	220	1985	185
İtalya	1840	240	1870	170	1886	86
İspanya	1800	250	1850	150	1922	122
Norveç	...	...	1827	127	1881	81
İsveç	...	...	1820	120	1886	86
İrlanda	...	...	1795	95	hiçbir zaman	...
Almanya	...	...	1838	138	1889	89
Rusya	...	...	1780	80	1875	75
Avusturya- Macaristan	...	...	...	...	1902	102
İsviçre	...	...	...	...	1904	104
Portekiz	...	...	...	...	1923	123
Avrupa	1800	250	1835	135	1890	90

Kaynak: Livi-Bacci, 2009, s. 10.

Wyman'a göre (5 Şubat 2009), Sanayi Devrimi tek başına insanların yaşam standardını yükseltip doğum oranlarını arttırmamıştır. Bilakis, insanlar 1870'lerden başlayarak doğurganlıklarını düşürdükleri için yaşam standardı yükselmeye başlamıştır (Wyman, 5 Şubat 2009). Ayrıca aynı dönemde ve Sanayi Devrimi'nin hiç bir etkisinin olmadığı bölgelerde, dünya nüfusunun Avrupa'dan daha hızlı artması, bu bakımdan ileri sürülen dayanakların tutarsızlığını ortaya koymuştur (Tunçdilek, 1988, s. 107). Böylece nüfus artışının çok karmaşık nedenlere dayandığı, artışı bir nedene dayandırmanın doğru olmadığı tekrar ortaya çıkmaktadır.

Demografik geçiş teorisi, doğum ve ölüm oranlarında görülen düşüşün nedenini daha çok sosyo-ekonomik modernleşmeye ve özellikle ekonomik gelişmeye bağlar. Bu durumda; "her bir ülke için kişi başına düşen gelir arttıkça doğurganlık da düşer" önermesi öne çıkar. Lakin Princeton Projesi, insanların

doğurganlığını azaltmaya başlaması için standart bir kişi başı gelirin mevcut olmadığını ortaya koymuştur. Zira gelişmekte olan ülkelerin demografik özelliklerinin de incelendiği projeye göre; bu tür ülkelerde fert başına düşen gelir, gelişmiş ülkelerdekine çok altında olduğu halde, doğurganlık oranları gelişmiş ülkelere benzer şekilde düşmeye başlamıştır (Wyman, 5 Şubat 2009). Böylece doğurganlık düşüşü için ekonomik kalkınmanın yeterli bir neden olabileceği, ancak gerekli olmadığı ortaya çıkmıştır (Coale, 1973 akt. Weeks, 2016, s. 86).

Princeton Projesi kapsamında ekonomik gelişme, okur-yazarlık durumu, şehirleşme vb. birçok sosyo-ekonomik değişkenin doğurganlık düşüşü üzerindeki tesirleri ayrıntılı biçimde ve farklı hipotezlerle denenmiş; aynı faktörlerin doğurganlık düşüşünü açıklamada eksik kaldığı saptanmıştır. Örneğin, İngiltere ve Galler'de doğurganlık düşmeye başladığında okur-yazar oranı yüksek iken; aynı durumun daha önce yaşandığı Fransa'da, hatta Bulgaristan ve Macaristan'da doğurganlık azaldığında okur-yazar oranı çok düşüktür (Wyman, 5 Şubat 2009). Demografik geçiş teorisi, şehirleşme arttıkça doğumların düşeceğini söyler ve bu görüş birçok araştırmacı tarafından halen savunulur. Princeton Projesi, bu tezi de İngiltere ve Fransa karşılaştırmasıyla sarsmıştır. Zira İngiltere'de doğurganlığın düşmeye başladığı tarih 1870'tir. Bu tarihte İngilizlerin %72'si şehirlerde yaşamaktadır. Oysa Fransa, bu süreci daha 1700'lerde yaşadığından bu dönemde şehirleşme oranı çok düşüktür ve Fransızların eziçi çoğunluğu kırdaki yaşamaktadır (Wyman, 5 Şubat 2009). Nitekim 1600'de Fransa'daki kentsel nüfus oranı %5,9, 1700'de %9,2, 1800'de %8,8'dir (Tablo 3). Hatta Weeks'in 2016'daki çalışmasına göre salt Fransa değil, Avrupa'nın birçok bölgesi yüksek şehirleşmeye sahip olmamasına rağmen, doğum oranlarında hızlı bir düşüş yaşamıştır. Bu bölgelerde bebek ölüm oranları hayli yüksektir ve nüfusun küçük bir kısmı sanayiye istihdam edilmektedir (Weeks, 2016, s. 86). Dolayısıyla şehirleşmenin doğurganlığı düşürdüğü savına Fransa'nın yanı sıra Avrupa'nın bazı bölgeleri uymamakta; bu durum, bu iddiayı da geçersiz kılmakta ve demografik değişimin bir sebebe bağlanamayacağını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Avrupa'nın Bazı Ülke ve Bölgelerinde Kentsel Nüfus Oranı (%): 1500-1800

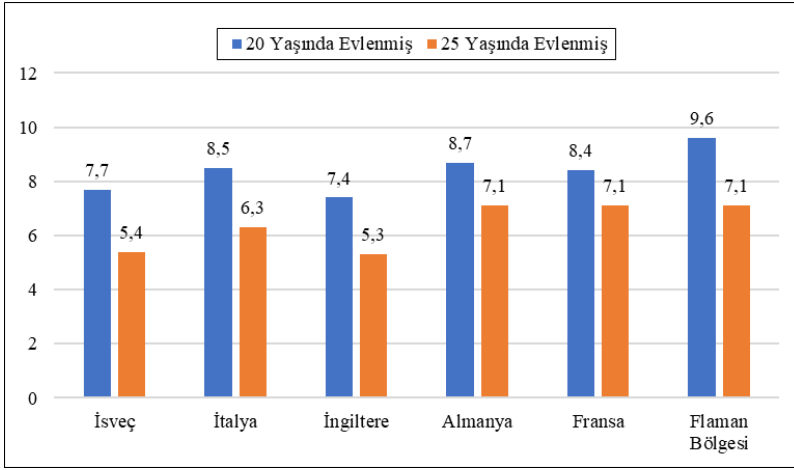
	1500	1550	1600	1650	1700	1750	1800
İskandinavya	0,9	0,8	1,4	2,4	4	4,6	4,6
İngiltere ve Galler	3,1	3,5	5,8	8,8	13,3	16,7	20,3
İskoçya	1,6	1,4	3	3,5	5,3	9,2	17,3
İrlanda	0	0	0	0,9	3,4	5	7
Hollanda	15,8	15,3	24,3	31,7	33,6	30,5	28,8
Belçika	21,1	22,7	18,8	20,8	23,9	19,6	18,9
Almanya	3,2	3,8	4,1	4,4	4,8	5,6	5,5
Fransa	4,2	4,3	5,9	7,2	9,2	9,1	8,8
İsviçre	1,5	1,5	2,5	2,2	3,3	4,6	3,7
Kuzey İtalya		15,1	16,6	14,3	13,6	14,2	14,3
Orta İtalya*	12,4	11,4	12,5	14,2	14,3	14,5	13,6
Güney İtalya		11,9	14,9	13,5	12,2	13,8	15,3
İspanya	6,1	8,6	11,4	9,5	9	8,6	11,1
Portekiz	3	11,5	14,1	16,6	11,5	9,1	8,7
Avusturya-Bohemya	1,7	1,9	2,1	2,4	3,9	5,2	5,2
Polonya	0	0,3	0,4	0,7	0,5	1	2,5
Avrupa	5,6	6,3	7,6	8,3	9,2	9,5	10

Kaynak: Livi-Bacci, 2009, s. 37.

Avrupa'nın sosyo-ekonomik gelişim bakımından birbirine benzeyen bölgelerinde doğurganlık düşüşü aynı anda yaşanmamışken; sosyo-ekonomik bakımdan birbirine benzemeyen bölgelerinde doğurganlık düşüşünün aynı anda yaşandığı Princeton Projesi'yle tespit edilmiştir (Weeks, 2016, s. 86). Bu tespit ilginç olduğu kadar düşündürücüdür. Zira böylesi bir tespitle birlikte okuma-yazma, kırsal-kentsel gibi sosyal durumlar ile kişi başına düşen gelir, çalışanların sektörlere göre dağılımı vb. ekonomik faktörlerin doğum oranlarını azalttığı görüşü geçerliliğini yitirmiş olmaktadır. Bu durumda doğum oranlarının düşmesinin nedenlerine salt sosyo-ekonomik verileri inceleyerek ulaşmanın yeterli olmadığı; söz konusu gizemi çözmek için kültürel faktörleri de ele almanın şart olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim aynı dil, ortak etnik köken, benzer yaşam tarzı vb. niteliklere sahip, aynı kültürü paylaşan insanların doğurganlıktaki düşüşü paylaşma ihtimali, kültürel farklılıkları bulunanlara göre daha yüksektir (Watkins 1991 akt. Weeks, 2016, s. 86).

Princeton Projesi çerçevesinde yapılan araştırmalarla kültürel ve özellikle dilsel bölgelerin; diğer kelimelerle kültür coğrafyasının, doğurganlık üzerinde ciddi tesirlerinin olduğunu ortaya koyan verilere ulaşılmıştır. Zira aynı dili ve/

veya lehçeyi konuşanlar aynı kültürdendir ve birbirleriyle iletişim halindedir. Bu insanların farklı ülke sınırlarında da olsalar doğurganlık bakımından birbirine benzediği açıktır. Bu bağlamda doğurganlık düşüşü gibi çok faktörlü, kompleks vakalarda kültür coğrafyasının; siyasi, hatta ekonomik coğrafyadan çok daha fazla etkili olduğu söylenebilir. Benzer kültür coğrafyasında bulunan bölgelerin en büyük bileşeni ortak lisanın olanak tanıdığı iletişimdeki kolaylık sayesinde “aile planlaması gibi olguların da hızlıca yayıldığı, aynı yayılmanın farklı bir lisan bölgesine girilene kadar devam ettiği tespit edilmiştir (Leasure, 1962; Lesthaeghe 1977 akt. Weeks, 2016, s. 86-87)”. Kuşkusuz farklı bir dil bölgesine giriş, özellikle kültürel coğrafyanın değişmesi anlamına gelir. Bu bakımdan Lesthaeghe'nin Belçika'da yaptığı araştırma çarpıcıdır. Lesthaeghe, aralarında sadece birkaç km'lik mesafe bulunan, benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip, ikiz olarak nitelendirilebilecek kadar birbirine denk olan Fransızca konuşulan Walloon ve Felemenkçe konuşulan Flaman bölgelerindeki doğurganlığın büyük ölçüde farklılaştığını saptamıştır. Araştırmacı, Fransa sınırına yakın ve Fransızca konuşulan bölgede görülen doğurganlık geçişinin Fransa'da tespit edilen geçişe paralellik gösterdiğini; Hollanda sınırına yakın ve Felemenkçe konuşulan bölgede belirlenen geçişin ise Hollanda'da tespit edilen geçişe paralellik gösterdiğini belirlemiştir. Bu durumda kuzeydeki Flaman bölgesinin güneydeki Walloon bölgesine göre çok daha fazla çocuk yaptığı gözlenmiştir (Kirk, 1996, s. 365; Wyman, 12 Şubat 2009). Nitekim Livi-Bacci'ye göre (2009) de 17 ve 18. yüzyıllardaki Flaman doğurganlığı Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'deki doğurganlıktan çok daha yüksektir (Livi-Bacci, 2009, s. 115). Örneğin, evlenme yaşı 25 kabul edildiğinde İngiltere'de kadın başına düşen çocuk sayısı 5,4 iken, Flaman bölgesinde 7,1 çocuktur. Evlenme yaşı 20 olduğunda ise İngiltere'de kadın başına düşen çocuk sayısı 7,4 iken, Flaman bölgesinde 9,6'ya ulaşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. 17 ve 18. Yüzyıllarda Bazı Avrupa Ülkelerinde Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı

Kaynak: Livi-Bacci, 2009, s. 116.

Benzer durum İspanya'da yapılan bir başka çalışmada daha saptanmıştır. 1960'lı yılların başında Princeton Üniversitesi'nde öğrenci olan ve Princeton Projesi kapsamında İspanya'da doğurganlık düşüşü üzerine 1962'de doktora tezi hazırlayan Leasure'nin (1962) çalışmaları bu bakımdan önemlidir. Çünkü Leasure'nin (1962) çalışmalarıyla İspanya'nın sergilemiş olduğu doğurganlık değişim sürecinin demografik geçiş teorisiyle açıklanamadığı şaşırtıcı bir şekilde ispat edilmiştir (Leasure, 1962 akt. Weeks, 2016, s. 85). Zira 1962'deki İspanya çalışmasında Leasure, kentleşme ve ekonomik gelişme düzeyleri birbirinden çok farklı olan ancak kültürel açıdan benzerlikler sergileyen komşu bölgelerde doğurganlığın azaldığını tespit etmiştir (Wyman, 12 Şubat 2009; Coale, 1986 akt. Weeks, 2016, s. 85). Leasure, İspanya'nın her bir bölgesi için 1830'dan beri tutulan ve arşivlenen verileri derleyerek, bu veriler ışığında gözlediği doğurganlık oranlarının haritasını çizmiş; çizdiği haritanın şaşırtıcı bir biçimde Ortaçağ İspanya'sının dil bölgeleri haritasıyla birebir uyduğunu saptamıştır. Hatta Leasure, farkında olmadan Ortaçağ İspanya'sının lisan haritasını ortaya çıkarmıştır. Bu bölgeler, varlığını sürdürmektedir. Nitekim günümüzde İspanya sınırları içinde bulunan Bask, Navarra, Aragon, Castille gibi bölgelerin demografik özellikler bakımından tarihsel olarak ayrışmasının nedenini, Leasure tarafından tespit edilen kültürel sınırların varlığına dayandırılan çalışmalar mevcut durumdadır (Wyman, 12 Şubat 2009).

Açıklamalardan, demografik geçişte tespit edilen doğurganlığın düşmesi olgusunu bir tek nedene bağlamanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi İtalya, Japonya, Singapur gibi günümüzün modern toplumlarında da çok düşük doğumların sebebi tek olmamakla beraber karmaşıktır. Teitelbaum'a göre (2009), geçmişte olduğu gibi hâlihazırdaki düşük doğurganlığın nedenleri: Toplumların sekülerleşmesi, evlilik ve çocuk doğurmayla ilgili davranışları kontrol eden dinsel etkinin ortadan kalkması, kadınların gittikçe artan şekilde işgücüne katılımı ve bu durumun doğumları etkilemesi; kısaca, modernizasyon olarak nitelendirilen birçok diğer faktörün varlığıdır (Teitelbaum, 2009 akt. Wyman, 19 Şubat 2009). Nitekim anılan faktörlerin tamamının, hatta daha fazlasının doğumların düşmesinde etkili olduğunu iddia eden görüş "İkinci Demografik Geçiş Teorisi" olarak adlandırılmıştır. Bu teoriye göre: Modern ve gelişmiş toplumlardaki düşük doğumlar kaçınılmaz olduğu gibi süreklidir. Bu tür toplumlardan hiç biri yenilenme oranına yaklaşp onu aşamayacaktır. Böylesi toplumlarda hayatı boyunca çocuk sahibi olmayan çok kadın bulunmaktadır ve buradaki insanların evlilik davranışları değişik olmaktadır. Söz konusu davranışlar beraberinde düşük evlilik oranlarıyla evlilik dışı doğumları getirmektedir -İsveç'te doğumların yaklaşık %50'si bu şekildedir- (Teitelbaum, 2009 akt. Wyman, 19 Şubat 2009). Weeks'e göre de Princeton Projesi'yle elde edilen veriler, doğurganlığın azaldığı bölgelerde en çok görülen benzerlik olarak, sekülerleşmenin hızlı yayılmasını göstermektedir (Weeks, 2006, s. 86).

Netice itibarıyla doğurganlık düşüşü, doğurganlık geçişi (the Fertility Transition) şeklinde nitelendirilir ve planlanmış kontrol altında, yüksek doğurganlık seviyesinden düşük belki çok düşük doğurganlığa geçişi ifade eder (Weeks, 2016, s. 190). Süreç, Lloyd ve Ivanov (1988) tarafından "kader veya alın yazısıyla aile kurma" durumundan, "planlama veya tasarımla aile kurma" durumuna geçiş olarak özetlenmiştir (Lloyd ve Ivanov, 1988 akt. Weeks, 2016, s. 190). Aynı durum Teitelbaum tarafından %90'ı kendi doğumlarını kontrol edemeyen kadınların toplumundan, %90'ı doğumlarını hesaplı bir şekilde kontrol eden kadınların toplumuna geçiş şeklinde açıklanmıştır (Teitelbaum, 2009 akt. Wyman, 19 Şubat 2009). Geçiş; çocuk doğurmada bir gecikmeyi, diğer ifadeyle daha geç yaşlarda doğurmayı ve doğurmaya daha erken son vermeyi kapsar (Weeks, 2016, s. 190). Birçok itiraz ve tenkite rağmen demografik geçiş teorisinin genel gücünü korumasının altında yatan da tam olarak

bu düşüncedir. Zira teorinin en güçlü yönü, doğurganlık geçişinin modernleşmeyi yaşayan her toplumda gerçekleşeceğini öngörmesi iken; en zayıf yönü, doğurganlığın düşmesi için gerekli olan başlangıç noktasını (kesin eşiği) öngörememesidir (Kirk, 1996, s. 365).

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1995'teki raporuna göre, demografik geçişlerin nasıl oluştuğu, ne zaman başladığı hakkında evrensel bir açıklama getirmek üzere araştırmalara büyük önem verilmiş fakat zamanlama ve ayrıntılar bakımından ülkeden ülkeye birçok farklılık olduğundan, "demografik geçiş teorisi" bulma çabasından vazgeçilmiştir (DİE, 1995, s. 4-5). Aynı görüşü destekleyen Reher'e göre (2004), özellikle gelişmekte olan ülkelerde 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca gözlemlenen yüksek doğurganlık oranları teorinin büyük kısmının çökmesine; bu durum, birçok araştırmacının dünyayı anlama hususunda teoriyle arasına mesafe koymasına neden olmuştur (Reher, 2004, s. 19). Dahası, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda en gelişmiş sanayi ülkelerinde bile beklenmedik doğurganlık oranlarına tanık olunmuş; buna karşın az gelişmiş ülkelerde ölüm oranları görülmedik ve umulmadık bir hızla düşmüştür. Her iki durumda da nüfus artış hızı beklenenin çok ötesinde olmuştur (Ohlin, 1969, s. 19). Kuşkusuz bunlardan en çarpıcı olanı literatüre "bebek patlaması" veya "nüfus patlaması" olarak geçen beklenmedik nüfus artışıdır. Zira İkinci Dünya Savaşı öncesinde gelişmiş Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada için yapılan nüfus izdüşümlerinin hiçbirinin Savaş'tan sonra görülen aşırı artış nedeniyle tutmadığı görülmüştür. Örneğin Fransa nüfusunun 2005 yılı için öngörülen 48,6 milyonluk düzeyi daha 1965'te aşmıştır. ABD'nin 1975 yılı için öngörülen 185 milyonluk düzeyi ise 1962'de aşmıştır (Ohlin, 1969, s. 20). Bu gelişmeler, demografik geçiş teorisiyle uyumsuzdur.

Demografik değişimin her ülkede eşit veya birbirine yakın bir zaman diliminde gerçekleşeceği söylenemez. Örneğin demografik değişimin son evresinde bulunan Batılı toplumlar, adı geçen süreci yaklaşık yüz yıl yaşamışken; günümüzün gelişmekte olan ülkelerinin aynı süreci 40-50 yıl gibi çok daha kısa sürede yaşadığı savunulmaktadır (Kirk, 1971; Watkins, 1987; Bongaarts ve Watkins, 1996; Caldwell, 2001; Bongaarts, 2002; Reher, 2004; Caldwell, 2006; Yüksel, 2007; Yüceşahin, 2009; Blue ve Espenshade, 2011). Bu durumu sağlayan faktörler özellikle ölüm oranlarının düşmesi, yaşam beklentisinin

artması ve doğum oranlarının gerilemesidir. Wyman'a göre (5 Şubat 2009), Avrupa'da doğurganlık geçişlerinin bitmesi hususu 1870-1930 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Zikredilen durumun nedeni yavaş ekonomik gelişme, kadınların eğitime erişimindeki sınırlı iyileşme, AIDS'in neden olduğu ölüm artışları vb. nin doğurganlık düşüşünü geciktirmesidir (Bongaarts, 2008; Ezeh, Mberu, ve Emina, 2009 akt. He-Goodkind-Kowal, 2016, s. 7). Nitekim İngiltere'de demografik geçiş sürecinin yaklaşık 200 senede tamamlandığı (Harrison, 1993, s. 167), aynı sürecin diğer Avrupa ülkelerinde genelde 100-150 yıl sürdüğü saptanmıştır (Aysan, 2014, s. 71; He-Goodkind-Kowal, 2016, s. 7). 1800'ler civarında ölümlerin azalmasıyla Avrupa'da başlayan demografik geçiş, günümüzde dünyanın tüm bölgelerine yayılmış ve takriben 2100 senesinde tamamlanacaktır (Lee, 2003a, s. 167).

Demografik geçiş teorisi bütün eksikliklerine rağmen en çok benimsenen, üzerinde en fazla çalışma yapılan ve gücünü korumakta olan bir modeldir. Ünlü, 2017'deki araştırmasında demografik geçişi, demografinin en önemli teorik katkılarından biri olarak değerlendirir (Ünlü, 2017, s. 38). Weeks'e göre demografik geçiş, teori olmanın ötesinde, meydana gelen ve/veya gerçekleşmiş olan demografik değişimin bir resmidir (Weeks, 2016, s. 83).

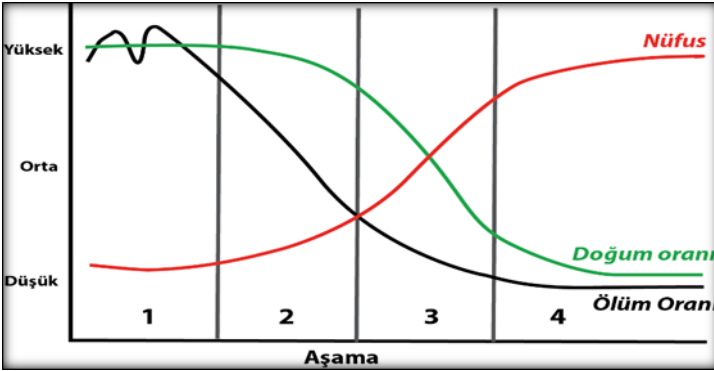
"Demografik Geçiş Modeli"nin ele alındığı farklı disiplinlerdeki metinlerde, adı geçen modelin aşamalarının da değişik biçimlerde değerlendirildiği görülmüştür. Ancak vurgulanması gereken şudur ki; bazı çalışmalarda geçişin üç aşamada gerçekleştiği ifade edilirken (Başar, 2013, s. 21; Weeks, 2016, s. 83), diğer bazı araştırmalarda dört aşamada (Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 220; Şahin, 2015, s. 54), bir kısım çalışmada ise beş aşamada gerçekleştiği savunulmaktadır (Clarke, 1987, s. 157; Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 52; Tansel, 2012, s. 33; Can ve Avcı, 2019, s. 212; Can ve Avcı, 2021, s. 231-232).

Bu çalışma, demografik geçiş sürecini beşli modele göre ele almanın daha doğru olabileceğini savunmaktadır. Zira gerek üç aşamalı gerekse dört aşamalı modelde, son aşamada düşük doğum ve düşük ölüm oranlarının sebep olduğu bir denge durumu vardır. Oysa 21. yüzyılla birlikte bazı ülkelerde doğum oranlarındaki düşüş devam ettiği halde, nüfus yaşlanması olgusunun da gerçekleşmesi nedeniyle nüfus azalma eğilimine girmiştir. Çünkü önceki aşamalarda görülmeyen, doğum hızından daha yüksek bir ölüm hızı zuhur etmiştir.

Ölüm hızının doğum hızından daha yüksek olması, bütün tedbirlere rağmen önlenemez ise böylesi toplumlar uzun vadede yok olabilir. Dolayısıyla bu çalışmada beşinci aşama “gerileme evresi” olarak nitelendirilmiştir.

1. Yüksek Durağanlık Evresi (Birinci Aşama)

Doğum ve ölüm oranlarının fazla olduğu bu evrede yüksek bir büyüme potansiyeli vardır (Weeks, 2016, s. 83). Hatta nüfusun bu dönemde az da olsa arttığı ifade edilir (Wyman, 5 Şubat 2009). Lakin bazı çalışmalarda nüfusun büyümesi ihtimali, potansiyel olarak mevcut iken, ölüm oranlarının yüksekliğine bağlı olarak aynı nüfusun bir denge durumunda olduğu dile getirilir (Başar, 2013, s. 21). Dahası, birinci aşamada meydana gelen ölümlerin önemli bir bölümünün hayatın ilk 5-10 yılında gerçekleştiğini (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 51-52); bu dönemle ilgili yavaş bir büyümenin, fakat daha çok bir durağanlığın (stationary) olduğunu dile getiren (Clarke, 1987, s. 157) çalışmalar da mevcuttur (Şekil 2). Kısaca bu evre; sanayi öncesi, tarıma dayanan iktisadi yapı, kırsal yaşamın egemen olduğu sosyal yapıyla geleneksel yaşam tarzının egemen olduğu toplumların içinde bulunduğu sürece karşılık gelir. “Eğitim azlığı, erken yaşta evlenmeler ve tıbbi yetersizlikler yüzünden yüksek doğum ve yüksek ölüm oranları ile değişken nüfus, ‘evre’nin en karakteristik özelliğidir. Nüfusta uzun dönemli gelişme az gözlenen bir durumdur (Tümertekin ve Özgüç, 2016, s. 220).”

Şekil 2. Dört Evreli Demografik Geçiş Süreci Modeli

Kaynak: Can, 2021, s. 46.

Böylesi özellikler sergileyen, “pastoralizmin egemen olduğu geleneksel toplumlarda (Foucault, 2016, s. 316)”; oldukça yüksek doğum oranlarına rağmen “nüfusun büyüme oranı %1’in de altındadır (Yüceşahin, 2011, s. 12)”. Bir başka ifadeyle; doğum ve ölüm hızları %4-%5 arasında iken, yıllık nüfus artış hızı %2-%3’ü aşmaz (Başar, 2013, s. 21). Yani doğumlar oldukça yüksek, nüfus artış hızı ise düşüktür. Bu süreç Yüceşahin (2011, s. 12) tarafından “Başlangıç Aşaması” veya “Birinci Aşama”; Başar (2013, s. 21) tarafından “Birinci Aşama” şeklinde isimlendirilir. Aynı süreç “Yüksek Durağanlık Dönemi” biçiminde adlandırılabilir (Clarke, 1987, s. 157; Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 220). Dünya nüfusunun 17. yüzyılın ortalarına kadar çok yavaş artmasının sebebi, toplumların ilk aşamada bulunmasıyla açıklanır (Başar, 2013).

Nitekim Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UN-DESA) verileri üzerinde yapılan analizlerle Ekvatorial Afrika’nın bugünkü yapısının “Birinci Aşama”ya örnek olduğu ifade edilebilir. Söz konusu kuşakta Gabon, Ruanda, Kongo gibi ülkeler bulunur.

2. Erken Genişleme Evresi (İkinci Aşama)

Bu evre, yüksek doğurganlık ve azalan ölümlerle ayırt edilir (Clarke, 1987, s. 157; Tümertekin ve Özgüç, 2016, s. 220). Gıda üretiminin fazlaşması ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler ölüm oranlarını azaltırken; doğum oranlarının yüksek olması nüfusu hızla arttırır (Can ve Avcı, 2019, s. 212). Bu dönem, nüfusun gelişiminde ikinci aşamayı oluşturur ve “erken genişleme aşaması” olarak tanımlanır (Clarke, 1987, s. 157). Aynı süreç farklı metinlerde farklı isimlerle anılabilir. Örneğin süreci Yüceşahin (2011), “Birinci Geçiş Aşaması” veya “İkinci Aşama”; Başar (2013), “İkinci Aşama”; Tümertekin ve Özgüç, (1997a ve 2016) “İlk Yayılma Aşaması” biçiminde nitelendirir.

İkinci aşamada meydana gelen ekonomik gelişim beraberinde gelir düzeyinin yükselmesini, beslenme ve sağlık olanaklarının artmasını getirdiğinden özellikle ölüm hızlarını süratle, doğurganlık hızını ise daha yavaş düşürür. Bu bağlamda nüfus artış hızı genel olarak %4 gibi yüksek düzeylere erişebilir (Yüceşahin, 2011, s. 12; Başar, 2013, s. 21).

Erken genişleme evresinin diğer özellikleri arasında; gıda artışı, daha iyi ulaşım, tarımsal kalkınma, temiz suya erişim, hastalık sebepleri hakkında

genel farkındalığın artması, annelerin eğitim düzeyi ve sosyal statülerinin artması vb. bulunur (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 51). Bu dönemde görülen sanayileşmeyle toplum yavaş yavaş modernleşmeye başlar, doğum oranlarının yüksekliği sayesinde de toplam nüfusta büyük artışlar gözlenir (Tümertekin ve Özgüç, 2016, s. 220). Toplam nüfusta gözlenen büyük artışta, yüksek doğum oranlarının yanında çocukların yaşama olasılığının artmasının büyük payı vardır. Böylesi demografik özelliklere sahip bir nüfusun yaş yapısı oldukça gençtir.

UN-DESA istatistiklerinin analiziyle “İkinci Aşama”yı günümüzde yaşayan örnekler olarak Afganistan, Yemen, Laos, Butan Krallığı ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabwe, Kenya ile Gana dışındaki bütün ülkelerin yer aldığı Sahra-Altı Afrika'nın büyük bir bölümü verilebilir.

3. Geç Genişleme Evresi (Üçüncü Aşama)

Bu aşama; azalan doğurganlık ve ölüm oranlarına karşılık, toplam nüfusta hızlı bir artışla kendini gösterir ve geç genişleme evresi şeklinde nitelendirilir (Clarke, 1987, s. 157). En önemli özelliği; doğum-ölüm oranları arasındaki farkın azalması ve toplam nüfus miktarının artmaya devam etmesine karşın, nüfus artış hızında bir azalmanın meydana gelmesidir (Şekil 2). Dönem; doğum kontrol yöntemlerinin kısmen kullanıldığı, sosyo-ekonomik koşullardaki değişimlerden dolayı doğum miktarının azaldığı, özellikle sağlık şartlarındaki iyileşme sonucunda erken ve çocuk ölümleriyle yaşlı ölümlerinin düştüğü bir sürece karşılık gelir ve üçüncü aşama olarak da isimlendirilebilir (Can ve Avcı, 2019, s. 212).

Bilindiği gibi sanayileşme ve modernleşmeyle tarımda daha az işgücüne ihtiyaç duyulmuş ve şehirlere doğru göç başlamıştır. Bu yeni durum geleneklerden uzaklaşılmasını, eğitim düzeyinin yükselmesini ve doğum kontrolünün ortaya çıkmasını sağlamıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 220; Yüceşahin, 2011, s. 12). Ayrıca kadın okur-yazarlığıyla kadının işgücüne katılımında görülen artış, doğurganlığın düşmesinde büyük rol oynamıştır. Böylece “İkinci Geçiş Aşaması” veya “Üçüncü Aşama” (Yüceşahin, 2011, s. 12) yahut “Geç Yayılma Aşaması” sürecine geçilir (Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 220).

UN-DESA istatistiklerinin incelenmesiyle Güney Afrika Cumhuriyeti, Gana, Kenya, Zimbabve, Swaziland, Lesotho, Namibya gibi ülkelerin üçüncü aşamayı yaşayan örnekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Düşük Durağanlık Evresi (Dördüncü Aşama)

Demografik geçiş teorisinin dört evreden oluşan şeklinin (Şekil 2) son dönemine “Bitiş Aşaması” veya “Dördüncü Aşama” denilebildiği gibi (Yüceşahin, 2011, s. 12); “Düşük Durağanlık Dönemi” de denilebilir (Clarke, 1987, s. 157; Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 220). Söz geçen evreye düşük durağanlık aşaması adının verilmesinin, doğum ve ölüm oranlarının düşmesi ve demografik gelişimin stabilleşmesi yahut artışın durağanlaşmasıyla ilgisi vardır (Clarke, 1987, s. 157). Dördüncü evrede, doğum ve ölüm hızlarının düşük seyretmesinden dolayı nüfus yüksek ve durağandır (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 52). Başka kelimelerle son evre olan bu süreçte, nüfus en yüksek noktaya erişir. Bundan sonra, doğum ile ölüm hızları eşitlendiği için artmadan durağan bir yapıda, dengede devam eder. Diğer görüşe göre ise, bu aşamada doğum ve ölüm oranları azalır; lakin nüfus gelişiminde bir kararlılık söz konusu olmasına rağmen, nüfus artışı düşük de olsa sürer (Clarke, 1987, s. 157; Can ve Avcı, 2019, s. 212). Can ve Avcı’nın 2021’de yayımladıkları çalışmada demografik geçiş sürecinin aşamaları Türkiye açısından ele alınmıştır. Bu çalışmada, dördüncü aşamada demografik momentum veya demografik ivme olarak isimlendirilen olgunun, toplam doğurganlık hızı yenilenme düzeyinin altına düşse bile nüfusu bir süre daha arttıracığı ifade edilmektedir. Araştırmacılara göre, dördüncü aşamada toplam doğurganlık hızı 2,1 veya daha aşağıdadır. Ancak doğurganlıkta görülen böylesi bir düşüşe rağmen, geriden gelen genç yaş grubu üreme çağını tamamlayana kadar demografik ivmenin etkilerinden dolayı nüfus artmaya devam eder. Nüfus artış hızı negatif döndüğünde veya nüfusta azalma/gerileme başladığında ise demografik geçişin dördüncü aşaması da bitmiş olur (Can ve Avcı, 2021, s. 244). Kuşkusuz böylesi bir devrimde göç, savaş, salgın... gibi dış dinamiklerin etkisi söz konusu değildir. Zira demografik geçiş süreci doğal seyreden nüfuslar için geçerlidir. Eğer göç, salgın, doğal afet, savaş ve çatışmalar gibi dış dinamikler tesirli ise orada demografik geçiş sürecinden söz etmek doğru olmaz. Dolayısıyla “*Demografik Geçiş Sürecinin Epistemolojisi ve Nüfus Yaşlanmasına İlişkin*

Genel Bir Değerlendirme” adlı bu araştırmada saptananlar; göç, savaş, kıtlık, salgın, doğal afet gibi dış faktörlerin olmadığı toplumlarda görülen demografik geçiş süreçleriyle ilişkilidir.

Dördüncü aşamada düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarının sebep olduğu düşük nüfus artışı, bazı toplumlarda “sıfır nüfus artışı” şeklinde ortaya çıkar ve bu seviyeye erişen toplumların demografik geçişlerini tamamladıkları kabul edilir (Şekil 2). Artık çok az insan tarımla uğraşmakta; nüfusun üçte ikiden fazlası şehirlerde yaşamakta; eğitime herkes erişebilmekte; kadınların büyük kısmı gelir getiren işlerde çalışmaya yöneldiğinden anneliği ertelemekte veya hiç çocuk yapmamaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997a, s. 219 ve 2016, s. 221).

İngiltere’de “Demografik Geçiş Süreci”nin yaklaşık 200 senede tamamlandığı (Harrison, 1984 ve 1993), aynı sürecin diğer Avrupa ülkelerinde genelde 100 ila 150 yıl sürdüğü saptanmıştır (Aysan, 2014, s. 71; He-Goodkind-Kowal, 2016, s. 7). Ayrıca 1800’ler civarında ölümlerin azalmasıyla Avrupada başlayan demografik geçişin, günümüzde dünyanın tüm bölgelerine yayıldığı ve takriben 2100 tarihinde tamamlanacağı değerlendirilmektedir (Lee, 2003a, s. 167).

UN-DESA istatistiklerinin incelenmesinden Bahamalar, Porto Riko, İran, Çin, Arjantin, Brezilya, Güney Kore, Türkiye, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda; kıta Avrupa’sının Almanya, Fransa, İtalya, Litvanya, Macaristan dışında kalan büyük bölümünün “Dördüncü Aşama”yı hâlihazırda yaşayan bölgeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

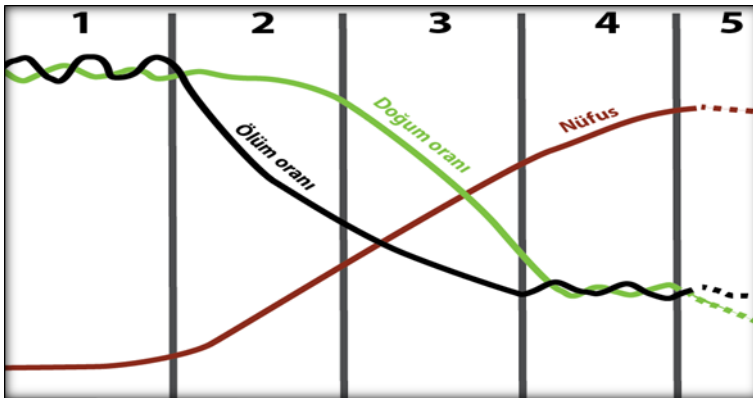
5. Gerileme Evresi (Beşinci Aşama)

Her ülkenin özellikle son 200 yılda yaşamış olduğu demografik değişimin, şaşırtıcı bir şekilde benzeştiği ve ortaya konan resme uyduğu saptanmıştır. Bu durum, yeni bir “evrensel nüfus artışı yasası”nın varlığına işaret eden Stollnitz’in 1964’teki araştırmaları gibi çalışmaları arttırmıştır (Weeks, 2016, s. 83).

Son yıllarda bazı ülkeler, doğum oranlarındaki düşüş nedeniyle nüfusun yenilenmesi için gereken yeterliliğe erişememekte ve yaşlı nüfus oranının artışına bağlı olarak azalma eğilimine girmektedir. Bu eğilim, sözü geçen ülkelere özgüdür ve önceki dört aşamadan farklıdır (Can ve Avcı, 2019, s. 212). Böylesi

bir sürecin yaşanma nedeni, düşük ve/veya kararsız (dalgalı) doğum ve ölüm oranlarıdır (Clarke, 1987, s. 159). Zikredilen ülkeler, doğum hızından daha yüksek ölüm hızına sahip olma gibi daha önce görülmemiş bir olguyla karşı karşıyadır. Doğal olarak yeni durum, beşinci evrenin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 52). Reher'e göre, son yıllarda doğurganlık hızı birçok Avrupa ülkesinde yenilenme seviyesinin altındadır (Reher, 2004, s. 33). Bu nedenle bazı araştırmacılar yeni sürece "ikinci demografik geçiş" adını da vermişlerdir (Van de Kaa, 1987 akt. Reher, 2004, s. 33). Lakin sözü geçen durumun genel demografik geçişin yeni aşamasından (gerileme evresi) başka bir şey olmadığı açıktır.

Özetle, günümüzde demografik gelişim açısından 5 farklı aşamanın varlığından söz eden çalışmalar vardır ve beşinci aşama, dördüncü aşamanın detaylandırılmış bir hali gibi değerlendirilebilir (Şekil 3). İlk dört aşama, teorinin daha önce tanımlanan aşamalarıdır. Buraya eklenen 5. aşama; ölüm oranlarının düşük seviyelerde gerçekleştiği, doğum oranlarının ise yenilenme oranının da altına indiği, bunun sonucunda nüfusun azalma sürecine girdiği bir aşamayı meydana getirir ve gerileme evresi olarak tanımlanabilir. Almanya, Fransa, Litvanya, Macaristan gibi birçok Avrupa ülkesiyle Japonya gibi bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde doğum hızından daha yüksek ölüm hızı bulunur. Bu durumun süratle yaşanan bir nüfusa neden olduğu açıktır. Dolayısıyla demografik geçişin beşinci aşaması olan "Gerileme Evresi", nüfusun durağanlıktan çıkıp düşüşe geçtiğinin açık ve somut bir göstergesidir (Şekil 3).

Şekil 3. Beş Evreli Demografik Geçiş Modeli

Kaynak: Can ve Avcı, 2019, s. 212.

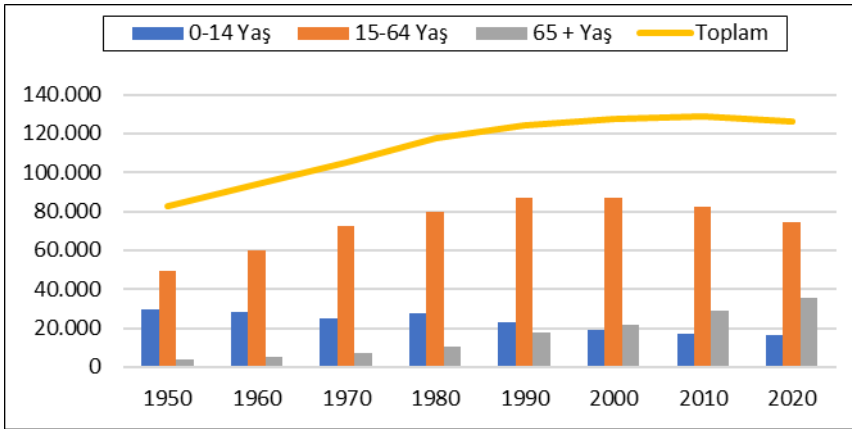

Günümüzde nüfus yaşlanmasının sebep olduğu gerileme evresini yaşayan ülkelere en iyi örnek Japonya'dır. Zira 2010'a kadar az da olsa artmaya devam eden ülke nüfusu, 2020'de 2.056.000 kişi eksilmiştir (Tablo 4). Çünkü yaşlı nüfus miktarı 35.686.000 ile en yüksek düzeye erişmiş, genç nüfus ise 16.105.000 kişilik miktarıyla en düşük seviye indiğinden nüfus sayısında gerileme başlamıştır (Tablo 4 ve Şekil 4).

Tablo 4. Japonya'da Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ve Toplam Nüfus: 1950-2020 (1000 Kişi)

Yıl	0-14	15-64	65 +	Toplam
1950	29.287	49.448	4.066	82.801
1960	28.349	60.060	5.265	93.674
1970	25.302	72.411	7.214	104.927
1980	27.789	79.535	10.503	117.827
1990	23.004	86.733	17.779	124.516
2000	18.853	87.018	21.662	127.533
2010	17.169	82.459	28.923	128.551
2020	16.105	74.704	35.686	126.495

Kaynak: UN-DESA, 2022 (<https://population.un.org/wpp/>) verilerine göre hesaplanmıştır.

Şekil 4. Japonya Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ve Toplam Nüfus: 1950-2020

Kaynak: UN-DESA, 2022 verilerine göre oluşturulmuştur.

Tufan'ın 2014'teki çalışmasına göre, yaşlılar ne kadar çoğalırca çoğalsın, eğer doğurganlık yükseğe toplumun yaşlanması mümkün değildir (Tufan, 2014, s. 7). Toplumsal yaşlanma için doğurganlığın azalıp yaşam süresinin uzaması şarttır. Özgür, 2010'daki araştırmasında, nüfus yaşlanması şeklinde isimlendirdiği bu durumu; "bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve 60 yaşın üstünde olan yaşlıların payının göreceli olarak artması (Özgür, 2010)" biçiminde tarif eder. Neticede hızla yaşlanan nüfus ve ölüm hızlarından daha düşük seyreden ve düşmeye devam eden doğum hızları ekonomi çarkını çevirmeye yetmeme tehlikesiyle karşı karşıya kalır (Hoşgör ve Tansel, 2010, s. 52). Örneğin Almanya'da 2050 yılı için beklenen yaşlı nüfus oranı %40'tır (Statistische Ämter des Bundes und der Länder, 2010, s. 5). Bu değer, nüfusun yaklaşık yarısının yaşlandığı ve ülke nüfusunun azalmaya başladığı anlamına geldiğinden özellikle toplumun devamı ve ekonomi için tedbir alınmasını gerektirir. Zira 2009'da 81.735.000 olan Almanya nüfusu 2020'de 1.821.000 kişi eksilerek 79.914.000'e gerilemiştir. Dahası, Almanya nüfusunun 2050 yılında % -15,1'lik bir büyüme yaşayacağı ve 69.412.000'e gerileyeceği öngörülmektedir (Statistische Ämter des Bundes und der Länder, 2010, s. 6). Almanya ve Japonya örneklerinde de görüldüğü üzere demografik geçişin "Beşinci Aşama"sı, nüfus miktarının durağanlıktan çıkıp düşüşe geçeceğinin açık ve somut bir göstergesidir.

DEMOGRAFİK GEÇİŞ SÜRECİNİN TİPİK BİR SONUCU: NÜFUS YAŞLANMASI

Nüfus yaşlanması; işgücü açığının artması, sağlık giderlerinin artması, sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması gibi sorunlara neden olur (Erol, 2011, s. 56; Avcı, 2014, s. 300; Can ve Avcı, 2019, ss. 213-214). Aynı husus; ekonomik büyümenin yavaşlaması, istihdamın azalması, kuşaklararası çatışmanın görünür olması ve yaşlı yoksulluğunu beraberinde getirir (Rürup, 2009, s. 1).

Nüfus yaşlanması DPT'nin 2007'deki yayımında: "Bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların (60 yaş üstü veya 65 yaş üstü) payının göreceli olarak artmasıdır (DPT, 2007, s. 5)" şeklinde açıklanmaktadır. Bu tarif eksiktir. Zira tanımda geçen "görece artış", nispi anlamında kullanılmasına rağmen, buna ait herhangi bir oran verilmemiştir. Dolayısıyla yaşlı insanların ne kadar artması halinde

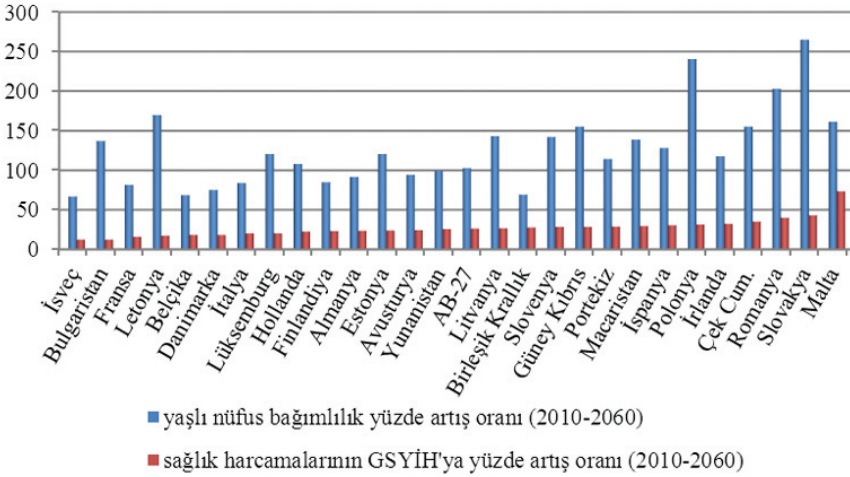
“nüfus yaşlanması olgusu”nun gerçekleşeceği belirsizdir. Oysa herhangi bir toplumdaki yaşlı nüfus oranının belli bir eşiğin üzerine çıkmasıyla “nüfus yaşlanması” olgusunun gerçekleştiğinin kabul edildiği; eşiğin, farklı çalışmalarda çeşitli oranlarla açıklandığı saptanmıştır. Örneğin, bir toplumun ‘yaşlı’ olarak değerlendirilmesi için 65 ve üzeri yaş grubunun toplam nüfustaki payının günümüzde %8-%10 sınırını aşması gerektiğinin ifade edildiği (Gavrilov ve Heuveline, 2003) veya sınırın %15 olduğunun vurgulandığı (UN, 2004, s. 2, 70; Özbay, 2009, s. 2; Ünlü, 2017, s. 42; Can ve Avcı, 2019, s. 214) araştırmalar mevcuttur. Dahası, Yakar ve Özgür’e göre (2022), toplumları yaşlı nüfustaki oranın büyüklüğüne göre çok gençten aşırı yaşlıya gelecek şekilde tasnif eden çalışmalar bulunmaktadır (Yakar ve Özgür, 2022, s. 234-235). Buna göre: Yaşlı nüfus oranı %4’ün altında ise, nüfus çok genç; %4-%6,9 aralığında ise, nüfus genç; %7-%9,9 aralığında ise, nüfus olgun; %10-%19,9 aralığında ise, nüfus yaşlı; %20-%29,9 aralığında ise, nüfus çok yaşlı; %30’un üzerinde ise, nüfus aşırı yaşlı şeklinde sınıflandırılır (McCracken ve Phillips, 2055, s. 43; Özgür ve Yakar, 2021, s. 22; Yakar ve Özgür, 2022, s. 234-235). Görüldüğü gibi 65+ yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı %8 ila %20’si arasında değişen geniş aralıklı oranlara eriştiğinde nüfusun yaşlandığını değerlendiren birçok araştırma söz konusudur. Lakin “*Demografik Geçiş Sürecinin Epistemolojisi ve Nüfus Yaşlanmasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme*” adlı bu çalışmada %15’lik oranın, düşen doğum hızıyla artan yaşam beklentisine bağlı olarak günümüz şartlarına daha uygun olduğu değerlendirilmektedir.

Toplumların yaşlanması büyük oranda 20. yüzyılla gelen bir olgudur (Aydın, 1999, s. 180). İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde yaşlılara yönelik yapılan kamu harcamaları GSYİH’nin %30’u iken; OECD ülkelerinde %19; Polonya, Macaristan, Avusturya ve ABD gibi ülkelerde ise %12’den azdır (Dang, vd., 2001 akt. Lee, 2003b, s. 4). Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki sosyal koruma nitelikli harcamaların yarıya yakını yaşlı nüfusa yöneliktir (Dearling, 1993 akt. Altan, 2007, s. 273). Lee’ye göre ise, OECD ülkelerinin genelinde yaşlılara yapılan kamu harcamaları, çocuklara yapılan toplam harcamaların yaklaşık iki katıdır (Lee, 2003b, s. 4). OECD tarafından 2021’de yayımlanmış “*Pensions at a Glance 2021*” çalışmasında, 2000-2017 yılları arasında GSYİH’den emeklilik harcamalarına ayrılan payda %1,5’lik bir artış olduğu ve bu döneme kadar, GSYİH’nin %7,9’una denk olan emeklilik harcamalarının sözü geçen dönem

(2000-2017) sonunda %9,4'e yükseldiği belirtilmektedir (OECD, 2021, s. 32). Demografik projeksiyonlara göre yaşlılık oranındaki artış, 2017-2035 yılları arasında GSYİH'nin takriben %3,5'i oranında yeni emeklilik harcamasına neden olacak ve ek bir baskı oluşturacaktır (OECD, 2021, s. 33).

Colombier ve Weber ise 2008'de İsviçre sağlık harcamaları üzerine yaptıkları çalışmalarında, nüfus yaşlanmasının sağlık harcamalarına etkisinin abartıldığını öne sürmüşlerdir (akt. Erol, 2011, s. 61). AB uzmanları tarafından hazırlanan 2060 yılına kadarki projeksiyona göre, 2060 sonuna kadar görülecek olan kamu sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı Belçika ve Litvanya'da 0,6 puan artacak olup; aynı gösterge Malta'da 3,6 puan artacaktır. AB ortalaması ise %6,8'den %8,6'ya erişerek 1,8 puanlık artış kaydedecektir (Şekil 5). Bu bağlamda 2010-2060 döneminde sağlık harcamalarının GSYİH'ye artışın en yüksek gerçekleşeceği ülkenin %73,5 ile Malta; en düşük artışın %12,5 ile İsveç ve Bulgaristan'da gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Şekil 5).

Nüfusun yaşlanması ve sağlık harcamaları ilişkisi

Şekil 5. AB Ülkelerinde Sağlık Harcamaları ve Yaşlı Bağımlı Oranı (%): 2010-2060

Kaynak: Erol, 2011, s. 74.

Yaşlılık döneminin maliyetinin yüksek sanılmasının aksine, aynı sağkallım olasılığına sahip gençler ile yaşlıların maliyetleri karşılaştırıldığında, yaşlıların sağlık giderlerinin daha az olduğunu gösteren çalışmalar söz konusudur

(Ebrahim, 2002 akt. Telatar ve Özcebe, 2004, s. 163). “Yaşlılığa bağlı hastalık ve bakıma muhtaçlık evresinin uzaması maliyeti arttırır mı?” sorusuna bugüne kadar elde edilen verilerle kesin bir cevap vermenin mümkün olmadığını ifade edildiği çalışmalar da vardır (Heigl, 2002, s. 520). Yaşlanmanın sağlık harcamaları artışında istatistikî olarak önemli bir belirleyici olmadığını ileri süren görüşlerin yanı sıra; yaşlanma etkisinin önemli olduğunu ve fakat aynı tesirin incelenen ülkeye göre değiştiğini savunan fikirlerin bulunduğu açıktır. Hatta 0-14 yaş grubundan oluşan genç nüfusun tüketiminin, yaşlı nüfusa göre daha fazla olduğunu vurgulayan araştırmalar da vardır (Başar, 2013, s. 92).

Demografik geçişle yaşlı nüfusun artması, aile yapısında görülen değişim, kentleşmeyle gelen yapısal değişiklikler vb. yaşlılığa farklı bir perspektif getirmiştir. Bu durum, yaşlılığı sadece bireyleri ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkarmış, ulusal bir problem haline dönüştürmüştür. Altan’ın 2007’deki araştırmasına göre, özellikle geleneksel aile yapısının endüstrileşmeyle birlikte çözülmesi, yaşlıları gerek kırsal gerekse kentsel kesimde desteksiz bırakmış; aynı insanların, daha yoğun biçimde bakım ve gözetim ihtiyacı duymalarına sebep olmuştur (Altan, 2007, s. 265). Nitekim yaşam süresinin uzamasıyla artan yaşlı nüfus, beraberinde kronik yaşlı hastalıklarıyla bakıma muhtaçlığı getirmiştir. Tufan, 2014 yılında yayımlanan çalışmasında bu durumu, “*Bir taraftan yaşam süresi uzarken, diğer taraftan bakıma muhtaç ve kronik hastalar çoğalıyor. Böylece toplum, kocaman bir bakımevi haline gelme riskiyle karşı karşıya kalıyor* (Tufan, 2014, s. 42)” cümleleriyle ifade etmektedir.

Nüfus yaşlandıkça, var olan problemlerle mücadelede öncelikler de değişmektedir. Öncesinde gündeme alınmayan yaşlılara dönük sosyal hizmetler, ulaşım, konut, yalnız yaşayabilme yeterliliklerindeki belirsizlikler, emekli maaşları, mekân kullanımındaki değişiklikler, sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı gibi hususlar birtakım ülkede öncelenmeye başlanmıştır. Şüphesiz sosyal güvenlik hizmetleriyle mekân kullanımındaki değişikliklerin insanlık onuruna yaraşır bir şekilde yönetilmesi için evvela uygulanabilir planlamalar yapılmalıdır. Dahası, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının bilinmesi, özellikle kalkınma ve bu tür sorunların yönetimselliği açısından değerlidir. Nüfusun yaş gruplarına göre incelenmesi; kalkınma planlarının hazırlanıp değerlendirilmesi, gelecekte olması gereken nüfusun belirlenmesi, yatırımların tespit edilip

kaynakların yönetilmesi açısından büyük önem taşır (Avcı, 2014, s. 300). Bu bakımdan yaşlı nüfusun kıtalara göre nasıl bir dağılım gösterdiği ve hangi bölgelerde bir soruna dönüştüğü yahut dönüşmek üzere olduğunun ivedilikle bilinmesi gerekir. Çünkü “Çalışmalar, nüfus yaşlanmasının sonuçlarından birinin de sosyal koruma ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, çoğu ülkede yeterli sosyal koruma yoktur. Mevcutlar ise kaynak kullanımını açısından büyük baskı altındadır (Avcı, 2014, s. 307)”.

Dünyada yaşlı nüfusun sayıca en fazla olduğu bölge, Asya kıtasıdır. Zira yaşlı nüfus 1950’de 58 milyon iken; 1980’de 114 milyon, 2000’de 219 milyon, 2020’de 424 milyon olmuştur. Asya’yı bu bakımdan takip eden bölge Avrupa’dır. Kıtada 1950’de 43 milyon olan yaşlı nüfus 1980’de 86 milyona, 2000’de 107 milyona ve 2020’de 143 milyona yükselmiştir. Adı geçen iki bölgeyi, belirtilen tarihlerde sırasıyla; Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayipler, Afrika, Okyanusya izlemektedir. Dahası, bu sıralama 2050’ye kadar değişmeyecek ve yaşlı nüfusun payı artmaya devam edecektir. 2050’de Asya’daki yaşlı nüfus 1,004 milyara, Avrupa’daki 203 milyona, Latin Amerika ve Karayipler’deki 143 milyona, Afrika’daki 143 milyona ve Kuzey Amerika’daki sayı 100 milyona erişecektir (Tablo 5).

Tablo 5. Yaşlı Nüfusun (65 Yaş Üstü) Bölgelere Göre Dağılımı: 1950-2050 (1000 Kişi)

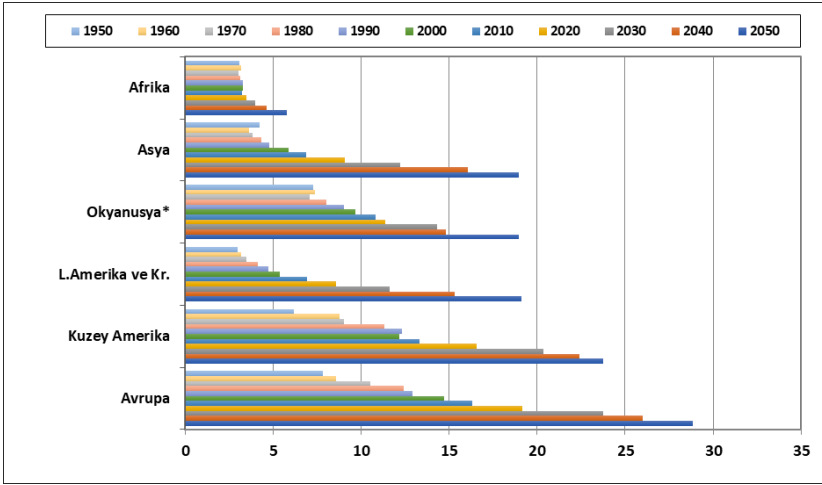
Yıl	Avrupa	Kuzey Amerika	Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Afrika	Okyanusya
1950	43.000	12.000	58.000	5.000	7.000	0
1960	52.000	17.000	62.000	7.000	9.000	0
1970	69.000	20.000	82.000	10.000	11.000	1.000
1980	86.000	28.000	114.000	15.000	15.000	1.000
1990	93.000	34.000	154.000	21.000	21.000	2.000
2000	107.000	38.000	219.000	28.000	27.000	3.000
2010	120.000	46.000	290.000	41.000	34.000	4.000
2020	143.000	62.000	424.000	56.000	47.000	5.000
2030	175.000	82.000	605.000	81.000	68.000	7.000
2040	188.000	92.000	832.000	112.000	97.000	8.000
2050	203.000	100.000	1.004.000	143.000	143.000	11.000

Kaynak: UN-DESA, 2022.

Yaşlı nüfusun coğrafi dağılımı verilirken salt yaşlı insan sayısını vermek yanıltıcı olabilir. Asya bu duruma iyi bir örnektir. Çünkü yaşlı sayısı bakımından

Asya ilk sırada görünmesine rağmen, aynı nüfusun oransal değerine bakıldığında kıtanın Afrika'dan sonraki en düşük değere sahip olduğu anlaşılır. Bu bağlamda, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının hesap edilip verilmesi daha anlamlı olur. Yaptığımız oranlamada gezegendeki en yaşlı nüfusa nispi anlamda Avrupa kıtasının sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 1950'de Avrupa nüfusunun %7,81'ini 65+ yaş grubu meydana getirmekteyken, bu oran 1980'de %12,40'a çıkmıştır. Yaşlı nüfus oranının artmaya devam ettiği Avrupa kıtası, 2000'de %14,71'e erişmiştir. Kıta, 2020'de %19,16 değeriyle yaşlı nüfusun en yüksek olduğu bölge haline gelmiştir. Yaşlı nüfusun toplam nüfustaki payının en yüksek olduğu ikinci bölge Kuzey Amerika'dır. 1950'de Kuzey Amerika nüfusunun %6,17'sini 65+ yaştakiler oluşturmaktayken, bu oran 1980'de %11,29'a ulaşmıştır. Diğer tüm bölgelerde olduğu gibi yaşlı nüfusun artmaya devam ettiği Kuzey Amerika, 2000 yılında %12,14'e erişmiştir. Kıta, 2020'de %16,57'lik yaşlı nüfus oranıyla bu bakımdan ikinci coğrafi bölge özelliğindedir. Yaşlı nüfusun en düşük olduğu kıta, doğurganlık hızının yüksek olduğu Afrika'dır. Bölgedeki yaşlı nüfus oranı 1950'de %3,07'dir ve söz konusu değer, diğer bölgelerin altındadır. 1980'de %3,11 olan yaşlı nüfus, 2000'de %3,29; 2020'de %3,45 olmuştur. Asya, bu bakımdan Afrika'dan sonra gelir. Diğer kelimelerle yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının en düşük olduğu ikinci kıta Asya'dır. Zira 65+ yaş grubundakilerin oranı 1950'de %4,2; 1980'de %4,32; 2000'de %5,86; 2020'de ise %9,09'dur (Şekil 6).

2020 itibariyle Avrupa (%19,16) ve Kuzey Amerika'nın (%16,57) yaşlandığı ortaya çıkar. Bu iki bölgeyi, %11,36'lık oranıyla Okyanusya izlemektedir. 2050'ye doğru Afrika dışında kalan bütün bölgelerde nüfus yaşlanacaktır. UN-DESA, 2022'den derlenen verilerle yapılan oranlama doğrultusunda; 2030, 2040 ve 2050 için bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralamaya göre: Avrupa'nın %23,74, %26,00, %28,87; Kuzey Amerika'nın %20,35, %22,38, %23,75; Okyanusya'nın %14,32, %14,81, %18,96; Latin Amerika ve Karayipler'in %11,60, %15,30, %19,09; Asya'nın %12,20, %16,07, %18,96; Afrika'nın %3,97, %4,63, %5,75'ten oluşan yaşlı nüfus değerlerine sahip olacağı saptanmıştır (Şekil 6). Görüldüğü gibi 2050'den önce ve 2040 yılı itibariyle, Afrika dışında kalan bütün yerleşilmiş coğrafi bölgelerde nüfus yaşlanması gerçekleşmiş olacaktır.

Şekil 6. Dünyada Yaşlı (65 Yaş Üstü) Nüfusun Bölgelere Göre Dağılımı: 1950-2050 (%)

Kaynak: UN-DESA, 2022 verilerinden yararlanılmıştır.

(*) 1950-1990 dönemi için UN-DESA, 2019 verilerinden yararlanılmıştır.

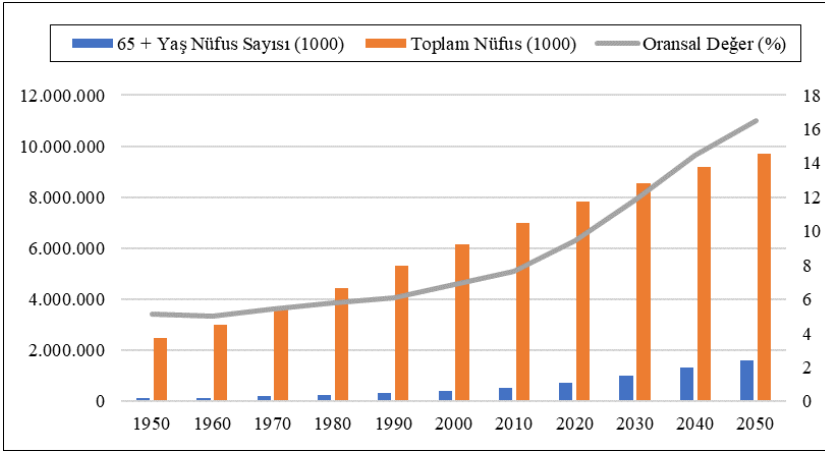
65 yaş üzerinde bulunan nüfusun bölgesel dağılımının gösterdiği gibi, dünya nüfusu hızlı yaşlanmaktadır. 1950’de 2,5 milyarlık toplam nüfusun 128 milyonu, 65 yaş üstü gruba aittir. Bu sayı, nüfusun %5,12’sidir. 2000 yılında dünya nüfusu 6,1 milyar iken, yaşlı insan sayısı 422 milyondur. Bu sayı nüfusun %6,86’sıdır. 1950-2000 arasında dünya nüfusu 2,4, yaşlı nüfus ise 3,29 kat artmıştır. 2020’de gezegendeki toplam nüfus 7,8 milyar iken yaşlı nüfus da 739 milyondur. Bu sayı toplam nüfusun %9,42’sidir. Dolayısıyla 2000-2020 döneminde dünya nüfusu 1,27; yaşlı nüfus 1,75 kat artmıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre 2050’de dünyadaki nüfus 9,7 milyar, yaşlı (65+ yaş) nüfus ise 1,6 milyar civarında olacaktır (Tablo 6). Bu durumda 2050’de yaşlı nüfusun %16,5’e erişeceği açıktır. 2000-2050 arasını kapsayan 50 yıllık evrede, dünya nüfusu 1,57; yaşlı nüfus 3,79 kat artacaktır. 1950-2050 arası 100 senelik dönemde ise dünya nüfusu 3,88; yaşlı nüfus 12,52 kat artmış olacaktır (Şekil 7). Bu durum, yaşlanmanın hızını gösterdiği için önemlidir.

Tablo 6. Dünyada Yaşlı Nüfus: 1950-2050

Yıl	Toplam Nüfus (1000 Kişi)	65 + Yaş (1000 Kişi)	Oransal Değer (%)
1950	2.499.000	128.000	5,12
1960	3.019.000	151.000	5,00
1970	3.695.000	200.000	5,41
1980	4.444.000	259.000	5,82
1990	5.316.000	324.000	6,09
2000	6.149.000	422.000	6,86
2010	6.986.000	534.000	7,64
2020	7.841.000	739.000	9,42
2030	8.546.000	1.010.000	11,81
2040	9.188.000	1.331.000	14,48
2050	9.709.000	1.603.000	16,51

Kaynak: UN-DESA, 2022.

Şekil 7. Dünyada Yaşlı Nüfusun Gelişimi: 1950-2050

Kaynak: UN-DESA, 2022 verilerine göre oluşturulmuştur.

65+ yaştaki nüfusun 2040'taki dağılımının gösterildiği BM'ye ait 2007'deki çalışmada, gezegenin yaklaşık 3/4'ünün %11 seviyesini aştığı belirtilmektedir.

Lakin Sahra-Altı Afrika; Arap Ortadoğusu; Afganistan, Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan gibi Asya ülkeleri; Bolivya ve Paraguay ile Panama'dan oluşan Güney ve Orta Amerika ülkeleri gibi sahalarda yaşlı nüfus oranı %3-%10 arasında olacaktır. Küresel düzeyde en hızlı büyüyen yaş grubu 80 yaş ve üzeridir. En yaşlılar hâlâ toplam nüfusun küçük bir kısmını meydana getirirse de sayıları özellikle az gelişmiş bölgelerde giderek daha önemli hale gelmektedir (United Nations, 2007, s. 45).

Nüfusun hızla yaşlandığını net görmek için demografik geçiş sürecini yaşamış ülkelere göz atmak daha doğrudur. Bazı araştırmalarda, aynı olgunun gelişmiş ülkelere özgü olduğu sıklıkla dile getirilmişse de günümüzde söz konusu görüşün geçerliliğini yitirdiği açıktır. Hâlihazırda yüksek doğurganlık ve ölümlülük rejiminden düşük doğurganlık ve ölümlülük rejimine (yaşlı nüfusun arttığı demografik yapı) geçiş için modernleşme, kentleşme, sanayileşme ve kadınların işgücüne katılımlarının şart olmadığı; modernleşme ve gelişme olmadan da geçişin yaşanabileceği değerlendirilmektedir (Hodgson, 2002 akt. Özbay, 2015, s. 256).

Burada vurgulanması gereken; sebebi ne olursa olsun dünyanın birçok ülkesinde doğumların düştüğü, ortalama ömrün uzadığı ve nüfusun süratle yaşlandığıdır. Örneğin Almanya'nın 1950'deki yaşlı nüfusu 6 milyonken, 1980'de 13 milyon, 2000'de 13 milyon, 2020'de 19 milyona erişmiştir. Fransa'da 1950'de 4 milyon olan yaşlı nüfus; 1980'de 7 milyon, 2000'de 9 milyon, 2020'de 14 milyona ulaşmıştır. Birleşik Krallık ile ABD'nin yaşlı nüfus bakımından 1950'de 6 milyon ve 11 milyon; 1980'de 8 milyon ve 26 milyon; 2000'de 9 milyon ve 35 milyon; 2020'de 11 milyon ve 54 milyon şeklinde devamlı artan bir gelişim gösterdiği saptanmıştır. Doğumda beklenen yaşam süresinin en yüksek olduğu Japonya'da ise yaşlı nüfus; 1950'de 4 milyon iken, 1980'de 10 milyon, 2000'de 23 milyon, 2020'de 37 milyon olmuştur (Tablo 7).

Tablo 7. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Yaşlı (65+ Yaş) Nüfus: 1950-2020 (1000 Kişi)

Ülke	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
Almanya	6.000	8.000	10.000	13.000	12.000	13.000	16.000	19.000
Fransa	4.000	5.000	6.000	7.000	8.000	9.000	10.000	14.000
Birleşik Krallık	6.000	6.000	7.000	8.000	9.000	9.000	9.000	11.000
Avusturya*	722	860	1.050	1.156	1.153	1.242	1.497	1.728
İsviçre*	440	539	693	869	971	1.090	1.318	1.653
İtalya	3.000	4.000	6.000	7.000	9.000	10.000	12.000	13.000
İspanya	2.000	2.000	3.000	3.000	5.000	6.000	8.000	8.000
Macaristan*	728	899	1.200	1.462	1.396	1.543	1.600	1.949
Danimarka*	385	486	607	738	802	793	926	1.167
İsveç*	717	880	1.103	1.358	1.528	1.537	1.712	2.053
Finlandiya*	266	325	423	575	670	777	925	1.249
Norveç*	313	394	497	602	695	687	727	951
ABD	11.000	17.000	19.000	26.000	31.000	35.000	39.000	54.000
Kanada*	1.051	1.374	1.715	2.302	2.494	3.843	4.831	6.835
Japonya	4.000	5.000	7.000	10.000	15.000	23.000	30.000	37.000
Güney Kore	551*	853*	1.106*	1.000	2.000	3.000	6.000	9.000
Türkiye**	690	978	1.565	2.113	2.417	3.858	5.327	7.953

Kaynak: UN-DESA, 2022.

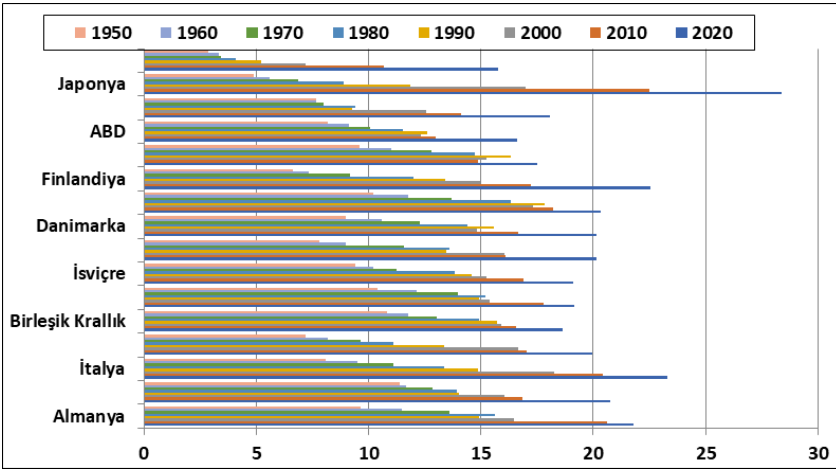
(*) UN-DESA, 2019.

(**) 1950-2010 arası Can ve Avcı, 2019, s. 217'den, 2020'ye ait değerler TÜİK, 2021'den edinilmiştir.

Şüphesiz bir ülkede nüfus yaşlanmasının gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için, 65 yaş üstü grubu oluşturan insan sayısının toplam nüfusa oranının bilinmesi gerekir. Bunun için; Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya'da bulunan birtakım ülkeye ait verilerin hesaplanmasıyla yaşlı nüfus oranına erişilmiş ve ortaya çıkan değerlerle bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Örneğin, Gavrilov ve Hueveline 2003'teki çalışmalarında, herhangi bir toplumun 'yaşlı' olarak değerlendirilmesi için yaşlı nüfusun (65+ yaş) toplam nüfustaki payının %8 ila %10 sınırını aşması gerektiğini söylemektedir (Gavrilov ve Heuveline, 2003). Bu ifadeye göre yaşlı nüfus oranı 1950'de %9,66 olan Almanya; %11,39 olan Fransa; %8,08 olan İtalya; %10,82 olan Birleşik Krallık; %8,21 olan ABD; %9,58 olan Norveç; %10,22 olan İsveç; %9,42 olan İsviçre; %10,40 olan Avusturya'nın nüfusları daha 1950'de yaşlanmıştı (Şekil 8). Böylece Sanayi Devrimi'ni yaşamış bu ülkelerde yaşlanma sorununun yaklaşık bir asır önce başladığı görülmektedir ve söz konusu duruma gelene kadar 100 ile 200 yıl arasında bir sürenin geçmesi gerekmiştir.

Sanayileşme hamlelerini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirmiş Japonya ve Güney Kore'de, bu durum çok daha hızlı gelişmiştir. Sözgelimi, Japonya'da 1950 yılı yaşlı nüfus oranı %4,91 iken, 30 sene sonra 1980'de %8,91 düzeyine erişmiş, 2000'de %16,98 ve 2020'de %28,39'a yükselmiştir. Güney Kore'de ise 1980'de %4,11 olan yaşlı nüfus oranı 2000'de %7,18, 2010'da %10,69, 2020'de %15,79 şeklindedir (Şekil 8). Kuşkusuz bu durumun yaşanmasında ülkede izlenen nüfus politikalarının ciddi rolü vardır.

Nüfus yaşlanması sorununu en fazla hisseden ülkelerden Almanya'nın 1950'deki yaşlı nüfus oranı %9,66'dır. Bu oran 1980'de %15,65; 2000'de %16,48; 2020'de %21,8'dir. Benzer özellikler sergileyen Fransa'da 1950'de %11,59; 1980'de %13,91; 2000'de %16,05; 2020'de %20,75'tir. Yapılan hesaplamayla farklı bir örnek olarak, yaşam standartları ve kişi başına düşen gelir bakımından diğerlerinden geride olan Macaristanda da nüfus yaşlanması tespit edilmiştir. Macaristan bu problemle seneler önce karşılaşmıştır. Daha 1950'de ülkenin toplam nüfusunun %7,79'u yaşlı insanlardan meydana gelmekteken; 1980'de %13,59, 2000'de %16,05, 2020'de ise %20,17 oranındadır (Şekil 8).

Şekil 8. Yaşlı (65 Yaş Üstü) Nüfusun Ülkelere Göre Dağılımı: 1950-2020 (%)

Kaynak: UN-DESA, 2019 ve 2022 verilerinden yararlanılmıştır.

Birçok ülkenin gerçeği haline gelen nüfus yaşlanması, ekonomide yerleşik olan bazı algıları değiştirmeye başlamıştır. Örneğin, doğumda yaşam beklentisi ve yaşlı nüfus oranının artmasına paralel olarak, üretken olma çağı şeklinde

isimlendirilen “verimliliğin zirve dönemi”, 30 yaş civarından 50 yaş civarına kaymıştır (De la Croix-Lindh-Malmberg, 2009, s. 133). Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun sadece 1/3’üne karşılık gelen aktif nüfus, geriye kalan 2/3’lük kesime bakmak zorundadır. Bu durum, çok ciddi bir problemdir (Avcı, 2014, s. 307). Zira yaşlı bağımlı nüfus oranındaki artışa bağlı olarak, sağlık ve emeklilik sisteminin fonlayıcısı olan faal nüfus (15-64 yaş grubu) düşecektir. Bu eğilimin, yaşlı nüfusa istikrarlı bir fayda akışı sağlamak için çalışma çağındaki nüfus üzerinde, yüksek vergiler ve diğer katkılar şeklinde zuhur eden daha ağır taleplere neden olacağı açıktır. Dahası, yaşlı bağımlı nüfustaki artışa eşlik eden genç bağımlı nüfus oranındaki keskin düşüş bile, artan maliyetleri dengelemede yetersiz olacaktır.

Bu nedenle birçok ülke, emeklilik yaşını yükseltmek suretiyle yaşlıları işgücü olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. 2016 yılında OECD ülkelerinde en yüksek emeklilik yaşınının 67 ile Norveç’te (Norveç esnek emeklilik sistemine sahiptir, dileyen 62 yaşında da emekli olabilmektedir) en düşük emeklilik yaşınının 60 civarı ile (kadınlarda 58, erkeklerde 60) Türkiye’de olduğu saptanmıştır. Nüfus yaşlanmasını yaşadıkları bilinen ülkelerin başında gelen Japonya ve Almanya’da emeklilik yaşı 2016 yılında 65 iken, Fransa’da 61’dir. Emekli olma yaşının ülkeden ülkeye az da olsa değiştiği OECD ülkelerinde zikredilen yaşın ortalaması 2016 yılı için kadınlarda 63,7 iken, erkeklerde 64,3’tür (Tablo 8). 2020 yılında sözü geçen değerlerde artış kaydedilmiştir. Örneğin Avustralya’da emeklilik yaşı cinsiyet farkı olmaksızın 66, Belçika’da 65, Lüksemburg’da 62, Kanada ve Japonya’da 65, Güney Kore’de 62, Almanya’da 65,7, İngiltere ve ABD’de 66, Norveç’te 67, Danimarka’da 65,5 yıl şeklindedir (Tablo 8). Cinsiyet farkının mevcut olduğu ülkelerden İsrail’de 2020 yılı itibariyle kadınlar 62, erkekler 67; Avusturya’da kadınlar 60, erkekler 65; Türkiye’de kadınlar 49, erkekler 52 yaşında emekli olabilmektedir. Aynı yılın OECD ortalaması ise kadınlarda 63,4 yıl, erkeklerde 64,2 yıldır (Tablo 8).

Tablo 8. Seçilmiş Bazı OECD Ülkelerinde Emeklilik Yaşı

Ülke	2016	Yılı*	2020	Yılı**
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Avustralya	65	65	66	66
Avusturya	60	65	60	65
Belçika	65	65	65	65
Lüksemburg	60	60	62	62
Kanada	65	65	65	65
Japonya	65	65	65	65
Güney Kore	61	61	62	62
İsrail	62	67	62	67
Yunanistan	62	62	62	62
Polonya	61	66	60	65
Almanya	65	65	65,7	65,7
İngiltere	63	65	66	66
Fransa	61	61	64,5	64,5
Finlandiya	65	65	65	65
Danimarka	65	65	65,5	65,5
Norveç	67	67	67	67
ABD	66	66	66	66
Türkiye	58	60	49	52
OECD Ort.	63,7	64,3	63,4	64,2

Kaynak: (*) OECD, 2017, s. 93.

(**) OECD iLibrary, 2021. https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/pensions-at-a-glance-2021_304a7302-en

Son yıllarda, ülkelerin emeklilik yaşını belirlerken cinsiyet farkını ortadan kaldırdıkları saptanmıştır. Nitekim OECD ülkelerindeki emeklilik göstergelerinin ele alındığı 2021’de yayımlanmış “*Pensions at a Glance 2021*” başlıklı raporda, OECD ülkelerinde emekli olma yaşı belirlenirken göz önünde tutulan cinsiyet farkının ortadan kalktığı ifade edilmekte; cinsiyet farkının gözletilmekte olduğu Avusturya, Kosta Rika, Litvanya ve Türkiye’nin de söz konusu farkı yok edeceğinin altı çizilmektedir (OECD, 2021, s. 39). Aynı raporda 2020 yılı itibarıyla Türkiye hariç en düşük emeklilik yaşının 62 yıl ile Kolombiya, Kosta Rika, Yunanistan, İtalya, Güney Kore, Lüksemburg ve Slovenya’da; en yüksek emeklilik yaşının ise 67 yıl ile İzlanda ve Norveç’te olduğu ifade edilmektedir. Rapora göre Türkiye’de 52 yaşında emekli olunabilen aykırı bir uygulama mevcuttur (OECD, 2021, s. 39). Lakin yaşlıları işgücü piyasasında tutmaya çalışan Japonya gibi örnekler de söz konusudur. Japonya’da emekli

olma yaşı 65 olmasına rağmen, emeklilik ertelenebilmektedir. Nitekim 70 yaşına kadar ertelenebilen emeklilik, yapılan bir değişiklikle Nisan 2022'den itibaren 75 yaşına kadar ertelenebilir olmuştur (OECD, 2021, s. 70). Dahası, bazı ülkeler yasal emeklilik yaşını yaşam süresindeki beklentiye otomatik olacak şekilde bağlamakta ve finansal sürdürülebilirliği sağlamaya çalışmaktadır. Bu ülkeler şimdilik Danimarka, Finlandiya, Estonya, Yunanistan, İtalya, Hollanda ve Portekiz'den meydana gelmekte olup 7 adettir. 65 yaşında -Danimarka için 60- beklenen yaşam süresindeki 1 yıllık artış, yasal emeklilik yaşında da 1 yıllık veya 2/3'lük artışa yol açmaktadır (OECD, 2021, s. 92-93).

Bu nedenle yaşlı nüfusun görece yüksek olduğu günümüzün gelişmiş ülkelerinde nüfus artışını destekleyen nüfus politikaları izlenmektedir. “Birleşmiş Milletler’e göre kalkınmış ülkelerin büyük çoğunluğunda, politika yapıcı merciler, doğurganlık düzeyinin ‘çok düşük’ olduğu görüşündedir ve doğurganlık politikası da ‘artsın’ biçimindedir. Aynı kaygılardan dolayı Avrupa Komisyonu da 2005’te nüfus büyümesini olmazsa olmaz önceliklerden biri olarak ilan etmiştir (Attar, 2015, s. 2).”

Bir diğer görüşe göre, “nüfusun yaşlanması hususu da her ekonomi için sadece bir kez meydana gelmektedir (Attar, 2013: 39).” Yani nüfus yaşlanmasından sonra demografik görünüm açısından istikrarlı bir uzun döneme girilmiş olur. Bu dönemde de önceki evre kadar olmasa da iktisadi büyüme sürdürülebilir. Ancak böylesi bir olasılık için, bu defa daha çok yaşlı nüfusu ilgilendiren politikalar geliştirmek ehemmiyet kazanır. Örneğin; yaşlı ve sağlıklı bireyleri çalışmaya yönlendirecek yollar bulunmalı, yaşlıların sağlığını iyileştirecek yatırımlar yeniden gözden geçirilmeli ve aksaklıklar giderilmeli, işgücüne katılım desteklenmeli, GSYİH'nin bir zümre veya gruba değil bütün topluma pay edildiği dağıtım esaslı sosyal güvence sistemi kurulmalıdır (Bloom vd., 2010 akt. Attar, 2013: 37).

Zira gelişen eğitim, sağlık ve beslenme olanakları ile adil sosyal güvence sistemi sayesinde insanlar daha uzun yaşamakta; daha uzun yaşayan ve gelirleri artan bireyler bu refah seviyesini korumak adına daha uzun çalışmakta; neticede üretim artmaya devam etmektedir.

SONUÇ

“Demografik Geçiş Süreci”nin temelleri, ilk kez Thompson tarafından 1908-1927 yılları arasında bazı Batılı ülkelerde görülen demografik değişimlerin analiz edilmesiyle atılmıştır. Geçiş süreci belirlenirken, nüfus artış hızı farklı üç ülke tipi tespit edilmiş ve bu ülkeler farklı sınıflara ayrılmıştır. Thompson, bu süreci çeşitli istatistiklerle izah etmesine ve birtakım sonuçlara erişmesine rağmen, çalışmasını bir teori olarak düşünmemiştir. Demografik geçiş süreci, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmekte olan ülkelerin yüksek nüfus artış hızları dikkate alınarak ABD’de teori haline getirilmiştir. Söz konusu modelin oluşturulmasına yardımcı olan her ülkenin, özellikle son 200 yılda yaşamış olduğu demografik değişimin, şaşırtıcı bir şekilde benzeştiği ve ortaya konan resme uyduğu tespit edilmiştir.

Demografik geçiş, geleneksel demografik rejimden modern demografik rejime evrilme sürecidir. Yüksek doğum ve ölüm oranlarının görüldüğü durumdan, düşük doğum ve ölüm oranlarının görüldüğü yeni duruma geçiş vardır. “Demografik geçiş modeli”nin ele alındığı farklı disiplinlerdeki metinlerde, modele ait aşamaların değişik biçimlerde değerlendirildiği görülmüştür. Bu aşamalar, üç ile beş arasında değişebilmektedir. Bu çalışmada, demografik geçiş süreci beş aşamalı modele göre ve interdisipliner bir perspektifle ele alınmıştır. Söz konusu aşamalar; yüksek durağanlık evresi, erken genişleme evresi, geç genişleme evresi, düşük durağanlık evresi ve gerileme evresi şeklinde belirlenmiştir. Nitekim bu çalışma, birçok araştırmada sözü edilen “demografik geçiş süreci”ne tarihi coğrafya perspektifinden bakılarak epistemolojik röntgen çekilmiştir. Dolayısıyla “demografik geçiş süreci”nin bir teori haline getirilişi, teorinin meydana geldiği dönemdeki aşamaları, sonradan ilave edilen aşamalar gibi hususlar detaylandırılmaya çalışılmıştır. Teori, bir toplumun kentli ve sanayileşmiş bir topluma evrilirken nüfus yapısında meydana gelen değişimleri resmetmekte; yaşananları aşamalar halinde ele almaktadır. Orijinal modelde üç aşama söz konusuysen, sonrasında yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkanlar doğrultusunda aynı modele önce dördüncü, ardından beşinci aşamanın eklendiği saptanmıştır. Birinci aşamada sanayi öncesi pastoral bir yapı vardır. Eğitimsizlik, erken yaşta evlilikler, tıbbi yetersizliklerin neden olduğu yüksek ölüm oranları ile yüksek doğurganlık düzeyi sözü edilen aşamanın karakteristik özellikleridir. Nüfusta uzun dönemli gelişme az

gözlenen bir durum olup durağanlık söz konusudur. İkinci aşamada, doğum oranı düşmeden ölüm oranlarında düşüş yaşandığından nüfus patlaması olarak nitelendirilen hızlı bir artış yaşanır. Üçüncü aşamada, doğum-ölüm oranları arasındaki fark azalmasına rağmen, toplam nüfus artmaya devam etmektedir. Ancak doğum kontrol yöntemlerinin devreye girmesi, sosyoekonomik koşullar ile sağlık alanındaki iyileşmeler nedeniyle nüfus artış hızında bir azalma yaşanır. Dördüncü aşamada, nüfus en yüksek noktaya erişir. Doğum ve ölüm hızları eşitlenmiş olup nüfus dengededir veya artış, demografik ivmenin etkisiyle düşük de olsa sürebilir. Beşinci aşamada, doğum oranlarındaki düşüş nedeniyle nüfusun yenilenmesi için gereken yeterliliğe erişilemez. Bu durumda doğum hızından daha yüksek bir ölüm hızı ortaya çıkmakta ve nüfusta bir eksilme başlamaktadır.

Demografik geçiş sürecini yaşamış ve hâlihazırda gerileme aşamasında olduğu değerlendirilen ülkelerde, yeni bir sorun olarak nüfus yaşlanması öne çıkmaktadır. Zira bu tür ülkeler, doğum oranlarındaki düşüş nedeniyle nüfusun yenilenmesi için gereken yeterliliğe erişemez. Bu durumda nüfus yaşlanmaya başlar ve yaşlı oranının artışına bağlı olarak zamanla azalma eğilimine girer. Çünkü nüfus, doğum hızından daha yüksek ölüm hızına sahip olma gibi daha önce görülmemiş bir olguyla karşı karşıyadır. Nitekim bazı araştırmacılara göre son 25 yılda doğurganlık hızı birtakım Avrupa ülkesinde yenilenme seviyesinin altındadır ve Almanya, Fransa, Litvanya, Macaristan gibi birçok Avrupa ülkesi ile Japonya gibi bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde doğum hızından daha yüksek ölüm hızı söz konusudur. Bu durumun süratle yaşlanan bir nüfusa neden olduğu açıktır. Sonuç olarak hızla yaşlanan nüfus ve ölüm hızlarından daha düşük seyreden ve düşmeye devam eden doğum hızları ekonomi çarkını çevirmeye yetmeme tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir demografik yapı yaratır. Almanya'da 2050 yılı için beklenen yaşlı nüfus oranı %40'tır. Bu değer, nüfusun yaklaşık yarısının yaşlandığı ve ülke nüfusunun azalmaya başladığı anlamına geldiğinden, özellikle toplumun devamı ve ekonomi için, tedbir alınmasını gerektirir. Zira yaşlı nüfus fazlalığı işgücü açığının artması, sağlık giderlerinin artması, sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması vb. bir dizi soruna neden olmanın yanında; ekonomik büyümenin yavaşlaması, istihdamın azalması, kuşaklararası çatışmanın görünür hale gelmesi ve yaşlı yoksulluğunu beraberinde getirir.

Kuşkusuz bu çalışmada ulaşılan diğer sonuç, demografik geçiş sürecinden geçen toplumların yaşlandığı saptamasıdır. Nüfus yaşlanması; işgücü açığının artması, sağlık giderlerinin artması, sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasına neden olmaktadır. Bir toplumdaki yaşlı nüfus oranının belli bir eşğin üzerine çıkmasıyla nüfus yaşlanmasının gerçekleştiği kabul edilir. Eşik, nüfus araştırmaları literatüründe farklılıklar göstermektedir. Bir toplumun yaşlı olarak değerlendirilmesi için 65+ yaş grubunun %8-%10 sınırını aşması gerektiğinin belirtildiği araştırmalar söz konusuysen; yaşlı nüfus oranı %10-%19,9 arasında olursa nüfusun yaşlı, %20-%29,9 arasında olursa çok yaşlı, %30'un üzerinde olursa nüfusun aşırı yaşlı olacağını vurgulayan araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmada %15'lik oranın, düşen doğum hızıyla artan yaşam beklentisine bağlı olarak günümüz şartlarına daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu araştırmada yaşlı nüfusun sayıca en fazla olduğu bölgenin 2020 itibariyle 424 milyon sayısı ile Asya olduğu belirlenmiştir. Asya'yı aynı yılda 143 milyonla Avrupa'nın izlediği saptanmıştır. Araştırmamızda 2050'ye gelindiğinde Asya'daki yaşlı nüfusun 1,004 milyara, Avrupadaki ise 203 milyona erişeceği ortaya konulmuştur. Araştırmamızda özellikle vurguladığımız hususlardan biri, oran olarak dünyanın en yaşlı nüfusuna %19,16'lık değeriyle Avrupa'nın sahip olduğu; bu kıtayı yine 2020 itibariyle %16,57'lik değeriyle Kuzey Amerika'nın takip ettiğidir. Dahası, 2050'ye gelindiğinde Avrupa'nın %28,87, Kuzey Amerika'nın %23,75, Okyanusya'nın %18,96, Latin Amerika ve Karayipler'in %19,9, Asya'nın %18,9, Afrika'nın %5,75'lik yaşlı nüfusa sahip olacağı hesaplanmıştır. Bu durumda Afrika dışında kalan bütün kıtaların demografik geçiş sürecinin beşinci aşamasına geçeceği söylenebilir.

Bu nedenle birçok ülke emeklilik yaşını yükseltmek suretiyle yaşlıları işgücü olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. 2016 yılında OECD ülkelerinde en yüksek emeklilik yaşının 67 ile Norveç'te en düşük emeklilik yaşının 60 civarı ile Türkiye'de olduğu saptanmıştır. Nüfus yaşlanmasını yaşadıkları bilinen ülkelerin başında gelen Japonya ve Almanya'da emeklilik yaşı 2016 yılında 65 iken, Fransa'da 61'dir. Emekli olma yaşının ülkeden ülkeye az da olsa değiştiği OECD ülkelerinde zikredilen yaşın ortalaması 2016 yılı için kadınlarda 63,7 iken, erkeklerde 64,3'tür. 2020 yılında aynı değerlerde artış yaşanmıştır. Avustralya'da emeklilik yaşı cinsiyet farkı olmaksızın 66, Belçika'da 65, Lüksemburg'da 62, Kanada ve Japonya'da 65, Güney Kore'de 62, Almanya'da

65,7, İngiltere ve ABD'de 66, Norveç'te 67, Danimarka'da 65,5 yıl şeklindedir. Cinsiyet farkının mevcut olduğu ülkelerden İsrail'de 2020 yılı itibariyle kadınlar 62, erkekler 67; Avusturya'da kadınlar 60, erkekler 65; son değişikliklerle Türkiye'de kadınlar 49, erkekler 52 yaşında emekli olabilmektedir. Aynı yılın OECD ortalamasının ise kadınlarda 63,4 yıl, erkeklerde 64,2 yıl olduğu ortaya konulmuştur.

Araştırmamızda demografik geçiş sürecini tamamlayarak gerileme evresine girmiş Japonya gibi ülkelerin yaşlıları işgücü piyasasında tutmaya çalıştıkları da belirlenmiştir. Japonya'da emekli olma yaşı 65 olmasına rağmen, 70 yaşına kadar ertelenebilen emeklilik, yapılan bir değişiklikte Nisan 2022'den itibaren 75 yaşına kadar ertelenebilir olmuştur. Ayrıca bazı ülkelerin yasal emeklilik yaşını yaşam süresindeki beklentiye otomatik olacak şekilde bağladığı ve finansal sürdürülebilirliği sağlamaya çalıştığı saptanmıştır. Bu ülkeler şimdilik Danimarka, Finlandiya, Estonya, Yunanistan, İtalya, Hollanda ve Portekiz'den meydana gelmekte olup 7 adettir. 65 yaşında (Danimarka için 60) beklenen yaşam süresindeki 1 yıllık artış, yasal emeklilik yaşında da 1 yıllık veya 2/3'lük artışa yol açmaktadır.

Türkiye'de 65 yaş üstü nüfusun oranı 1950'de %3,3 iken 2020 yılına geldiğinde %9,5'e ulaşmıştır. Bu oranlar ülke nüfusunun hızla yaşlandığını ve emeklilik harcamalarının da olmadığı kadar arttığını göstermesi bakımından önemlidir. 2014 yılına kadar sosyal koruma harcamalarına ilişkin istatistiklere açık kaynaklardan erişmek zordur. Harcamalara ait istatistikler TÜİK tarafından hazırlanmaya başlanmış ve özellikle Avrupa Birliği istatistikleriyle uyumlu olması açısından 2014 yılından sonra yayımlanır olmuştur (Kepenek, 2018, s. 30; Akbaş Akdoğan, 2021, s. 343). Bu bağlamda TÜİK'in Aralık 2021'de yayınladığı bir bültende sosyal koruma harcamalarının 2020'de %20,9 arttığı ve 655 milyar 599 milyon TL olduğu ifade edilmektedir. Ancak söz konusu harcamalar içinde en büyük payın 300 milyar 902 liralık miktarla emeklilere yapıldığının da altı çizilmiştir. Zira emeklilere yapılan harcamalar bütün sosyal koruma harcamalarının 2020 yılı itibariyle %45,9'unu oluşturmaktadır ve aynı göstergenin GSYİH'ye oranı ise %6'dır (TÜİK, 2021b).

KAYNAKÇA

- Akbaş Akdoğan, D. (2021). Yaşlılara Yönelik Sosyal Harcamalar: Türkiye ve AB Karşılaştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 335-361.
- Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1744, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 900, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset.
- Attar, M. A. (2013). *Türkiye’de Büyüme ve Demografi İktisadi Tarih Doğum Yanlısı Söyleme Karşı*. TEPAV Yayınları, No: 69, Ankara: Matsa Basımevi.
- Attar, M. Aykut. (2014). *Türkiye’de Sosyal İlerleme ve Sosyal Politika: Bazı Gözlemler*. Platform Notu 14/P-2, TOBB ETÜ Sosyal Politikalar Platformu Yayını. http://spm.etu.edu.tr/tr/publish/2014_12_18-Ayktut%20Attar.pdf (Erişim: 15.02.2019).
- Attar, M. A. (2015). Doğurganlık Kararları, Akılcı Seçim ve Türkiye’de Nüfus Politikası. *Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı Tebliğ Metinleri Kitabı* (ss. 1-20). 5-6 Kasım, Ankara.
- Avcı, S. (2014). Türkiye’de 65 ve Üzeri Yaştaki Nüfusun Gelişimi ile Mekânsal Dağılışı. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 299-308). 23-24 Ekim, Ankara.
- Aydın, Z. D. (1999). Yaşlanan Dünya ve Geriatri Eğitimi. *Türk Geriatri Dergisi*, 2 (4), 179-187.
- Aysan, M. F. (2014). Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar. L. Sunar (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Değişim* (ss. 67-87). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Başar, E. (2013). *Demografiye Giriş* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Becklake, J., Becklake, Sue. (1993). *Nüfus Patlaması*. İletişim 2001 Kitapları 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Behar, C., Işık, O., Güvenç, M., Erder, S., Ercan, H. (1999). *Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*. TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/99-1-251, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.
- Bloom, D. E., Canning, D., G. Fink, D. (2010), Implications of Population Ageing for Economic Growth. *Oxford Review of Economic Policy*, 26 (4), 583-612.
- Blue, L., Espenshade, T. J. (2011). Population Momentum Across the Demographic Transition. *National Institutes of Health Population Development Review*, 37 (4), 721-747.
- Bongaarts, J., Watkins, S. C. (1996). Social Interactions and Contemporary Fertility Transitions. *Population and Development Review*, 22, 639-682.
- Caldwell, J. C. (2001). The Globalization of Fertility Behaviour. *Population and Development Review*, 27, 93-115.
- Can, B., Avcı, S. (2019). Demografik Fırsat Penceresi Türkiye İçin Demografik Kriz Penceresine Dönüşecek mi?, *I. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 211-221), 20-22 Haziran 2019, İstanbul.

- Can, B., Avcı, S. (2021). Demografik Geçiş Teorisi Açısından Türkiye'nin Demografik Geçiş Aşamaları ve Nüfuslanma Süreci. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26 (46), 229-252.
- Can, B. (2021). *Demografik Fırsat Penceresi Açısından Türkiye'nin Nüfus Politikaları ve Nüfuslanma Süreci* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Casetti, E. (1968). A Formalization of the Demographic Transition Theory. *Papers of the Regional Science Association*, ss. 159-164.
- Cipolla. (2012). *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*. (M. S. Gezgin, Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Clarke, J. I. (1987). *Population Geography*. Oxford ve New York: Pergamon Press.
- Coale, A. (1973). The Demographic Transition. In *Proceedings of International Population Conference*, ed. IUSSP, Vol 1, ss. 53-72. Liege, Belgium.
- Coale, A. (1986). Preface. Coale, A., Watkins, S. C. (Eds.), *The Decline of Fertility in Europe*. New Jersey: Princeton University Press.
- Davis, K. (1945). The World Demographic Transition. *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 237, (January), 1-11.
- De La Croix, D., Lindh, T., Malmberg, B. (2009). Demographic Change and Economic Growth in Sweden: 1750-2050. *Journal of Macroeconomics*, 31, 132-148.
- DİE. (1995). *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*. Ankara: Başbakanlık DİE Matbaası.
- DPT. (2007). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Yayın No DPT: 2741, Ankara: DPT Yayını.
- Ehrlich, P. R. (1976). *Nüfus Bombası*. (N. İ. Tolon, Çev.). Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Erol, M. T. (2011). Avrupa Birliği'nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi. *Sosyal Güvence*, 1 (1), 54-81.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus* (2. Baskı). (F. Taylan, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gavrilov, L. A., Heuveline, P. (2003). *Aging of Population*, Erişim Tarihi: 10.05.2019, http://longevity-science.org/Population_Aging.htm
- Harrison, P. (1984). *Die Zukunft der Dritten Welt*. (Aus dem Englischen von Hans-Werner Franz), rororo aktuell, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH.
- Harrison, P. (1993). *3. Dünya ve Ekoloji*. (C. Cerit Çev.). Pınar Yayınları: 72, İstanbul: Yıldızlar Matbaacılık.
- He, W., Goodkind, D., Kowal, P. (2016). *An Aging World: 2015 (International Population Reports)*. U.S. Census Bureau, Washington, DC: U.S. Government Publishing Office, P95/16-1.
- Heigl, A. (2002). Aktive Lebenswartung: Konzeptionen und Neuer Modellensatz. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 35 (6), 519-527.

- Hirschman, C. (2001). Comment: Globalization and Theories of Fertility Decline. In Global Fertility Transition, Bulatao, R.A., Casterline, J.B. (Eds.) *Population and Development Review*, Supplement to vol.27, (ss. 116-125), Population Council.
- Hodgson, D. (1983). Demography as Social Science and Policy Science. *Population and Development Review*, 9 (1), 1-34.
- Hodgson, D. (2002). Demography: 20th Century History of the Discipline. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (ss. 3493-3498), Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Hoşgör, Ş., Tansel, A. (2010). *2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar*. İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- Kinsella, K., He, W. (2009). An Aging World: 2008. *U.S. Census Bureau International Population Reports*, P95/09-1, Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Kirk, D. (1971). A New Demographic Transition?. In *Rapid Population Growth: Consequences and Policy Implications*, Vol. 2. Research Paper, (ss. 123-147), Baltimore: John Hopkins Press.
- Kirk, D. (1996). Demographic Transition Theory. *Population Studies*, 50 (3), 361-387.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., Seçkiner, P. (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü (Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını.
- Kurtar, M. (2012). *Türkiye'nin Bölgelerarası Farklılıklarına Demografik Geçiş Kuramı Çerçevesinden Bir Bakış* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Leasure, J. W. (1962). *Factors Involved in the Decline of Fertility in Spain: 1900-1950*. (PhD Thesis). Princeton University, New Jersey.
- Leasure, J. W. (1982). L'abaisse de la Fécondité aux États-Unis de 1800 a 1860. *Population* 3, 607-622.
- Lee, R. (2003a). The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change. *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 167-190.
- Lee, R. (2003b). Demographic Change, Welfare, and Intergenerational Transfers: A Global Overview. *CEDA Paper*, University of California Berkeley, 1-25. Erişim Tarihi: 07.08.2018 <https://cloudfront.escholarship.org/dist/prd/content/qt97j2t2sz/qt97j2t2sz.pdf?t=krnvyf>
- Lesthaeghe, R. J. (1977). *The Decline of Belgian Fertility, 1800-1970*. Princeton University Press.
- Livi-Bacci, M. (2009). *Avrupa'da Nüfus Hareketleri*. (M. T. Binder Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Lloyd, C. B., Ivanov, S. (1988). The Effects of Improved Child Survival on Family Planning Practice and Fertility. *Studies in Family Planning*, 19(3), 141-161.

- Norris, P., R. Inglehart. (2004). *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge University Press.
- Notestein, F. W. (1945). Population – Long View. Schultz T. (Ed.), *Food for the World*. University of Chicago Press.
- OECD. (2017). *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021). *Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD iLibrary. (2021). *Current Normal Retirement Age by Gender (For an individual retiring in 2020 after an uninterrupted career from age 22)*. Erişim Tarihi: 11.12.2022 https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/pensions-at-a-glance-2021_304a7302-en
- Ohlin, G. (1969). *Nüfus Kontrolü ve Ekonomik Kalkınma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları No.5, Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Özbay, F. (2009). Türkiye’de Demografik Dönüşüm: Yaşlanan Bir Toplumun Karşı Karşıya Olduğu Sorunlar Üzerine Birlikte Düşünmek. *Friedrich Ebert Stiftung ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Konferans Sonuç Raporu*, (Yazan: A. Üstünel ve V. Yılmaz), 1-12.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İletişim Yayınları 2222, İstanbul: Sena Ofset.
- Özgür, E. M. (2010). Yaşlanan Bir Dünya Nüfusu. *TÜCAUM Konferansları*. Erişim Tarihi: 13.11.2018__https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/33920076/Ozgur_Yaslanan_dunya_nufusu_16_03_2010.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1557587343&Signature=uwqM8ZCDKpwLV1bqKyK4EoLYNIs%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DYaslanan_Bir_Dunya_Nufusu.pdf
- Özgür, E. M., Yakar, M. (2021). Coğrafya Önemlidir!: Nüfus Yaşlanmasına Mekânsal Bir Perspektiften Bakmak. *Senex Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5 (2), 3-29.
- Reher, D. S. (2004). The Demographic Transition Revisited as a Global Process. *Population Space Place*, 10, 19–41.
- Rürup, B. L. (2009). Türkiye’de Demografik Dönüşüm: Yaşlanan Bir Toplumun Karşı Karşıya Olduğu Sorunlar Üzerine Birlikte Düşünmek. *Friedrich Ebert Stiftung ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Konferans Sonuç Raporu*, (Yazan: A. Üstünel ve V. Yılmaz), 1-12.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2018). Türkiye’de 2040 ve 2060 Nüfus Projeksiyonlarına Göre Demografik Fırsatlar. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar dergisi*, 18, 26-42.
- Sertkaya Doğan, Ö., Bostan, H. (2019). Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 61-90.

- Statistische Ämter des Bundes und der Länder. (2010). *Demografischer Wandel in Deutschland*. Heft 2, Statistisches Bundesamt.
- Stolnitz, G. J. (1964). The Demographic Transition: From High to Low Birth Rates and Death Rates. Freedman R. (Ed.) *Population: The Vital Revolution, Chapter 2*. Garden City: Anchor Books.
- Şahin, S. (2015). *Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayını.
- Tansel, A. (2012). *2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış*. TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536, İstanbul: Sis Matbaacılık.
- Telatar, T. G., Özcebe, H. (2004). Yaşlı Nüfus ve Yaşam Kalitelerinin Yükseltilmesi, *Türk Geriatri Dergisi*, 7(3), 162-165.
- Thompson, W. S. (1929). Population. *American Journal of Sociology*, 34(6), 959-975.
- Thompson, W. S. (1931). *Dünya Nüfusunun Son Temayülleri*. (M. Celal Çev.), T.C. Başvekâlet Umum Müdürlüğü Tetkikler Serisi Sayı: 2, İstatistik Umum Neşriyatından Sayı: 12, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiyede Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları: 52, İstanbul: Yılmaz Ofset.
- TÜİK. (2021a). *Haber Bülteni*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227> Erişim Tarihi: 15.09.2022.
- TÜİK. (2021b). *Haber Bülteni*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2020-37193> Erişim Tarihi: 11.12.2022
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (1997a). *Beşeri Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekân)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (1997b). *Ekonomik Coğrafya (Küreselleşme ve Kalkınma)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2016). *Beşeri Coğrafya (İnsan. Kültür. Mekân)* (16. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- United Nations. (2007). *World Population Ageing 2007*. Department Of Economic And Social Affairs, Population Division, New York: UN Publication.
- United Nations. (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. Department Of Economic And Social Affairs, Population Division, New York: UN Publication.
- UN-DESA. (2019). <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> Erişim Tarihi: 15.06.2019.
- Üner, S. (1972). *Nüfusbilim Sözlüğü*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-17, Ankara: Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş. Matbaası.
- Ünlü, T. (2017). *The Demographic Window of Opportunity and the First Demographic Dividend: The Case of Turkey*. PhD Thesis, Hacettepe University, Ankara.
- Van de Kaa D. J. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42 (1). Population Reference Bureau, Washington, DC.

- Watkins, S. C. (1987). The Fertility Transition: Europe and the Third World Compared. *Sociological Forum*, 2, 645-673.
- Watkins, S. C. (1991). *From Provinces into Nations: Demographic Integration in Western Europe, 1870–1960*. Princeton University Press.
- Weeks, J. R. (1992). *Population*. California: Wadsworth Press.
- Weeks, J. R. (2016). *Population (an Introduction to Concepts and Issues) twelfth edition*. Boston: Cengage Learning.
- Wyman, R. (5 Şubat 2009). Nüfus Artışının Küresel Sorunları. 8. *Ders Dökümü*. (Y. Arı, Çev.). Erişim Tarihi: 07.06.2017, www.acikders.org.tr/file.php/127/Lectures/PDF/8_DersDokumu.pdf
- Wyman, R. (12 Şubat 2009). Nüfus Artışının Küresel Sorunları. 9. *Ders Dökümü*. (Y. Arı, Çev.). Erişim Tarihi: 07.06.2017, www.acikders.org.tr/file.php/127/Lectures/PDF/9_DersDokumu.pdf
- Wyman, R. (19 Şubat 2009). Nüfus Artışının Küresel Sorunları. 10. *Ders Dökümü*. (Y. Arı, Çev.). Erişim Tarihi: 07.06.2017, www.acikders.org.tr/file.php/127/Lectures/PDF/10_DersDokumu.pdf
- Yentürk, N. (2018). *Sosyal Yardımlardan Güvenliğe Türkiye'nin Kamu Harcamaları (2006-2017)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye'nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25.
- Yüceşahin, M. M. (2011). Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 11-27.
- Yüksel, Y., Kocaman, T. (2007). Ageing Population, Social Services and Assistance in Turkey. *Aile ve Toplum*, 9/3(12), 57-64.
- Yüksel, Y. (2007). *Türkiye'de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar*. DPT Uzmanlık Tezi, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT: 2732, 2007. Ankara: DPT Yayını.

THE CURRENT SITUATION OF INVESTIGATIVE INTERVIEWING OF CHILDREN IN THE UK AND TÜRKİYE

Hüseyin BATMAN¹

Elif GÖKÇEARSLAN²

Abstract

Child maltreatment is a social problem that is emphasized and researched around the World. The phenomenon of sexual abuse is different from other types of abuse, since there is no eyewitness other than the victim and perpetrator. Children exposed to sexual abuse are sometimes pressured by family members to keep secret or deny what happened because the abuser is a family member which makes it difficult to reveal sexual abuse. Forensic interview is one of the most important tools in order to obtain information about what happened from the child who is the victim of abuse. The fact that the forensic interviewer is an expert in the field increases the probability of getting a full and correct answer from the child victim of abuse. The history of forensic interview with a child in the UK is older than in Türkiye, the process that started in the late 1970s accelerated in the 1990s. The process of forensic interviewing with children in Türkiye gained momentum especially with the publication of the Child Monitoring Cneter circular in 2012. It is pleasing that the number of Child Monitoring Centers affiliated to the Ministry of Health and Forensic Interview Rooms affiliated to the Ministry of Justice has increased rapidly since 2012. In developed countries, forensic interviews are conducted within the framework of the interview protocol. There is no forensic interview protocol yet in Türkiye. It is believed that it would be appropriate to prepare a forensic interview protocol as soon as possible with the studies carried out on this subject.

Key words: *Abuse, child, interview, justice, protection*

¹ Assist. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Sandıklı School of Applied Sciences-Department of Social Work, E-mail: socialbatman@gmail.com, ORCID:0000-0001-8902-1577.

² Professor, Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, E-mail: elif-gokcearslan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8627-5985

GÖKÇEARSLAN, E., BATMAN, H. (2023) The Current Situation of Investigative Interviewing of Children in The UK and Türkiye. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 545-561. DOI:10.21560/spcd.vi.1339428

İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARLA ADLİ GÖRÜŞMEYE İLİŞKİN MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Öz

Çocuğa yönelik fena muamele günümüzde dünya genelinde üzerinde durulan ve araştırmalara konu olan bir sosyal sorundur. Cinsel istismar olgusu genelde istismar mağduru ile istismarcının dışında başka bir görgü tanığı olmaması sebebiyle diğer istismar türlerinden farklıdır. Cinsel istismara maruz kalan çocuklar bazen istismarcının aile üyesi olması sebebiyle yaşananları gizli tutması ya da inkar etmesi için aile üyeleri tarafından baskıya maruz kalmakta bu durum cinsel istismarın ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir. Adli görüşme istismar mağduru çocuktan yaşananlar hakkında bilgi almak adına en önemli araçlardan birisidir. Adli görüşmecinin alanında uzman olması mağdur çocuktan istismarla ilgili tam ve doğru yanıt alınması olasılığını arttırmaktadır. Birleşik Krallıkta çocukla adli görüşmenin tarihçesi Türkiye'ye nazaran daha eskidir, 1970'li yılların sonunda başlayan süreç 1990'lı yıllarda hızlanmıştır. Türkiye'de çocukla adli görüşme süreci özellikle 2012 yılında Çocuk İzlem Merkezi genelgesinin yayınlanmasıyla hız kazanmıştır. 2012 yılından beri sağlık bakanlığına bağlı Çocuk İzlem Merkezleri ile Adalet Bakanlığına bağlı Adli Görüşme Odalarının sayısının hızla artması memnuniyet vericidir. Gelişmiş ülkelerde adli görüşmeler görüşme protokolü çerçevesinde yapılmaktadır. Türkiye'de henüz çocukla adli görüşme protokolü bulunmamaktadır. Bu konuda yürütülen çalışmalarla en kısa zamanda adli görüşme protokolü hazırlanmasının isabetli olacağına inanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *İstismar, çocuk, görüşme, adalet, koruma*

INTRODUCTION

Investigative interviewing of child abuse complainants is a complex process centered on the elicitation of accurate, detailed, and coherent accounts of offenses (Benson & Powell, 2015: 309). Malloy, La Rooy, Lamb and Katz (2011:2) suggest that each year, increasing numbers of children come into contact with legal systems, social services, and child welfare systems around the world. There is reason to believe that large numbers of children are victims of abuse. For example, a report by the NSPCC & Tower Hamlets ACPC (1996) suggests that a total of 1 million children in the UK, are abused each year (Aldridge and Wood, 1998:9). In Türkiye, according to statistics of the Ministry of Justice 650 children are sent to courthouses due to child sexual abuse cases each month (Child Sexual Abuse Report, 2016). Children can take part in the judicial system as defendants, witnesses or victims. In this system, acquiring reliable and valid information from children can help punish the criminals and avoid unfair punishment of innocent people (Çağlar ve Türk, 2019:393). In most cases of child sexual abuse (CSA), victims tend not to disclose the abuse, they can be motivated to keep the abuse secret. Here, the general aim is to protect the perpetrator who is the family member (Orbach and Shiloach, 2007). Because child sexual abuse is a concealed crime, witnesses are unlikely (Faller and Corwin, 1995:76). The nature of the social stigma and the legal ramifications for engaging in this behaviour may induce a perpetrator to maintain secrecy and to avoid confessions (Fanetti and Boles, 2004:247). Therefore, children must tell someone about it or someone who suspects abuse must question the child about it (Bussey, 2009:212). The information provided by the child witnesses may be used to narrow the search for the suspect and eventually to select foils for the line up identification task (Luus and Wells 1991 as cited in Pozzulo, 2007:283). In a number of countries legislation has been brought in to allow criminal courts to receive children's evidence. For instance, in England and Wales in 1988, legislation was introduced permitting children to testify in criminal trials via "live video link" in another room in the court building (Milne and Bull 1999:130).

Child sexual abuse has serious social, psychological, and physical health consequences (Widom and Massey 2015), oftentimes with a life-long devastating impact (Borg et al. 2014; Daray et al., 2016 as cited in Sumampouw,

Otgaar, La Rooy and Ruiter, 2020:170). It is difficult to determine why some children are more susceptible to abuse than others. Several factors put children at risk particularly for sexual victimization. Social isolation is a primary reason. “Children who are left alone, are unsupervised, and who do not have the physical presence of numerous friends and neighbours are more likely to be abused” (Sgroi, 1982; Finkelhor, 1984 as cited in Tower, 1999:127).

This article initially focus on investigative interviewing of children and then discuss the important components that may impact the children’s testimony. Interview aids, cognitive interview, multiple interviews with children and the role of interviewer will be outlined. In addition to that, investigative interviewing of children in the UK and Türkiye will be discussed.

Investigative interviewing is a method of communicating with anyone within the investigation process in order to obtain the maximum quality of information (Milne & Powell, 2010:208). There are two key aims underpinning any investigation and these are to find out what happened, and if anything did happen, and to discover who did it (Milne and Bull 2006 as cited in Milne & Powell, 2010:208).

Investigative interview has been carried out under some principles in the UK. There are seven principles that were determined by the Home Office (Milne et al, 2007:67).

i) The role of investigative interviewing is to obtain accurate and reliable information from suspects, witnesses or victims in order to discover the truth about matters under police investigation

ii) Investigative interviewing should be approached with an open mind.

iii) When questioning anyone, a police officer must act fairly in the circumstances of each individual case,

iv) The police interviewer is not bound to accept the first answer given,

v) Even when the right of silence is exercised by a suspect, the police still have a right to put questions,

vi) When conducting an interview, police officers are free to ask questions in order to establish the truth,

vii) Vulnerable people, whether victims, witnesses, or suspects must be treated with particular consideration at all times (Milne et al, 2007:67).

Interview Aids

Interviewers may use supplementary techniques (e.g., introducing props, toys, photographs, dolls, context reinstatement or drawing exercises, truth induction strategies) to assist children in providing more detailed accounts of their experiences. These communication aids may serve a variety of purposes (e.g., facilitate rapport between the interviewer and child, reduce the social and emotional demands of the interview, provide retrieval cues to assist in recalling further information, overcome linguistic deficits, or provide a non-verbal response option (Brown, 2011:217). The use of focused questions and props in forensic settings may be partly due to the finding that children, particularly young children, sometimes do not provide critical information in free recall (Gitlin & Pezdek, 2009:59). In interviewing children with cognitive or communication difficulties, props such as anatomical dolls or drawings can be extremely valuable adjuncts, so long as the child is capable of abstract representation (Bourg, Broderick, Flagor, Kelly, Erwin & Butler, 1999:199). Godman (1997) found that 3 and 4 year olds reported more information about genital touching during free recall using the dolls than without the dolls, with more errors included in the doll reports (Lamb et al, 2008:44). Sattar (2000:34) asserts that, in terms of actual use, Aldridge and Wood (1997) found that 78 per cent of Welsh police officers surveyed considered props to be a useful aid to the investigative interviewing of child witnesses. Human body diagrams may have an advantage over dolls because they invite less exploration that may be misinterpreted as attempts to communicate experienced events (Brown, Pipe, Lewis, Lamb & Orbach, 2012:174).

Asking children to draw while talking during the interview could conceivably facilitate children's reporting in several different ways. Drawing may help children generate retrieval cues for further recall (Lamb et al., 2008:45). Drawing has not only been shown to enhance a child's event recall but also does so in the context of interactive questioning with an interviewer (Barlow, Jolley, & Hallam, 2011). Research further supports the facilitative effect of drawing on reports of children of all ages (Patterson & Hayne, 2011 as cited in Anderson, 2013:5). Photographs may reduce some of the challenges associated with other props. Unlike toys and dolls, photographs are defined by being

representations of other things and thus may facilitate recall of information by reminding children of details they may not otherwise spontaneously report (Brown, 2011:230). Liebenberg (2018) similarly explains that photos are used as prompts in interviews (Bergelson, Dayan, Wahle, & Strier, 2019:2).

Cognitive Interview

The Cognitive Interview is a systematic way of eliciting the maximum amount of relevant information from an eyewitness/interviewee (Towl et al, 2008:31). The CI is a multidisciplinary forensic technique concerned exclusively with the retrieval of information from memory. The CI was initially developed in the United States of America by psychologists Ed Geiselman and Ron Fisher in 1984 as a response to the many requests they received from police officers and legal professionals for a method of improving witness interviews (Clifford and Memon, 1999:146, Saywitz and Camparo, 2009:109; Kohnken, Milne, Memon and Bull, 1999:24). The Cognitive Interview attempts to enhance the witness's cognitive processing. A significant body of laboratory research has shown that the CI and enhanced cognitive interview (ECI) which were developed to improve police interviews with witnesses, are superior to the standard police interview in obtaining reliable information from victims and witnesses (Griffiths & Milne, 2010:71).

Cognitive Interview Technique focuses on two major components of eye witness; memory and communication (Fisher and Geiselman, 1992:13). Cognitive Interview uses psychological theories on memory to gather a high quality, comprehensive account from the cooperative interviewee (Shawyer et al., 2009:27). Fisher, Milne and Bull (2011:16) assert that, witnesses and interviewers have difficult cognitive tasks: Witnesses must remember complex events and describe them in detail to an interviewer who is trying to listen to and notate the witness's description while formulating his or her next question and developing a theory of the crime.

Multiple Interviews with Children

In many countries, children are typically interviewed several times by different professionals and family members before a case comes to court (Holliday, Brainerd and Reyna, 2008:87). Traditionally, repeated interviewers of children

have been considered to be distressing because they generate painful memories, and also increase the likelihood of inaccurate information being suggestively obtained (Lamb, Hershkowitz, Orbach, and Esplin, 2008; La Rooy, Katz, Malloy, and Lamb, 2010 as cited in Myklebust and Oxburgh, 2011:173). Moreover suggestive interviews may have deleterious effects on reporting not only because of their quantity but also because with each additional suggestive interview the delay between the original event and the child's report of it increases (Ceci and Bruck, 1995:110).

Some authorities estimate that the average child witness may be questioned 12 times during the course of an investigation (Whitcombe, 1992), this figure may actually be an underestimate if one considers the number of times that parents, friends, or mental health professionals may also question these children (Ceci, Bruck and Battin, 2000:178). According to a research that was carried out by the Ministry of Justice in Turkey, children approximately have to tell what happen 17 times to authorities in forensic process (Bağ ve Alşen, 2016). Interviewing children more than once by several people may cause psychological problems (Polat, 2015). Laboratory research suggests that repeated requests for information within an interview may signal to a child that their earlier answer was incorrect (Holliday, Humprises, Brainerd & Reyna, 2012:121). Research carried out in experimental settings shows that children frequently change their answers when questions are repeated suggestively (Ceci and Bruck, 1995; Lyon, 2002 as cited in Andrews and Lamb, 2014:171). According to Ceci and Bruck (1995), repeated interviewing may *contaminate children's reports* (Santtila, Korkman and Sandnabba, 2004:22). Poole and White concluded that repeating open-ended questions within an interview is rather harmless, but that repeating closed or specific questions is risky because it tends to elicit inconsistency and speculation. There is no consensus on whether investigative interviewers should be restricted to only a single interview or allowed to gather evidence in a small number of non-suggestive interviews (Poole and Lamb, 1998:56).

The Role of Interviewer

Obtaining valuable information from children requires careful investigative procedures, as well as realistic awareness of their capacities and tendencies

(Lamb et al, 2008:2). Children may be reluctant to talk with an unfamiliar interviewer about sensitive or embarrassing issues such as socially proscribed forms of intimate touching (Ceci, Leichtman, & Nightingale, 1993) or to acknowledge “coercive, repeated abuse that can instill high levels of fear, shame, and mistrust” (Saywitz, Goodman, Nicholas, & Moan, 1991:691 as cited in Orbach, Shiloach & Lamb, 2007:116). Establishing rapport with children is an essential step in investigative interviews and should precede and discussion of suspected child abuse (Hershkowitz, 2011:109). Moreover, interviewers need to take into account children’s developing abilities to remember their experiences (Rooy, Malloy & Lamb, 2011:49). Interviewing is acknowledged as a complex skill. It is process of conversational exchange (Shepherd, 1991) in which both the witness and the interviewer play an integral role (Dando & Milne, 2009:149). Effective interviewing demands that interviewers reduce the social distance between themselves and the child in order to minimize suggestive responding (Towl et al, 2008:29). People remember in different ways and not in a strict chronological sequence. Interviewers, therefore should allow the interviewee to recall the event in their own order without the distraction of interruptions or any questions (Milne et al, 2007:70).

Child witness researchers have identified a number of interview factors that may affect children’s eyewitness accuracy and resistance to misinformation. For example; the types of information about which children are interviewed, the types of question asked, frequency of the questions that are asked and the interview context play important role during the interview (Eisen, Gail, Goodman, Davis & Qin, 1999:33). Moreover, interviewers should structure conversations around open-ended questions and remain neutral (Poole & Lamb, 1998:72). In order to make questions comprehensible to the child, the interviewer must listen to the child (Bourg et al, 1999:137). When the interviewer gets all available information from a child, the interviewer should give the child the opportunity to ask questions and should make an effort to end the interview on a positive note (Bourg et al, 1999:137). Interviewers must learn to reflect critically on the skills and techniques required to conduct effective interviews through a variety of methods which include seminar presentation, practice interviews with experienced police officers and actors, as well as detailed individual and group feedback sessions (Stewart, Katz and La Rooy, 2011:199).

Investigative Interviewing of Children In The UK

The principle of children's participation in various legal proceedings is enshrined in the United Nations Convention on the Rights of the Child, but the translation of that principle into practice has been far from smooth. This has led to a shift in psychological research attention beyond the narrow focus of the first disclosure by the child (Westcott, Davies & Bull, 2001). In England and Wales in the late 1980s the government set up a committee (chaired by Judge Thomas Pigot QC) to make recommendations regarding children giving evidence (Bull, 2010:7). This committee recommended a new scheme, making use of video technology, under which the evidence of children would be taken in two stages (Spencer, 2011:292). Since the introduction of the Police and Criminal Evidence Act 1984, and as a result of miscarriages of justice that have come to light since, police forces in England and Wales have developed a new ethos. Interrogation is now defined as a search for the truth with the emphasis on the open mindedness of police officers whilst conducting interrogations (Bussey, 2009:212).

The Police and Criminal Evidence Act (PACE) and its Codes of Conduct were introduced in 1984 (revised April 1995) to regulate practice in respect of the detention, treatment and questioning of persons by police officers (Code C), including compulsory audio taping of all police interviews to eliminate allegations of fabrication of evidence. They prohibit the use of oppression to obtain a statement or confession, defining it as torture, inhuman or degrading treatment, and the use of threat or violence (Canter & Alison, 1999:68). The 1991 Act gives the judge discretion to exclude part (or all) of the video recording of an interview which she or he considers to have been conducted inappropriately. It is also removed the requirement in England and Wales that children needed to be at least 6 years old to be deemed competent to testify in criminal trials (Milne & Bull, 1999:130).

In 1992, the Association of Chief Police Officers for England and Wales published the first national training programme for interviewing. This was designed to train police officers to interview both witnesses and suspects (Central Planning and Training Unit, 1992). It was known as the PEACE interview model. A decade later an updated five-tier interview strategy is in the process

of being implemented as the latest step in the evolution of police interviewing within the UK (Griffiths & Milne, 2006:167). In 2002, a new official interview guidance was formed. Achieving Best Evidence (ABE), is the official guidance in England and Wales for all parties (e.g. legal personnel; police officers; social workers) and covering all vulnerable witnesses, from the initial interview through to court appearance (Holliday et al, 2012:127). This official guidance also aimed to assist interviewers to be skilled. This extensive document has a large section on the interviewing of vulnerable adults written by Prof. Ray Bull (Bull, 2010:8). The 2002 government update of the “Memorandum of Good Practice” retains the phased approach and it was largely written by psychologists (Bull & Milne, 2004:187). Selected officers now attend “specialist” Achieving Best Evidence (ABE) training to prepare them to interview vulnerable and intimidated witness (Shepherd & Milne, 2006:133).

Investigative Interviewing Of Children In Türkiye

Taking the testimony of children to secure the justice, is different from taking the testimony of adults. Provision of the suitable conditions and the use of appropriate interview techniques are important for judicial interviews with children (Çağlar & Türk, 2019:393). The efforts to establish an appropriate place to interview children in Türkiye back to 1980s, in 1981 High Education Committee Law (article/7) has allowed to universities to form Child Protection Center in university hospitals (Humanistik Büro, 2014). Due to some bureaucratic reasons Türkiye had to wait up to 1998 to see the first Child Protection Center established in İzmir province in Dr. Behçet Uz Child Hospital. Child Protection Center are still in service and their mission is to check if there is any child exploitation case such as physical, sexual exploitation or neglect (Hümanistik Büro, 2014). Child Protection Centers consist of by some members, such as Child Psychiatrist, Forensic Medicine Psychiatrist, Child Surgery, Child Health Specialist and Social Worker or Psychologist (Dağlı & İnanıcı, 2011).

The second model that was developed to interview sexually abused children in Türkiye developed in 2012 under the name of Child Monitoring Centers (ÇİM). Staff were trained as interviewers by Ministry of Health and some academics (Prof. Dr. Betül Ulukol, Prof. Dr. Resmîye Oral) from Ankara

University and Iowa University in 2010 (Bayün & Dinçer, 2013:92). Interview rooms were placed in big state hospitals especially in order to interview sexually abused children. These centers facilitate the referral of children to necessary health clinics such as child psychiatry clinic, forensic examination unit etc in the same hospital. Child Monitoring Centers consist of by responsible medical doctors, nurse, child interviewer, family interviewer and a Professional staff from the Ministry of Family and Social Policies. These centers serve 7/24 and interviewers work by turn. All the interviewers are followed by the lawyer of child and a public prosecutor in a separate room. The questions are asked to children via interviewer (Bağ & Alşen, 2016). The entire interview process is recorded by a camera and submitted to the judge who will make the final decision. This interviewing system protects children from being traumatized by repetitive interviewing and facing suspects in a law court (Bayün & Dinçer, 2013). It is a significant reform for Türkiye to allocate these centers for children away from police stations and noisy corridors of law courts. In the past children were interviewed in police stations which were traumatizing due to the unsuitable interview environments and the possibility of encountering suspects of crime (Report of Bar of Trabzon, 2015).

The third model that was developed in Türkiye is Child Friendly Interview Room. The main target of Child Friendly Room is defined as enabling child protection through principles of interviewing children in friendly environment by experienced and trained staff. More than 500 judges, public prosecutors and professional staff (social worker/psychologist etc.) were trained by the mutual efforts of Ministry of Justice and UNICEF (Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, 2018). Child Friendly Interview Rooms are a part of Justice for Children Project that was developed between Unicef and Ministry of Justice. It consists of three parts such as i) waiting room, ii) interviewing room and iii) monitoring room. Interviews are carried out not only with sexually abused children but also with eye witnesses, children driven into crime, victim of domestic violence and the other vulnerable groups. These rooms are formed in courthouses. It aims to allow children to give their testimony without seeing the perpetrators and protect them from other threats that may face in law courts. There are 109 child friendly interview rooms in 81 different provinces according to statistics of the Ministry of Justice (Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, 2023). According

to standards, the interview is carried out by a judge in the presence of social worker/psychologist whom has basic information about the child. Other persons (prosecutor, advocate, accused, private complainant) are present in a separate room and can join the interview via a communication system, two-side mirror and/or live broadcast of the interview (Ümit, Çavdar and Yağcıoğlu, 2014:27). There are two cameras in the interview room, the first one shows all parts of the room, the second one focuses only on face of child. There is also a microfon which allows to communicate between interviewer and judge also to hear the answer of the child. All communication is being followed by National Judicial System (UYAP) and Voice and Scene Information System (SEGBIS). Interviewers use interview aids such as anatomic toys, paper and pensils to facilitate the interview with child (Türk, 2017:24).

Summary and Conclusion

Children are exposed to maltreatment around the World and the news about is often reflected in the visual and writtten media. The cases of sexual abuse that children are exposed to differ from others for a number of reasons. In cases of sexual abuse, the absence of another person other than the child and the perpetrator of the abuse causes the child victim of abuse to be the only source of information. For this reason, the forensic interview with the child victim of abuse is extremely important in terms of obtaining accurate and sufficient information about the incident and catching the perpetrators of the crime. Studies on forensic interviewing with children in the United Kingdom started much earlier than in Türkiye. Some news in the United Kingdom in 1970s started the government's intervention process on the issue.

Although the idea of opening a unit related to this issue was suggested in Türkiye in the early 1980s, the first forensic interview unit for children in the modern sense was opened in 1998 at Behçet Uz Children's Hospital in 1998. The system of forensic interview with the child, which was systematized in the United Kingdom in 1990s, gained momentum in Türkiye as of 2012 and put into service of child victims with models developed in a short time. The Achieving Best Evidence Protocol developed for the victims in the United Kingdom on forensic interviewing with the child, and the protocol prepared for suspects that is called PEACE, allowed forensic interviews to be implemented within

a certain standard. There is not yet an official forensic interview protocol in Türkiye, however it is known that the Ministry of Justice has some studies on the subject.

In the UK; forensic interviews with children are carried out by the police together with a social worker, called an appropriate adult. In Türkiye, there is no clear professional who conducts forensic interviews with children. It is thought that it would be appropriate to make a more specific definition on this subject. It is believed that eliminating the deficiencies regarding the forensic interview process with the child in Türkiye as quickly as possible would be highly accurate in terms of protecting the best interests of the children and supporting them in the judicial system.

REFERENCES

- Aldridge, M. and Wood, J. (1998). *Interviewing Children: A guide for child care and forensic practitioners*. Wiley.
- Anderson, J.N. (2013). The cornerhouse forensic interview protocol. An evolution in practice for almost 25 Years. *Apsac Advisor*. 4, 2-7.
- Andrews, JS., Lamb, EM (2014). The effects of age and delay on responses to repeated questions in forensic interviews with children. *Law and Human Behaviour*, 2, 171-180.
- Bağ, Ö., ve Alşen, S. (2016). Çocuğun cinsel istismarının değerlendirilmesinde yeni model: Çocuk İzlem Merkezleri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 6(1), 9-14. doi:10.5222/buchd.2016.009.
- Barlow, C. M., Jolley, R. P., and Hallam, J. L. (2011). Drawings as memory aids: Optimising the drawing method to facilitate young children's recall. *Applied Cognitive Psychology*, 25(3), 480-487.
- Bayün, S., ve Dinçer, C.N. (2013). Çocuk İzlem Merkezi. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2013/2, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2013-2/23.pdf> Retrieved on:12.06.2023
- Benson, M. S., and Powell, M. B. (2015). Evaluation of a comprehensive interactive training system for investigative interviewers of children. *Psychology, Public Policy, and Law*, 21(3), 309.
- Bergelson, YO., Dayan, Y., Wahle, N., and Strier, D.R (2019). A qualitative interview with young children: What encourages or inhibits young children's participation? *International Journal of Qualitative Methods*. 18, 1-9.
- Bourg W, Broderick R, Flagor R, Kelly MD, Ervin LD, and Butler J. (1999). *A child interviewer's guidebook*. Sage.
- Brown, D., Pipe, EM, Lewis, C., Lamb, EM., and Orbach, Y (2012). How do body diagrams affect the accuracy and consistency of children's reports of bodily touch across repeated interviews? *Applied Cognitive Psychology*. 26, 174-181.
- Brown, D. (2011). The use of supplementary techniques in forensic interviews with children. In EM., Lamb, DJ, La Rooy, LC, Katz (Eds). *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practices*. (pp.217-250), Wiley.
- Bull, R. & Milne, B. (2004) Attempts to improve the police Interviewing of suspects. In Lassiter, D. G. (Ed.). *Interrogations, Confessions and Entrapment*. 181-196, Kluwer.
- Bull, R. (2010). The Investigative interviewing of children and other vulnerable witnesses: Psychological research and working/professional practice. *Legal and Criminological Psychology* 15, 5-23.
- Bussey, K. (2009). An international perspective on child witnesses. In L.B. Bottoms, J.C., Najdowski, S.G., Goodman, (Eds.). *Children as Victims, Witnesses and Offenders, Psychological Science and Law* (pp.209-232). The Guildford Press.
- Canter, D., Alison, L. (1999). *Interviewing and deception*. Routledge.

- Ceci, J.S., and Bruck, M. (1995). Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony. American Psychological Association.
- Ceci, J.S., Bruck, M., and Battin, B.D. (2000). The suggestibility of children's testimony. In F.D., Bjorklund (Ed.), *False Memory Creation In Children and Adults*. 169-202, Lawrence Erlbaum.
- Clifford, R.B., and Memon, A. (1999). Obtaining detailed testimony: The cognitive interview. In H.A. Armstrong, E., Shepherd, D. Wolchover (Eds.). *Analysing Witness Testimony*. (pp.146-161). Blackstone Press.
- Çocuk İstismarı Raporu (2016). Şiddeti önleme ve rehabilitasyon derneği. Acıbadem Üniversitesi Suç ve Şiddetle Mücadele Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim adresi: <http://imdat.org/wp-content/uploads/2016/05/%C3%87OCUK-> Erişim tarihi:26.06.2023.
- Çağlar, EE., ve Türk, T. (2019). İstismara maruz kalan çocuklarla adli görüşme: Nichd Protokolü Önerisi. *TAAD*. 38, 393-412.
- Dağlı, ET., and İnanıcı, MA (2011). Hastane temelli çocuk koruma merkezleri için başvuru kitabı: İhmal ve istismara uğrayan çocuğa bütüncül yaklaşım. Fersa.
- Dando, J.C. and Milne, R. (2009). Cognitive interviewing. In N.R. Kocsis (Ed.), *Applied Criminal Psychology: A Guide to Forensic Behavioural Sciences*. (pp.147-167), Charles Thomas Pub. Ltd.
- Eisen, L. M. Goodman, S. G. Davis, L. S. and Qin, J. (1999). Individual differences in maltreated children's memory and suggestibility. In M.L., Williams, L.V., Banyard, (Eds.). *Trauma & Memory*. (pp.31-46), Sage Pub.
- Coulborn-Faller, K., and Corwin, D. L. (1995). Children's interview statements and behaviors: Role in identifying sexually abused children. *Child abuse & neglect*, 19(1), 71-82.
- Fanetti, M., and Boles, R. (2004). Forensic interviewing and assessment issues with children. In W. T. O'Donohue & E. R. Levensky (Eds.), *Handbook of forensic psychology: Resource for mental health and legal professionals*. 245-265, Elsevier Science.
- Fisher, R., and Geiselman, E. R. (1992). Memory enhancing techniques for investigative interviewing. Charles Thomas Publisher.
- Fisher, P.R., Milne, R. and Bull, R. (2011). Interviewing cooperative witnesses. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 16-19.
- Gitlin, B. I., and Pezdek, K. (2009). Children's memory in forensic contexts. In L.B., Bottoms, J.C., Najdowski, S.G., Goodman (Eds.). *Children as Victims, Witnesses and Offenders, Psychological Science and Law*. (pp.57-80), The Guildford Press.
- Griffiths, A. and Milne, B. (2010). The application of cognitive interview techniques as part of an investigation. In A.C. Ireland, J.M. Fisher (Eds.), *Consultancy and Advising in Forensic Practice: Empirical and Practical Guidelines*. (pp.71-90), Wiley.
- Hershkowitz, I. (2011). Rapport building in investigative interviews of children. In *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. 109-128, John Wiley & Sons Ltd.

- Holliday, E.R., Brainerd, J.C. and Reyna, F.V. (2008). Interviewing vulnerable witnesses. In G. Davies, & C. Hollin (Eds.), *Forensic Psychology*. (pp.87-112), Wiley.
- Holliday, E.R., Humphries, E.H., Brainerd, J.C. & Reyna, F.V. (2012). Interviewing vulnerable witnesses. In G. Davies, A. Beech (Eds.), *Forensic Psychology: Crime, Justice, Law, Interventions*. (pp.115-134), Wiley.
- Hümanistik Büro (2014). Türkiye’de çocuk koruma ve önleme sistemleri haritası. Erişim adresi:<http://www.cocukkorumaharitasi.info/dosyadepo> Erişim tarihi: 02.07.2023.
- Kohnken, G., Milne, R., Memon, A. and Bull, R. (1999). The cognitive interview: A meta-analysis. *Psychology, Crime & Law*, 5, 3-27.
- Lamb, M.E., Hershkowitz, I., & Orbach, Y. (2008). Interviewing children about abuse: An overview and introduction. In G. Davies, R. Bull (Eds.). *Tell Me What Happened*.1-17, Wiley.
- Mağdur Hakları Daire Başkanlığı (2023). Adli görüşme odaları. Erişim Adresi: <https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/agonedir> Erişim tarihi: 18.07.2023
- Malloy, C. L. Rooy, L. J. D. Lamb, E. M. and Katz, C. (2011). Developmentally sensitive interviewing for legal purposes. In E.M., Lamb, L.J., Rooy, D. Malloy, C. L. Katz, (Eds.). *Children’s Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (pp.1-14), Wiley.
- Milne, R. and Bull, R. (1999). Investigative interviewing psychology and practice. Wiley.
- Milne, B. Shaw, and G. Bull, R. (2007). Investigative interviewing: The roles of research. In D. Carson, R. Milne, F. Pakes, K. Shalev, A. Shawyer (Eds.). *Applying Criminology to Criminal Justice*. 65-80, Wiley.
- Milne, B. and Powell, M. (2010). Investigative interviewing. In M.J. Brown, A.E, Campbell, (Eds.), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*. (pp.208-214), Cambridge University Press.
- Myklebust, T., Oxburgh, E. G. (2011) Reviewing the case (post interview). In E.M. Lamb, L. Rooy, D. Malloy, C. Katz (Eds.). *Children’s Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (2’nd ed.). (165-178), Wiley.
- Orbach, Y. and Shiloach, H. (2007). Reluctant disclosures of child sexual abuse. In E.M. Pipe, E.M., Lamb, Y., Orbach, C.A., Cederborg (Eds.), *Child Sexual Abuse: Disclosure, Delay and Denial*.(pp.115-134), Taylor & Francis Group.
- Polat, O. (2015). Tüm boyutlarıyla pedofili. *Adli Tıp Bülteni*. 1, 60-70
- Poole, AD., and Lamb, EM (1998). Investigative interviews of children. A guide for helping professionals American Psychological Ass.Press.
- Pozzulo, DJ (2007). Person description and identification by child witnesses. In L.C.R., Lindsay, F.D., Ross, D.J., Read, P.M., Togliola, (Eds.). *Handbook of Eyewitness Psychology*. (pp.283-308). Lawrence Erlbaum.

- La Rooy, J.D., Malloy, C.L., and Lamb, E.M. (2011). The development of memory in childhood. In E.M. Lamb, L. Rooy, D. Malloy, C. L., Katz, (Eds.). *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (2'nd ed.). (pp.49-68), Wiley.
- Mağdur Hakları Daire Başkanlığı. (2018). Adli görüşme odaları. www.magdur.adalet.gov.tr/ago-nedir-01587 Retrieved on: 19.07.2023
- Santtila, P., Korkman, J., and Sandnabba, K. (2004). Effects of interview phase, repeated interviewing, presence of a support person and anatomically detailed dolls on child sexual abuse interviews. *Psychology, Crime & Law*. 10, 21-35.
- Sattar, R. G. (2000). The interviewing and preparation of child witness for legal purposes. Unpublished PhD dissertation, University of Portsmouth.
- Saywitz, J. K. and Camparo, B. L. (2009). Contemporary child forensic interviewing: Evolving consensus and innovation over 25 Years. In L.B. Bottoms, J.C. Najdowski, S.G. Goodman (Eds.). *Children as Victims, Witnesses and Offenders, Psychological Science and Law*. (pp.102-127), The Guildford Press.
- Shawyer, A. Milne, B. and Bull, R. (2009). Investigative interviewing in the UK. In T. Williamson, B. Milne, P.S. Savage (Eds.), *International Developments in Investigative Interviewing*. (pp.24-38), Willan Pub.
- Shepherd, E. and Milne, R. (2006). Have you told management about this? Bringing witness interviewing into the twenty-first century? In H.A. Armstrong, E. Shepherd, G. Gudjonsson, D. Wolchover (Eds.), *Witness Testimony: Psychological, Investigative and Evidential Perspectives*. (pp.131-152), Oxford University Press.
- Spencer, J. (2011). Introductory presentation to children's evidence in legal proceedings. Cambridge University conference.
- Stewart, H. Katz, C. and Rooy, L. J. (2011). Training forensic interviewers. In E.M. Lamb, L. Rooy, D. Malloy, C. Katz (Eds.). *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (pp.199-216), John Wiley & Sons Ltd.
- Sumampouw, E.J.N., Otgaar, H., La Rooy, D., Ruiter, C. (2020). The quality of forensic child interviewing in sexual abuse cases in indonesia. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 35, 170-181.
- Tower, C.C. (1999). Understanding child abuse and neglect. (4'th ed.), Allyn & Bacon.
- Towl, J.G., Farrington, P.D. & Hughes, G. (2008). Dictionary of forensic psychology. Willan Pub.
- Trabzon Barosu Çocuk Hakları Komisyonu Raporu. (2015). Çocuk izlem merkezleri. Erişim adresi:<http://web.e-baro.web.tr/uploads/61/2015/cim%20tr.pdf> Erişim tarihi: 04.07.2023.
- Türk, T. (2017). Cinsel istismar mağduru çocuk ile yapılan adli görüşmelerin adli görüşme teknikleri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış YL Tezi. İstanbul.
- Widom, C. S., and Massey, C. (2015). A prospective examination of whether childhood sexual abuse predicts subsequent sexual offending. *JAMA pediatrics*, 169(1), 1-7

SOSYAL MEDYADA LİNÇ KÜLTÜRÜ VE YAŞLI AYRIMCILIĞI

Canan GÖNÜLLÜ¹

Öz

Toplumsal bütünleşmenin önünde duran en büyük engellerden bir tanesi, toplumda var olan bir grup, kesim ya da topluluk hakkında geliştirilen ve yayılan önyargılar olabilmektedir. İletişimin ve etkileşimin arttığı günümüz toplumlarında da önyargıların yayılması ve toplumu etkileyebilir hale gelmesi çok kolay olabilmektedir.

Sosyal medyanın günümüzdeki kullanım şekliyle salt sosyal etkilerinden değil aynı zamanda hukuki dayanağı olan etkilerinden söz etmek de mümkün hale gelmiştir. Gerek kullanıcıların yeterli teorik bilgiye sahip olmadan paylaşımlarda bulunması gerekse de sosyal medya konusundaki hukuki düzenlemelerin henüz çok kapsamlı olmaması gerekçesiyle kimi zaman kişilerin kişilik haklarının ihlaline kadar varabilen ve çeşitli mağduriyetlere yol açan çeşitli durumların ortaya çıktığı gözlemlenebilmektedir. Belli bir grup, millet ya da kesim hakkında yapılan sosyal medya paylaşımları, toplumun birer parçası olan kimi kesimler hakkında peşin hüküm oluşmasına ve sonrasında bu kişilerin sosyal yaşantılarında, etiketlenmelerine ya da toplumdaki tecrit edilmelerine yol açan aksaklıklara sebep olabilmektedir. Bu durumun da spesifik örnekler üzerinden toplumsal infial yaratabilecek ya da dijital linç adı verilen durum aracılığıyla yaşandığını görmek mümkündür.

Bu çalışmada yasal sınırları çizilmiş olup suç olarak nitelendirilen ayrımcılığın; sosyal medyada yaşlılarla ilgili olan yönü incelenecektir. Öncelikle sosyal medya, kitle iletişim özgürlüğü ve dijital linç gibi konunun sosyal boyutu incelenecek ardından da konunun hukuki temelleri çalışmaya konu edilecektir. Derleme niteliğindeki bu çalışmanın amacı, literatürde linç kültürü olarak yer alan kavramla, hukuki olarak yaşlı ayrımcılığı şeklinde tanımlanmış kavram arasında yaşlılık sosyolojisi bakış açısıyla ilişki kurabilmektir. Bunun için, öncelikle kitle iletişim kavramı ve sosyal medyanın mahiyeti incelenmiş ardından da linç kültürü ve yaşlı ayrımcılığıyla ilgili hukuki dayanaklar ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sosyal mecralardaki söylem ve paylaşımların, ayrımcılığa neden olmak konusunda sosyolojik bir problem olabildiğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dijital Linç, Yaşlı Ayrımcılığı.

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: cgonullu@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7387-1718

GÖNÜLLÜ, C. (2023). Sosyal Medyada Linç Kültürü ve Yaşlı Ayrımcılığı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 563-583. DOI:10.21560/spcd.vi.1146185

LYNCH CULTURE AND AGEISM IN SOCIAL MEDIA

Abstract

One of the biggest obstacles standing in the way of social integration can be the prejudices developed and spread about a group, section or community in the society. In today's societies where communication and interaction increase, it can be very easy for prejudices to spread and affect the society.

With the current use of social media, it has become possible to talk about not only social effects, but also legal effects. It can be observed that various situations that lead to grievances sometimes arise due to the fact that users share without having sufficient theoretical knowledge and the legal regulations on social media are not yet very comprehensive. Social media posts about a certain group, nation or segment can cause prejudices about certain segments of the society, and then disrupt their social lives, leading to their labeling or isolation from the society. It is possible to see that this situation is experienced through a situation called digital lynching, which can cause social outrage over specific examples.

In this study, the legal limits of discrimination, which is defined as a crime; the aspect of social media related to the elderly will be examined. First of all, the social dimension of the subject such as social media, freedom of mass communication and digital lynching will be examined, and then the legal foundations of the subject will be the subject of the study. The aim of this compilation study is to establish a relationship between the concept of lynching culture in the literature and the concept that is legally defined as ageism, from the perspective of sociology of old age. For this, firstly, the concept of mass communication and the nature of social media were examined, and then the legal bases related to lynch culture and ageism were related. As a result of the study, it has been reached that discourse and sharing in social media can be a sociological problem in causing discrimination.

Key Words: *Social Media, Digital Lynch, Ageism.*

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan bireyler, günümüz teknolojisinde sosyalleşme, haber alma, gündemi takip etme ya da gündem hakkında beyanda bulunma isteklerini de sosyal mecralar aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamış ve bu durum giderek artan şekilde devam etmektedir. Sosyal mecralar kimi zaman eğlenme ve dinlenme ihtiyacını karşılamaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli çevrimiçi sözlükler, Twitter, Facebook gibi mecralardan bireyler, başka bireyler ya da olaylar hakkında da görüşlerini beyan etme yolunu seçebilmektedir. Haber siteleri, haber alma ve haberi yayma hakkı kapsamında dijital platformlarda anlık olarak çeşitli güncellemeler paylaşmakta ve çoğu haber sitesinde haberlerin yorum kısımlarına kullanıcılar genellikle hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan yorumlarını yazabilmektedir.

Bireyler, düşüncelerini dile getirmeyi özgürlüğün ve demokrasinin bir gereği gibi görüyor olsa da bazı durumlarda, bireylerin dile getirmiş olduğu düşüncelerinin hukuki olarak bir başka birey ya da bireylere haksız biçimde zarar verebilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Bu noktada hem bireysel kullanıcıların sosyal medyayı kullanırken karşılaşılabilmeleri muhtemel olan hak ihlalleri hakkında bilgi sahibi olmasının hem de sosyal medyanın kullanımı konusunda daha kapsamlı bir hukuki bir çerçevenin geliştirmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bireyleri diğer canlılardan ayıran önemli kıstasların birisi de onurlu bir yaşam sürdürebilmeye duydukları ihtiyaçtır. Bu sebeple, tarihsel süreç izlendiğinde de insan hakları ya da temel hak ve özgürlükler gibi kavramların oluşturulduğu ve insan onurunun korunmasına yönelik düzenlemelerin hukuk metinlerinde de düzenlendiği görülmektedir. Toplum içinde bireylerin, şeref, haysiyet ya da itibarlarının korunmasını amaçlayan haklar, bireylerin onurlu bir hayat sürmesine aracılık eder konumdadır. Ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik hakkı kapsamında da yasal dayanakların oluşması, toplumsal bütünleşmenin bir gereği durumundadır.

Toplumdaki yaşlı nüfusu, giderek artan bir oranda seyir izlemektedir. Yaşlıların hukuki hakları ve sosyal uyum becerileri dikkate alındığında, toplumsal düzeyde yaşamakta oldukları etkileşimlerin, uzun vadede toplumsal çıktıları olacağı bilinmektedir. Toplumsal etkileşimin sanal ağlara kaydığıнын

gözlemlendiği günümüzde, sosyal medya, iletişimin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Yaşlılara yönelik söylemlerin, sosyal mecralarda da görünürlüğünün artıyor olması, bu mecralarda da yaşlı haklarını gözeten düzenlemelere önem verilmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

İnsanlar arasındaki en etkili etkileşim biçimlerinden biri olan sosyal medya araçlarındaki söylemler, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Sosyal mecralarda denetimsizce paylaşılan bazı düşünce, görsel ya da içeriklerin, her türlü ayrımcılığı körüklemesi muhtemeldir. Yaşlı ayrımcılığının çalışmaya özel olarak konu edilmesindeki temel amaç ise, giderek artan oranda toplumda görünürlüğü artan yaşlıların, yaşlılık döneminde, sosyal açıdan problemler yaşamasının önüne geçmektedir. İfade özgürlüğü ya da basın özgürlüğü gibi kimi kavramlar kullanılarak, bireyler paylaşımlar yapabilmektedir ancak bu paylaşımlar, sınırları net olmadığına, belli kesimlerin eşit muamele görmesi gerekliliğiyle çatışma oluşturabilmektedir. Kullanıcılar ifade özgürlüklerini kullandıklarını düşünürken; esasen başka kişi ya da kişilerin toplumsal bütünleşme kapsamında karalama ya da damgalama davranışı gösterebilmektedir. Kişi ya da kişileri küçük düşürücü birtakım faaliyetlerde bulunması söz konusu olabilmektedir. Özellikle sosyal medya ya da basın kullanılarak bir grubun ya da topluluğun farkında olunarak ya da olunmadan dışlanmasına yönelik dil kullanılabilen ve bu durum bireylerin itibarlarına zarar vererek hukuki bir dayanağı olan ve anayasanın da 10. Maddesine konu olan eşitlik ilkesini de ihlal eder bir görünüm sergileyebilmektedir.

Dijitalleşen toplum ve toplumsal ilişkiler dikkate alındığında, bu çalışmanın temel dayanağının yaşlı ayrımcılığının salt reel yaşantıda değil; sosyal mecralarda da görünür olmasıdır. Çalışma kapsamında, günümüz toplumlarında, iletişimin ve kitle iletişimin almış olduğu son hal açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından sosyal medya kullanım biçimleri ve sosyal medyada görüş beyan etmenin özgürlük kapsamında sayılabilmesi için gerekli olan unsurlara yer verilecektir. Bu kapsamda, dijital linç kavramı ayrıntılı bir biçimde açıklanacak ve dijital linçin hukuksal olarak hak ve özgürlükler kapsamında suç teşkil eden bir yapıya bürünüp bürünmediği sorgulanacaktır. Yaşlı ayrımcılığı kavramı incelendikten sonra medyanın yaşlı ayrımcılığı ile ilişkisi değerlendirilerek çalışmanın yaşlılık sosyolojisi bağlamında ancak hukuki dayanaklarıyla

destklenerek geniş bir incelemesi yapılacaktır. Çalışmanın özgünlüğü, yaşlı ayrımcılığının hem sosyal ve dijital hem de hukuksal boyutunu ilişkilendirerek açıklanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın derleme niteliğinde hazırlanmış olmasının temel sebeplerinden birisi, konunun kavramsal boyutlarına dikkat çekmek ve bu konuda yapılacak olan başka çalışmalara kaynaklık etmesidir.

İletişim ve Kitle İletişim Araçları

Toplumun, dijital bir dönüşüm içinde olduğu bilinmektedir. İletişim ve kitle iletişimi kavramları, her teknolojik gelişmeyle birlikte biçim değiştirmektedir. Bu açıdan çağcıl günümüz toplumlarında iletişimin ve kitle iletişim araçlarının almış olduğu son hal, yaşlı ayrımcılığının, toplumsal görünümünün ne biçimlerde olabileceğiyle ilgili fikir sunması açısından önemlidir.

Bilgi, bireylerin günlük yaşantılarında ürettikleri, paylaştıkları, anlamlandırdıkları ve geliştirdikleri bir araçtır. İnsanlar, gruplar, toplumlar ya da daha geniş bir kapsamda canlılar, ilişkilerinde bilgiyi aktarmak için bir süreç kullanmaktadır. Daha geniş perspektiften bakıldığında sadece insanlar değil; canlılar arasında ve ortak unsurlara dayanmakta olan bu etkileşim sürecine iletişim adı verilmektedir (Gökçe, 2005, s. 7).

Kimi zaman iletişimin daha büyük çapta gerçekleşmesi durumu da söz konusudur. Kelime olarak olumlu ya da olumsuz şekilde ifadelere rastlansa da kitle kavramı, ulaşılabilen görece daha büyük bir topluluğu tanımlamak için kullanılmaktadır. Kitle iletişimi kavramının da türetildiği bu yapılanma dikkatli incelendiğinde çeşitli özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bir topluluğun kitle olarak nitelendirilebilmesi için topluluk üyelerinin bir arada bulunması gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Kitle iletişiminde en temel nokta, mesajın topluluğa ulaşabilmesidir. Kitle iletişiminde kullanılan araç ve metotlar her ne olursa olsun, nihai hedef, bu iletişimin gizli kalması değil aksine mesajın olabildiğince geniş kişiye ulaşabilmesidir (Çolak, 2007, s. 23).

Kitle iletişimi; bilgi üretimi ve yayılımı (Arklan, 2008), hak (Cankaya, Batur Yamaner, 2012), suç (Dilber, 2014), hukuk (Çolak, 2007), cinsiyetçilik (Mora, 2006), eğitim (Kocadaş, 2004) gibi konularla ilişkilendirilerek uzun zamandır literatürde tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Kitle iletişiminin

özgürlük kavramıyla ilişkilendirilmesi de sık karşılaşılan durumlardan biridir. Kitle iletişim aracı olarak kabul görmüş olan radyonun ve televizyonun ardından sinemanın da kitle iletişiminde yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte kitle iletişim özgürlüğü kavramı daha fazla önem kazanmıştır. Yazılı basında daha çok kabul görmüş olan 'basın özgürlüğü' kavramına ek olarak, yeni gelişen kitle iletişim araçları için de bir özgürlük tanımlaması yapılması gerekli görülmüştür. Haberleşme özgürlüğü olarak da bilinen haberlerin, düşüncelerin ve kanıların yayılması hakkına ek olarak, çağdaş bireylerin de haberleşme özgürlüğüne dâhil edilebileceği ile ilgili düşünceler de mevcuttur (İçel ve Ünver, 2005, s. 23-28).

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, konuyla ilgili kuramsal çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Medyanın, bilgiyi nasıl paketlediği ve servis ettiğini açıklayan çerçeveleme kuramı; kitle iletişim araçlarından gelen bilginin bağımlı olmasını ve kitleye etkisini açıklayan bağımlılık kuramı; hâkim görüş karşısında, muhaliflerin davranışlarını çözümleyen suskunluk sarmalı kuramı gibi pek çok kuram da bu çalışmalara konu edilmiştir (Yaylagül, 2006; Özçetin, 2018). Kitle iletişiminin etkilerinin araştırıldığı çalışmaların en fazla kabul görenlerinden biri yetiştirme kuramıdır. Kuram, kitle iletişim araçlarının, bireylerin yetiştirmeleri ve hatta yaşam biçimleri üzerinde toplumları etkileme etkisine en fazla sahip grup olan kanaat önderleri kadar etkiye sahip olduğunu belirtmiştir (Işık, 2012, s. 85). Sosyal medya da takipçi sayıları dikkate alındığında, kitle iletişiminde imkân veren araçlardan biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar incelendiğinde, kitle iletişiminin de belirli kurallara bağlı olması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Kitle iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilen yayınlar, kendi içinde birtakım prensipleri barındırmalıdır. Bunlardan ilki, kitle iletişiminin özgür olması gerekliliğidir. İkincisi kitle iletişimi kullanılarak yapılan yayınların, topluma karşı birtakım görevleri olduğu bilinmelidir. Üçüncüsü ise bireysel özgürlüklerin gözetilmesi gerektiğidir. Yani; kitle iletişim araçlarının özgür olması göz ardı edilmeden, topluma karşı birtakım görevlerinin olduğu anlayışına dayalı bir sistem geliştirebilmek önemlidir (Mutlu, 2003, s. 79). Yani kullanıcıların iletişimin özgür olması gerekliliğinden anladığı; başka kişi, kurum, olgu ya da süreçler hakkında sınırsızca görüş bildirebilme imkânına sahip olmak, olmamalıdır.

Günümüz toplumlarında, bireylerin olay ve olgular hakkındaki bilgileri çok büyük ölçüde medya kurumu aracılığıyla edindiği bilinmektedir. Ancak burada dikkat çeken en önemli nokta; bireyler olay ve olguları kavrarlarken; medya tarafından kendilerine yansıtıldığı şekilde değerlendirmektedir. Yani aslında medya, bireylere kendi oluşturduğu gerçekliği sunmaktadır. Kimi durumlarda medyanın sunmuş olduğu şey, gerçekliğin kendisinden ziyade; yapay halinin yeniden inşasının ötesine geçmemektedir. Bu durumda, medya tarafından sunulan normallik kavramının belirleyicisinin de bazı durumlarda, yine medya olduğu sonucu çıkabilmektedir (Kaya, 2009, s. 26). Bireyler özgürce fikir oluşturduklarını sanıyorken; kimi zaman yaptıkları eylem, kendilerine sunulanı yeniden inşa etmenin ötesine geçememektedir.

Bu noktada da çalışmanın konularından biri olan sosyal medya kavramı gündeme gelmektedir. Çeşitli denetimlere tabi tutulabilen medya araçlarının, büyük oranda denetimden bağımsız olarak ve tamamen tekil kullanıcıların kullanma biçimine göre şekillenen araçlarda da gerçekliğin yeniden inşası ya da gerçekliğin çarpıtılarak farklı şekillerde sunulabilmesi konusu ortaya çıkmaktadır. O halde, çalışmanın bu kısmında, bir kitle iletişim aracı olarak görülen sosyal medyanın, kitle iletişim özgürlüğü, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü özgürlükler söz konusunda olduğunda sınırlılıklarının ne olduğunu da incelemek ihtiyacı doğmaktadır.

Sosyal Medya ve Çeşitli Özgürlüklerle İlişkisi

Kitle iletişim araçlarının kitleleri yönlendirmede ne denli başarılı olduğu, literatürde hakkında fazlaca çalışma bulunan konulardan biridir. Özellikle gelişen teknoloji ile birlikte, kitle iletişim araçları toplumsal yaşantının önemli ve etkin bir parçası haline gelmiştir. Böylece politik ya da kültürel gündemi de belirlemeye başlamıştır ve hatta gündelik yaşamın belirlenmesi de medya aracılığıyla gerçekleşmeye başlanmıştır. İstenilen konular gündeme getirilirken, istenilen konular da gündemden düşürülebilmektedir. Medyanın belirleyiciliği yine kendisinin de belirlenen olduğu kadar gerçektir (Güngörmez, 2002, s. 2).

Medyanın özgürlüklerle ilişkilendirilmesi konusunda, devletin müdahalesi gündeme gelebilmektedir. ‘Kitle iletişim özgürlüğü’, ‘basın özgürlüğü’ gibi kavramlar söz konusu olduğunda, devletin kısıtlayıcı herhangi bir uygulamada

bulunmaması, tarafsız bir tutum içinde olması ve salt basının gelişimini onaylar yönde bir duruş sergilemesi durumu akıllara gelmemelidir. Devlet basın özgürlüğü için birtakım denetleme ve müdahalelerde bulunabilir. Kolektif bir hürriyet ve sosyal bir hak olarak ortaya çıkan basın ve iletişim özgürlüğü devletin teşvik edici tutumuna da bağlıdır (Dönmezer, 1976, s. 227). Ancak bu noktada özellikle belirtilmesi gereken konu; basın, ifade, iletişim özgürlüğü gibi özgürlükler devlet tarafından korunmaya alınsa bile sınırsız bir özgürlüğü ifade etmemektedir.

Kitle iletişim özgürlüğüne ek olarak, bireylerin ulaşmış oldukları haberler, kanılar, bilgi ve düşünceler yoluyla biçimlendirdikleri fikir ve kanaatlerini serbestçe yayma hakkı da gündeme gelmektedir. Bireyler bu hakkı kullanırken hem sahip oldukları düşünceleri açıklayabilmekte hem de eleştirilerini ifade edebilmektedir. Devlet, çeşitli araçlarıyla bu hakkı vatandaşlarına sağlamak yönünde tutum geliştirebilmektedir (Yücel, 2012, s. 7-8). Bu hakkın kullanılması demokratikleşme yönünde de atılmış adımlardan biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Bireyler, sahip oldukları akıl ve düşünme becerisiyle çevrelerinde gelişmekte olan olguları gözleme ve bu olgular hakkında değerlendirme yapma imkânına sahiptir. Tüm bunlardan sonra bireyler davranışlarına yön vererek hayatı anlamlandırma yolunda adım atma imkânına da sahip olmaktadır. Düşünceler, sözlü ya da yazılı olarak aktarılabilen, devredilebilen ve iletebilen zihinsel ürünlerdir (Demir ve Acar, 1992, s. 108). Bu ürünler, oluşma sürecinde, dış belirleyicilerin etkisinde kalabilmektedir (Kaboğlu, 1994, s. 187). Bu sebeple bireylerin sahip olduğu düşüncelerinin, çevresinde yaşananlar, kendilerine aktarılanlar ve kendi akıl süzgecinden geçirilirken maruz kalınan enformasyonla doğrudan ilgili olduğu unutulmamalıdır.

Kitle iletişim araçlarından interneti, diğer araçlardan ayıran en belirgin özellik, birden fazla enformasyonun eşzamanlı aktarılmasına olanak sağlaması ve kullanıcıların da bu enformasyonlara karşı geri bildirimde bulunabilme olanağına sahip olmasıdır (Binark, 2007, s. 21). Bireyler, özellikle herhangi bir denetim mekanizmasının yer almadığı sosyal medya hesaplarından bilgi üretme, yayma gibi süreçlerde bulunuyorsa, bazı zamanlarda dezenformasyonun kontrolsüzce yayılması durumuyla karşı karşıya kalmak mümkün

olabilmektedir. Bireylerin sahip olduğu düşünceleri ifade etme hakkı kadar ifadelerin içeriği de bu noktada önem kazanmaktadır.

Çeşitli ifadelerin içeriğinden ziyade dışarıya sunuş ve yansıtış biçimleri üzerinden bir devlet müdahalesi olması gerektiği fikri bu noktada gündeme gelmektedir. Başkalarının ün ve şöhretinden; kamu düzeni ve genel sağlığa kadar pek çok konuda zarar verici içeriklerin üretildiği zaman zaman görülebilmektedir. Terör eylemleri de dâhil olmak üzere, kişilere zarar verebilecek türden ifadelerin, ifade özgürlüğü korumasından faydalanmaması gerektiği de dile getirilen görüşlerin arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2011, s. 9). Sosyal medyada böylesi ifadelerin yer aldığı ve birden fazla hesaptan eşzamanlı ve organize şekilde görüş bildirilmesi durumlarına rastlanılmaktadır. Bu durumda da dijital linç adı verilen bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Dijital linç konusu da detaylıca incelenmesi gereken bir konudur.

Dijital Linç

Sosyal medyada yukarıda incelenen haklar çerçevesinde olduğu iddia edilerek gerçekleştirilen çeşitli dijital linç girişimlerinde bulunmaktadır. Bireyler, kendilerini belirli bir topluluğun temsilcileri olarak gördükleri durumlarda, kendilerinden farklı bir yere konumlandıkları kişilere, nefret söylemlerinde bulunma ya da dijital linç uğratma gibi esasen yasal olmayan cezalar uygulayabilmekte ve bu grup kendilerine yönelik de bir dokunulmazlık beklentisi içine girebilmektedir. Bu durum, özellikle sosyal medyada sıkça görülebilmektedir (Turan, 2017, s. 127). Dijital linçin sosyal yönü incelendiğinde, ötekileştirme ya da damgalama kavramlarının da gündeme gelebileceği görülmektedir. Bu durum tecrit ya da anomi gibi başka sosyolojik durumları beraberinde getirerek toplumun ayrışması ve kutuplaşmasına kadar gidebilecek büyük etkiler yapma potansiyeline sahip olabilmektedir.

Sosyal medyanın, kullanıcılarına özgür bir ortam sunduğu daha önce de değinilen konulardan biridir. Birey, sosyal medya hesaplarında hem kullanıcı hem de üretici olma özelliği taşımaktadır. Bireylerin kendi hesaplarında, sınırsız bir özgürlüğe sahip olduğu düşünülmektedir. Kullanıcılar, paylaşımlarında dilediği biçimde hareket etme imkânına sahip olabilmektedir. Bu durum çeşitli etik tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Kullanıcıların isteklerine göre birden fazla kimlik oluşturabilecekleri sahte hesap açabilme tercihleri de

bulunmaktadır. Sosyal medyada gerçekleşmekte olan ve etik sınırlar içinde değerlendirilemeyecek pek çok davranış bulunmaktadır. Bireylerin kişilik hakına yönelik saldırılardan, kamuoyunu kasıtlı olarak yanlış bilgilendirmeye, asılsız haberlerin üretilmesi ve yayılmasından, izinsiz olarak paylaşılan belge ve bilgilere kadar pek çok durumla karşılaşabilmektedir. Yine bireylerin değer yargılarını alay konusu haline getirmek, bireylere iftira atmak, şantaj yapmak, dolandırıcılık eylemlerine sosyal medyayı aracı etmek gibi durumlara da rastlanılmaktadır. Diğer kullanıcılara hakaret ve küfretmek, kullanıcılara yönelik taciz, tehdit, nefret söylemleri, sanal ya da dijital linç girişimleri, bireylere yapılan haksız saldırılar, ifşalar ya da ticari veya sosyal manipülasyonlar da etik olmayan ve sosyal medyada gerçekleşen davranışların arasında sayılabilmektedir (Eraslan, 2016, s. 37).

Sanal ya da dijital linç olarak ele alınan kavram, internet ortamında ve genellikle sosyal medya uygulamalarında ortaya çıkmaktadır. Bir kişi, grup, topluluk ya da kurumun; bir olay ya da durum karşısında hedef gösterilmesi esasına dayanmaktadır. Konuyla ilgili bir paydada diğer sosyal medya kullanıcılarının da dâhil olarak oluşturdukları sanal bir kitle ya da sanal kalabalık tarafından yoğun bir hakarete maruz kalma durumu olarak ortaya çıkmaktadır (Duman, 2021, s. 7). Her ne kadar sanal ortamda gerçekleşiyor olsa da dijital linç, linç edilen kişi, grup, topluluk ya da kurumlara yönelik aynı zamanda psikolojik bir şiddeti de içermektedir. Dijital linç; hakaret etme, ötekileştirmeye maruz bırakma, dışlama davranışı gösterme, ayrımcılığa tabi tutma, yargılama ve nefret söylemi şeklinde dışa vurumu olan bir durumdur (Türk, 2017, s. 464). Konumuz açısından en önemli nokta; dijital linç gerçekleştirilirken sanal kitlenin manipülatif davranışlar sergileyebilme durumudur. Çalışma açısından bu konunun önemli olmasının başat sebebi, sanal mecralarda kimi zaman sadece eğlence amaçlı olarak bile, bireylerin hayatları boyunca gölgesinde kalacakları damgalamalar ve ayrımcı söylemlerde bulunulabilmesidir. Sanal kitlenin manipülatif bir özellik taşıması da diğerlerine refleksif olarak uyararak, bir kişinin, grubun ya da topluluğun yaşam kalitesine etki edebilecek söylemlerin yaygınlaşmasına aracı olabilmesine sebebiyet verecek niteliktedir. Yani, yaşlıların herhangi bir özelliği üzerinden eğlence amaçlı olarak bile yayınlanan bir içerik, geniş kitlelere ulaştığı takdirde yaşlıların toplumsal algısında bir değişime sebep olabilmektedir. Yaşlı ayrımcılığının algısal boyutu da bu noktada önem kazanmaktadır.

Son zamanlarda medya tartışmalarında, kişilerin zaman zaman kişilik hakları ihlal edilerek, etiketlenerek, dijital linçe maruz bırakılarak mağdur edilebildiği gündeme gelmektedir. Kişilerin, medya aracılığıyla sembolik linçe maruz kalmaları mümkündür. Bu durumun bir sonucu olarak da linçin, salt sanal olarak kalmadığı zamanlarda, fiziksel şiddet uygulanan linç olaylarında da dijital linçe maruz kalan kişilerin hedef konumuna gelmeleri muhtemel olabilmektedir. Özellikle haberlerin sunuş dili, konuların seçimi, yoğunluğu ve haberlerin içerdiği mesajlar durumu körükleyebilmektedir (Kurt, 2019, s. 3). Gerçekleştirilen dijital linç; kişilerin ve grupların hedef gösterilmesine kadar gitmekte, kişilerin ya da içinde buldukları grupların toplumsal algılanış biçimleri ve toplum içinde konumlandırılmalarına kadar hayatları boyunca karşılırlarına çıkacak bir olumsuzluğu da beraberinde getirebilmektedir. Kimi zaman gerçeklikten uzak söylentilerle gerçekleştirilen dijital linç, linçi gerçekleştiren kullanıcıların hayatlarına anlık olarak etki etmezken; linçe maruz kalan kişilerin gündelik yaşantılarına da etkilerinden söz edilebilmektedir. Yaşlı grubun zaten kırılğan grupların arasında yer alıyor olması, özünde somut riskleri taşıdığıının da göstergesidir. Toplumsal katılım, sağlık, ekonomi gibi durumlarda dezavantajlı olan yaşlıların olumsuz algı yönetimiyle karşı karşıya kalması konusu, başlı başına başka bir risk olarak da değerlendirilebilmektedir. Yaşlılık konusundaki bir diğer handikap, yaşlı ve yaşlılığa yönelik gerçekleştirilen dijital linç sonucu, toplumda değişen yaşlılık algısının, uzun vadede linçi gerçekleştiren görece genç yaş gruplarını da etkileme potansiyeline sahip olmasıdır. Tüm bu anlatılanlardan sonra günümüz toplumlarında bilginin yayılımı ve gerçek kişilerin hayatlarının tamamına sirayet edebilecek sosyal medya eylemlerinin, hukuki dayanaklarına vurgu yapmak ihtiyacı doğmaktadır. Bireylerin, kimi zaman kasıtlı, kimi zamansa kasıtsız olarak yaşlı ayrımcılığı dahilinde sayılabilecek eylemlerin içinde bulunması, esasen yasa ve düzenlemeler kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu yasa ve düzenlemelerin bir kısmına aşağıda değinilmektedir.

Hukuksal Yönüyle Yaşlı Ayrımcılığı (Ageism)

İnsan hakları, bireylerin doğumlarıyla birlikte kazandıkları en temel haklardan biridir. Bu haklar, yalnızca insan olmaktan kaynaklı olarak sahip olunan haklardır. Evrenseldir, dokunulmazdır ve ayrıca vazgeçilemez ve devredilemez

olan haklardandır. Bu hakların, en temel prensibi; bireylerin maddi ve manevi gelişimlerini de göz önünde bulundurarak, insan onurunu korumaktır (Kaya ve Yılmaz, 2017, s. 56). Yaşlı bireylerin de bütün özelliklerinden bağımsız olarak insan olmalarından kaynaklı kullanabilecekleri en temel haklarının insan hakları olduğu bilinmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen ve ardından Uluslararası Eylem Planı olarak çalışmaları sürdürülen II. Dünya Yaşlılık Asamblesi sonucunda da yaşlı bireylerin hayatlarını saygın ve güvenli bir şekilde idame ettirebilmelerine ek olarak; yaşlıların ekonomik olarak da desteklenmesi ile birlikte, yoksulluktan da kaynaklanabilecek olan sosyal dışlanmalarının önüne geçmek de hedeflenmiştir (Seyyar, 2006, s. 194).

Yaşlılara ilişkin doğrudan vurgu yapan düzenlemelerden biri 2010 Anayasa değişikliği ile (12/9/2010-5982/1) Anayasa'nın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10'uncu maddesine yapılan ilavedir. Buna göre: "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." Bu düzenleme ile birlikte Anayasa'nın temel ilkelerinden olan eşitlik ilkesine vurgu yapılırken içerisinde yaşlıların da bulunduğu özel olarak korunması gereken kesimler için farklı tedbirlerin alınabileceğine değinilmiş; bu tedbirlerin Anayasa'daki eşitlik ilkesini zedelemeyeceği bildirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

"Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme"nin ayrımcılık yapılmamasına ilişkin 7. Maddesi yaş temelli ayrımcılığa açık bir referans içermektedir. Söz konusu madde;

"Taraflar Devletler, insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmeler uyarınca, kendi ülkeleri içinde yaşayan veya yasal yetki alanına giren tüm göçmen işçilere ve aile fertlerine, cinsiyet, ırk, renk, dil, din veya inanç, siyasal veya diğer görüşler, millî, etnik veya sosyal köken, vatandaşlık, yaş, ekonomik durum, mülkiyet, medenî durum, doğum veya diğer statüler gibi nedenlerle hiçbir ayrımcılık yapmaksızın bu Sözleşmede öngörülen haklara saygı göstermeyi ve uygulamayı taahhüt ederler." şeklindedir.

"Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi"nin 'sosyal güvenlikten yararlanma' hakkını düzenleyen 11. Maddesi (1/e); "Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik hastalık, sakatlık, yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı" şeklindedir.

“Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin ‘Sağlık’ hakkını düzenleyen 25. Maddesi (b fıkrası) ve ‘Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma’ hakkını düzenleyen 28. Maddesi (2/b), ‘Yaş’a açık referans veren uluslararası sözleşme hükümlerine örnek olarak gösterilebilmektedir.

Ancak günümüzde, anayasanın ve çeşitli sözleşmelerin eşitlik ilkesini de ihlal eder biçimde birtakım durumlarla, söylemlerle ve eylemlerle karşılaşmak mümkündür. Ayrımcılığı gerçekleştiren kişiler, kimi zaman yaptıklarının ayrımcılık olduğunun da farkında olmayabilmektedir. Yaşlılara yönelik gerçekleştirilen bu eylemler ya da söylemler, yaş ya da yaşlı ayrımcılığı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yaşlı ayrımcılığı ya da yaşçılık kavramı ilk kez Robert Butler (1969, s. 243) tarafından kullanılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü de kavramı tanımlayarak, yaşa bağlı olarak geliştirilen kalıplaşmış düşünceler, önyargı ve ayrımcılık konularına vurgu yapmıştır (WHO, 2020).

Yaşlı ayrımcılığının özünde yaşlılık hakkındaki kalıp yargılar yatmaktadır. Yaşlanmak, hastalıkla eşdeğer görülmektedir ve bu sebeple mümkünse kaçınılması gereken patolojik bir süreç olarak yorumlanmaktadır. Yaşlı ayrımcılığı da yaşlanma sürecinde oluşan yetersizliklerin, kısıtlılıkların ve olumsuz değişikliğin odaklandığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Göçer, 2012, s. 12). En genel tanımıyla yaşlı ayrımcılığı; yaşlı bireylere, salt yaşı sebebiyle gösterilen farklı davranış, önyargı, tavır ve kurumsal düzenlemeler olarak açıklanabilmektedir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 228).

Yaşlı ayrımcılığının üç şekilde görülebildiği ifade edilmektedir. İlki, kendilerine ait tutumların da dâhil olduğu yaşlı kimselere yönelik geliştirilen önyargı, ikincisi, ayrımcı uygulamalar, üçüncüsü ise, kasıtlı olup olmadığına bakılmaksızın kurumsallaşmış klişeler ve yaşlılara zarar veren politika ve uygulamalardır (Varışlı ve Gültekin, 2020, s. 1231).

Yaşlılıkta, bireylerde, diğer yaş gruplarına göre birtakım değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Yaşlanma türleri, yaşlılığın genel özellikleri gibi sınıflamalar çeşitli çalışmalarla da ortaya koyulmaktadır (Gönüllü, 2020, s. 17-33). Yaşlılıkta birlikte, bireylerin sosyal, psikolojik, fiziksel, kültürel ve başka pek çok özelliklerinde meydana gelen değişimler birer gerçekliktir. Kimi çalışmalara göre de (Officer vd., 2016, s. 710); yaşlılar bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda daha zayıf hale gelmektedir. Özellikle yaşlıların kamu harcamaları

ve ekonomik büyüme üzerinde yük olduğunun; yaşlı nüfus oranı yüksek Avrupa ülkelerinde, kamu yetkilileri tarafından dile getirildiği belirtilmektedir.

Yaşlı ayrımcılığı konusunda, benzer bir şekilde, ABD'de yapılan klinik çalışmalarında da özellikle sağlık alanında yaşlı bireylere karşı önyargılı davranıldığı kanıtlanmıştır (Akdemir vd., 2007: 219). D. Abrams ve H. Swift'e göre (2012) de özellikle Avrupa'da yaşa dayalı ayrımcılık; en yaygın önyargı şeklidir. Bireylere salt yaşı dolayısıyla, saygısız davranılmaktadır. Ayrımcılığın bu türü, sadece yaşlıları değil aynı zamanda gençleri, kadınları ya da erkekleri de etkilemektedir. Bu durumun toplumda ciddi sorunlara neden olduğu bilinmektedir. Bireylerin yaşa dayalı ayrımcılığa maruz kalması farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Yaşlı bireyler, toplum içinde önyargılı ve kötü davranışlarla karşılaşabileceği gibi aynı zamanda büyüklük taslayan ve küçümseyici tavırlarla karşılaşabilmektedir. Yaşlı ayrımcılığına maruz kalanlarda mutsuzluk görülebilmektedir. Bahsi geçen çalışmada, örnek olarak, Britanya'da 70 yaşın üzerindeki kişilerde düşük yaşam memnuniyeti dikkat çekmektedir.

Konunun hukuksal yönünün üzerinde durulmasının asıl sebebi; gündelik yaşantılarımızda sergilemiş olduğumuz bazı davranışların, söylemlerin ya da dijital paylaşımların, farkında olmasak da yaşlıların eşitlik temelli yaşam haklarına zarar verici nitelikte olduğumuzun farkına varılmasını sağlamaktır. Bir kimsenin yaşam kalitesini etkilemek sadece bahsi geçen kişilerin yoksul ya da muhtaç kalmasına sebep olmakla değil; tam bir iyilik hali içinde yaşamayamasına sebep olmakla da mümkündür. Bu bakımdan, yaşlılar konusundaki etkileşimler, onların toplumsal konumda etiketlenmelerine sebep oluyorsa da suç kapsamında değerlendirilmesi gereken bir niteliğe büründüğü anlamına gelmektedir.

Yaşlı Ayrımcılığı ve Medya

Yaşlıların aidiyet duygusu, toplumsal yaşama katılma durumu ve kamusal alandaki konumları günümüze kadar tartışmalara çok konu edilmese de yaşlıların bu özelliklerini etkileyen önemli unsurlardan birinin medya olduğu bilinmektedir. Günümüzde sosyal medyanın kitle iletişim araçlarından sayıldığına daha önce de değinilmiştir. Sosyal medyada da medyaya benzer şekilde yaşlıların dezavantajlı durumlarını ön plana çıkaran sunuş biçimlerine rastlamak mümkündür (Taşdelen, 2020, s. 880).

Sosyal ilişkilerden dışlanmanın, yaşlılara yönelik olarak geliştirilmiş kalıp yargılarla ve toplumda bireylerin geliştirmiş olduğu yaşlılık algısıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır (Demir, 2020, s. 192). Yaşlıların, yaşlarının ilerlemiş ve yaşamlarının son dönemlerine girmiş olmalarından dolayı, onlardan fayda sağlanılamayacağı düşünülmektedir. Hatta yaşlıların değişime olan dirençlerinden dolayı da yapılanlara engel olabilecekleri, böylece onların birer yük olduğu algısı hem yaşlılara yönelik gelişmiş olan önyargıyı artırmakta hem de yaşlıların sosyal yaşamdan da geri çekilmesine sebep olmaktadır. Sosyal yaşamdan uzaklaşan yaşlılar politik, sosyal, kültürel faaliyetlere de katılmamakta, bilgi ve becerilerini genç kuşaklara aktaramamaktadır. Oysa yaşlılara yönelik geliştirilen ve onların refah düzeyleri ile topluma katılmasına katkı sağlayacak politikaların hazırlanması ve uygulanması, aynı zamanda yaşlıların topluma hizmet edebilmesi için çeşitli olanakların yaratılabilmesini de sağlayabilecektir (Karaca, 2019, s. 269).

Medyada yaşlı temsillerinin incelendiği bir çalışmada (Apak ve Aka, 2020), medyada yaşlı temsiliinin dönüşümünde, 1930 yılından 2017'ye kadar olan süreçte düzenli olarak olumsuz kelimelerde artış ve olumlu kelimelerde azalma görüldüğü tespit edilmiştir. Medyada temsili konu alan başka bir çalışmada (Yoğurtçu, 2019) da farklı ülkelerden yaşlılığa yönelik gazete haberleri incelenmiş ve haberlerin sunuş biçimlerinin yaşlılığın bir sorun alanı olarak algılanmasını pekiştirir şekilde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal medyada yaşlılara yönelik ifadelerin incelendiği bir başka çalışmada (Nisbet, 2021) ise; pandemi süresince salgın ve sokağa çıkma yasağı bağlamında atılmış olan ve yaşlıları hedef alan tweetler incelenmiş ve yaşlılara yönelik ayrımcı ifadelerin sosyal medyada yayıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tweetlerdeki ifadelerin nefret söylemi olarak değerlendirilebileceği de belirtilmiştir.

Yaşa bağlı yapılmış olan kategorileştirme bağlamında gerçekleştirilen söylemler, genç ve yaşlı kesimler arasında ayrışmaya sebep olabilmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisiyle başlayan süreçte, bireylerin pandemiden kaynaklı olarak hayatlarında meydana gelen değişikliklere yönelik ortaya çıkan kızgınlıklarını, yaşlılara yönelttikleri ve onları alaya alan paylaşım ve görüntülerin yayıldığını görmek mümkün olmuştur (Demir, 2020, s. 195). Dijital linçin belki de en büyük etkisinin, benzer deneyimi yaşamamış olan diğer kullanıcıların

da paylaşımlardan ve görüntülerden etkilenecek bahsi geçen gruplar hakkında benzer kalıp yargılar oluşturmasıdır.

Pandemi döneminde, yaşlılara yönelik olarak sosyal medya platformlarında genç kuşaklar tarafından bir nefret dili oluşturulduğunu görmek de mümkündür. Gençlerin, yaşlıları potansiyel hastalık taşıyıcısı olarak gördükleri ve onlara zaman zaman damgalama ya da psikolojik şiddete varan eylemlerde buldukları tespit edilmiştir (Soysal, 2020, s. 296). Yapılan başka bir çalışmada da pandemi sürecince yaşlılara yönelik olarak uygulamaya konulan sokağa çıkma yasağının, katılımcıların %62'si tarafından, bu uygulamanın doğru bir karar olarak görülmesine rağmen yaşlıları günah keçisi olarak görmeye eşdeğer olduğu vurgulanmıştır (Tufan vd., 2020).

Yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen söylemlerde kalıp yargıların pekiştirilmesine yönelik olarak ifade edilen söylemler, görünürlüğü ve binlerce kullanıcıyı etkilemesi bakımından denetlenmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılara yönelik zaten olumsuz olan olgunun bu yolla pekiştirilmesi, yaşa bağlı ayrımcılığı dolaylı olarak güçlendiren bir durum olarak görülebilmektedir. Yaşlılara yönelik algının değişebilmesi için, medyaya ciddi görevler düşmektedir. Devletler, medyada yaşlı temsilleriyle ve sosyal medyada yaşa bağlı söylemlerle ilgili çeşitli tedbirler alma yolunu seçmelidir.

Çeşitli devletlerin, yaşlıları korumak için farklı tedbirler alabilmesi mümkünken; evrensel tedbirlerden de söz etmek mümkün olmalıdır. En önemli kriter de olumsuz yaş kalıplarını güçlendiren ve destekleyen uygulamaların denetlenmesi şeklinde olmalıdır (Previtali vd., 2020, s. 509).

SONUÇ

Dijitalleşen dünyada, bireyler sanal mecraları günlük yaşantılarında birçok işlevinden faydalanarak kullanma eğilimindedir. Bireyler sanal mecraları kullanırken çeşitli özgürlüklere sahip olsalar da bu özgürlükleri sınırsız değildir. Bireylerin haberleşme ve iletişim özgürlükleri bağlamında ve ifade özgürlüğünü de kapsayacak şekilde kullanmakta oldukları özellikle sosyal medya hesapları, kimi zaman başkalarının temel hak ve özgürlüklerine zarar verici nitelikte sonuçlar doğurabilmektedir.

Kişilerin salt insan olmalarından kaynaklı olarak sahip oldukları temel hakları bulunmaktadır. Kontrolsüz şekilde ve hiçbir filtreye maruz kalmadan, bireylerin dile getirebileceği bazı cümle ve ifadeler, başka bireylerin mağduriyetlerinin oluşmasına sebep olabilmektedir. Sosyal medya aygıtları, kitle iletişimine olanak sağlayan mecralardır. Sosyal medya araçlarında takipçi sayıları ve etkileşimin önemli olduğuna daha önce de değinilmiştir. Birçok platformda, paylaşımların tekil olarak kişilerle etkileşim sağlamaya yönelik değil; aynı anda birçok kullanıcının paylaşımlardan haberdar olması üzerine kurulmuş bir sistem görülmektedir. Kitlelerin manipüle edilebilir özellikleri kullanıldığında, ortaya atılan ifadelerle, bir kişiyi, grubu ya da topluluğu dijital bir linçe maruz bırakmak muhtemel olabilmekte ve bu durum bahsi geçenlerin sadece dijital olarak linç edilmesiyle kalmayıp somut olarak dışlanmak, küçük düşmek, yaftalanmak gibi mağduriyetleri de beraberinde getirebilmektedir.

Dijital linç sonuçları kapsamında değerlendirildiğinde, etki alanı sadece sosyal medya ve bahsi geçen kişiler olmamaktadır. Dijital linç, linçe uğrayan kişileri ve kimi zaman o kişilerin temsil ettiği grupları da etkilemekte ve linçe konu olan grupların, toplum içinde damgalanmasına sebebiyet verebilmektedir.

Uluslararası sözleşmeler aracılığıyla ve anayasal olarak koruma altına alınmış olan bir hak olan eşitlik ilkesinin, kimi zaman sosyal medyanın denetim konusundaki açıklarından faydalanılmak suretiyle ihlal edildiği görülmektedir. Kullanıcılar, kendi sahip oldukları çeşitli hak ve özgürlükleri gerekçe göstererek başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal edebilmektedir. Bu durum, toplumsal olarak değerlendirildiğinde sadece linçe konu olan kişileri değil; aynı zamanda bütünsel olarak toplumu etkileyebilecek bir mahiyette

değerlendirilebilmektedir. Özellikle yaşa bağlı ayrımcılığı körükleyen ifadelerin, sosyal medya aracılığıyla her yaş grubundan kullanıcılar tarafından görülebiliyor olması, yaşlıların kendilerini olumsuz etkilerken; yaşlılık hakkındaki kalıp yargıların desteklenmesine sebep olabilmekte ve böylece toplumsal bütünleşmenin önünde ciddi bir engel olarak durabilmektedir. Kuşaklararası çatışma gibi durumların, yaşlıların hakkındaki olumsuz yargılarla gündemde kalmasıyla daha sık görülmesi muhtemeldir. Esasen her yaşının aynı özelliklere sahip olmadığı literatürde sıkça vurgulansa da toplumsal pratiklerde medya aracılığıyla oluşturulan kalıp yargılar, haksız biçimde bütün yaşlıların aynı şekilde değerlendirilmesine sebep olabilmektedir. Çalışmada belirtildiği gibi medya ve sosyal medya temsilleri mevcut durumda olumsuz olan yaşlıların, içsel ve dışsal etkilerle kamusal alanlardan uzaklaşma tehlikesi gündeme gelebilmektedir.

Giderek artmakta olan yaşlı nüfus için, ulusal ve uluslararası politikalar gereği, yaşlılara yönelik algı konusunda, yanlış bilinenlerin anlatılabileceği ortaklıkların geliştirilmesi gerekmektedir. Yaşlıların toplum içindeki görünürlüklerinin artmasına katkı sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için somut adımlar atılmalıdır ve özellikle medyada yaşa dayalı ayrımcılığı körükleyen içeriklerin denetlenmesi gerekmektedir

KAYNAKÇA

- Abrams, D., Swift, H. J. (2012). Experiences and expressions of ageism: Topline results for the UK from round 4 of the European social survey. *ESS Country Specific Topline Results-2*, 2012, 1-13, Center for Comparative Social Surveys.
- Apak, E., Aka, V. (2020). Medyada yaşlı temsillerinin 87 yıllık dönüşümü: Cumhuriyet Gazetesi örneği 1930-2017. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*. 13(1), 19-26.
- Arklan, Ü. (2013). Bilgi toplumu ve iletişim: Bilginin yayılması sürecinde kitle iletişim araçları ve internet. *Selçuk İletişim*. 5(3), 67-80.
- Bınark, M. (2007). *Yeni medya çalışmaları*. Dipnot Yayınları.
- Butler R. (1969). Ageism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*. 9(4), 243-246.
- Cankaya, Ö., Batur Yamaner, M. (2012). *Kitle iletişim özgürlüğü*. Beta Yayınları.
- Çilingiroğlu, N., Demirel, S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(4), 225-230.
- Çolak, N. İ. (2007). *Kitle iletişim hukuku*. Seçkin Yayıncılık.
- Demir, A. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde sosyoloji öğrencilerinin yaşçılığa karşı tutumları. *Kuram ve Uygulamalarda Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2), 12-25.
- Demir, Ö., Acar, M. (1992). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Vadi Yayınları.
- Demir, S.A. (2020). Salgın sürecinde yaşlı nüfus, sosyal dışlanma ve yaş ayrımcılığı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(38), 186-201.
- Dilber, F. (2014). Kitle iletişim araçları ve suç olgusu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (3), 60-66.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve hukuku*. Beta Basım.
- Duman, K. (2015). "Gustave Le Bon'un sosyal bulaşma düşüncesinin yeni medyadaki yansması: dijital linç kavramı ve twitter içerik analizi" (Erişim 20.07.2022). https://www.academia.edu/20097038/GUSTAVE_LE_BON_UN_SOSYAL_BULAŞMA_DÜŞÜN-CESININ_YENI_MEDYADAKI_YANSIMASI_DIJITAL_LİNÇ_KAVRAMI_VE_TWITTER_İÇERİK_ANALIZI
- Eraslan, L. (2016). *Sosyal medyayı anlamak: Bir sosyal medya rehberi*. Nobel Yayıncılık.
- Gökçe, O. (2005). *İletişim bilimine giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Göçer, Ş. (2012). "Hacılar ilçe merkezinde yaşlılarla yaşayan bireylerin yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi". Yüksek Lisans Tezi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı*.
- Gönüllü, C. (2020). *Yaşlılık sosyolojisi*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Güngörmez, B. (2002). Kitle iletişim araçları, siyaset ve propaganda. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Işık, M. (2012). *Kitle iletişim sistemleri*. Eğitim Yayınevi.
- İçel, K., Ünver, Y. (2005). *Kitle haberleşme hukuku*. Beta Yayıncılık.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1994). *Özgürlükler hukuku*. Afa Yayınları.

- Karaca, N.G. (2019). Uluslararası ilke ve standartlar bağlamında yaşlı hakları ve sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 9(2), 255-274.
- Kaya, A. R. (2009). *İktidar yumağı medya-sermaye-devlet*. İmge Kitabevi.
- Kaya, P. A., Yılmaz, E. (2017). Uluslararası insan hakları hukukunda çalışma hakkı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 70(1), 55-80.
- Kocadaş, B. (2004). Kitle iletişim araçları eğitim ilişkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4(3), 129-135.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: youtube'da suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*. 5(1), 1-20.
- Mora, N. (2006). Kitle iletişim kullanımlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve etkilerinin etkileri. *İnsan Bilimleri Dergisi*. 2(1), 1-7.
- Mutlu, M. (2003). *Savaşlarda kamuoyu oluşumu*. Okumuş Adam Yayıncılık.
- Nisbet, L. (2021). Yaşlılara yönelik hak ihlallerinin sosyal medyaya yansımaları. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*. 5(2), 60-85.
- Officer, A., Schneiders, M. L., Wu, D., Nash, P., Thiagarajan J. A., Beard J. R. (2016). Valuing older people: time for a global campaign to combat ageism. *Bulletin of the World Health Organization*. 94, 710-710A.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları*. İletişim Yayınları.
- Previtali, F., Allen, L. D., Varlamova, M. (2020). Not only virus spread: the diffusion of ageism during the outbreak of Covid-19. *Journal of Aging & Social Policy*. 32(4-5), 506-514.
- Seyyar, A. (2006). *Değişen dünyada ve Türkiye'de sosyal politikalar*. Değişim Yayınları.
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 290-301.
- Taşdelen, B. (2020). Covid-19 salgın sürecinde yaşlılığa bakış: 280 karakter yaşlılar hakkında ne söylüyor?. *Turkish Studies*. 15(6), 877-891.
- Tufan, İ., Koç, O., Dere, B., Gürdal, F. Y., Ayan, F. S., Özgür, Ö., Başbüyük, G. Ö., Başbüyük, H. H. (2020). Yaşlıların "sokağa çıkma yasağı" üzerine görüşleri: telefon anketi. *Geriatik Bilimler Dergisi*. 3(2), 51-59.
- Turan, H. (2017). Sosyal medyada şiddet: sağduyunun yitiminde başkalık ve kendilik deneyimleri. *Marmara İletişim Dergisi*. (27), 121-133.
- Türk, G. D. (2017). Sanal dünyada linç kültürü. (Ali Murat Kırık Ed.), *Medya Çağında İletişim*. Çizgi Kitabevi. 463-486.
- Varıklı, B., Gültekin, T. (2020). Yaşlı ayrımcılığının pandemi hali: Covid-19 sürecinde kuşaklararası etkileşimin dönüşümü, *Turkish Studies*. 15(4), 1227-1237.
- World Health Organization. (2020). *Ageing and life course*, <https://www.who.int/ageing/ageism/en/>, (22 Mart 2021).

- Yılmaz, P. (2011). Görsel işitsel medyada ifade özgürlüğü ve sınırlandırılması. *RTÜK Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- Yoğurtçu, G. (2019). Yaşlılık olgusu ve yaşlılığın medyada temsili: Türkiye, Rusya ve Kırgızistan gazeteleri örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23(3), 1049-1066.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle iletişim kuramları*. Dipnot Yayınları.
- Yücel, A. (2012). İletişim özgürlüğü ve medyada özdenetim. *RTÜK Uzmanlık Tezi*. Ankara.

EVLİLİK KALİTESİ İLE AFFETME, İKİLİ İLİŞKİLERDE GÜVEN VE MİZAH TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ*

Anıl KELEŞ¹

Mehmet Ali ÇAKIR²

Öz

Bu araştırmanın amacı, evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmaya Burdur ili genelinde yaşayan 367 evli birey dâhil edilmiştir. Araştırmada Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği, Heartland Affetme Ölçeği, İkili İlişkiler Güven Ölçeği ve Mizah Tarzları Ölçeği ile katılımcılara yönelik hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu; affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarının evlilik kalitesini yordayıp yordamadığını tespit edebilmek için ise Aşamalı Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırmaya göre evlilik kalitesinin yordayıcılarını ortaya koyan aşamalı regresyon analizi sonucunda, ikili ilişkilerde güven, affetme ve saldırgan mizah tarzının evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Evlilik kalitesi, ikili ilişkilerde güven ve affetme ile pozitif, saldırgan mizah tarzıyla ise negatif ilişkilidir. Elde edilen bulgular ilgili literatür doğrultusunda tartışılmış, araştırmacılara ve uygulayıcılara sağlıklı mizah kullanımının, evlilik gibi karşılıklı alışverişin yoğun olarak bulunduğu yapılarda önleyici, iyileştirici ve geliştirici işlevleri bulunduğu görülmektedir. Bu durumun mizahın ilişki gerilimini düşürücü, iletişim zenginleştirici, hem bireysel baş etme mekanizmasına hem de bireyin toplumsallaşma sürecine katkı verici yanlarıyla ilişkili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Affetme, Evlilik Kalitesi, İkili İlişkilerde Güven, Mizah Tarzları*

* Bu çalışma 2. Yazarın danışmanlığında 1. Yazar tarafından 2018 yılında yapılan yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Uzman Isparta İl Millî Eğitim Müdürlüğü proleter_07@hotmail.com ORCID:0000-0002-1015-7015.

² Doç. Dr. MAKÜ Eğitim Fakültesi macakir@mehmetakif.edu.tr. ORCID:0000-0001-9288-2175.

KELEŞ, A., ÇAKIR, M A.(2023).Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 585-605. DOI:10.21560/spcd.vi.1225556

THE INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MARITAL QUALITY AND FORGIVENESS, DYADIC TRUST AND HUMOR STYLES

Abstract

The aim of this research is to investigate the relationship between marital quality and forgiveness, dyadic trust and styles of humor. The research includes 367 married individuals who live in Burdur province. In the research, Revised Dyadic Adjustment Scale, Heartland Forgiveness Scale, Dyadic Trust Scale, Humor Styles Questionnaire and Personal Information Form which was prepared to participants was used. Pearson Product Moment Correlation coefficient was used to investigate the relationship between marital quality and forgiveness, dyadic trust and styles of humor; Stepwise Regression Analysis was used to investigate that marital quality of forgiveness, dyadic trust and styles of humor predict or not predict. As a result of anova was detected that there are differences between forgiveness and all forgiveness dimensions with aggressive humor. In conclusion, it was detected that dyadic trust, forgiveness and aggressive humor style predict meaningfully as a consequence of Stepwise Regression Analysis which revealed predictors of marital quality. Marital quality is associated with dyadic trust and forgiveness positively; it is associated with aggressive humor negatively. The findings were discussed in line with the relevant literature, and it was seen that the use of healthy humor has preventive, curative and developmental functions in structures such as marriage where mutual exchange is intense. Suggestions have been made regarding the aspects of this situation that reduce the relationship tension of humor, enrich communication, and contribute to both the individual coping mechanism and the socialization process of the individual.

Key Words: *Dyadic Trust, Forgiveness, Humor Styles, Marital Quality*

GİRİŞ

Aile yüzyıllar içinde değişimlere uğrasa da varlığını ve işlevlerini hala sürdüren tarihin en eski kurumlarından birisidir (Canatan ve Yıldırım, 2009). Toplumun temeli olan aile, insanın hayatından doyum sağlayabilmesine, temel yaşam fonksiyonlarını tam anlamıyla gerçekleştirebilmesine ve toplumsal normları içselleştirerek sosyalleşebilmesine imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle çeşitli sistemlerin bir bütünü olan aile, etkileşimin yoğun olarak yaşadığı bir kümedir (Gülerce, 1996). Duvall'ın aile yaşam döngüsü modelinde genç yetişkinlerin evden ayrılmaları ve evlilik yapmaları ile aile sisteminin kurulduğu, evlilik ile başlayan ve yetiştirilen çocukların evlilikleriyle devam eden sürecin döngüsel olarak devam ettiği belirtilmektedir (akt. Gladding, 1998). Bu noktada aile olmayı sağlayan bir ritüel olarak evlilik dikkati çekmektedir.

Evlilik, kültürler arası farklılıklar gösterse de toplumları ayakta tutan, insanlık tarihinde geleneksel olarak yerleşmiş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklindedir. Evliliğin biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel temelleri bulunmaktadır. Fakat her şeyden önce evlilik, eşleşme süreciyle başlar ve biyolojik anlamlıdır. Kadın ve erkeğin birbirine karşı cinsel eğilimi vardır ve bu eğilim türün devamlılığı için gereklidir. Bu noktada insanların genetik yapısı içgüdüsel olarak evlenme ve eşleşmeye yöneliktir. Eşleşmenin biyolojik temelli olmasının yanında evlilik kültürlerin anlam yükleyip, içini doldurduğu bir yapıdır. “Kültürler, kadın ve erkek arasındaki içgüdüsel çekimi kurum haline getirmektedirler” (Tarhan, 2010).

Kültürler arasında evrensel bir kurum olan evliliğin, çiftler arasındaki işbirliğini ve iş bölümünü düzenleyen temel işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler, bireysel, sosyal ve psikolojik boyutlardan oluşmaktadır. Bireysel işlev çiftlerin cinsel güdülerini doyurma, cinsel uyumu barındıran ilişkiler kurma ve cinselliği toplumun kabul ettiği sınırlar içinde yaşama davranışlarına yöneliktir. Sosyal ve psikolojik işlev ise aile olma, iktisadi üretim ve tüketim eylemlerini düzenleme, güvende olma, dayanışmayı içeren ilişkiler geliştirme, birliktelik, sevgi, saygı ve yaşantı paylaşımını kapsamaktadır. Bunun yanında eşlerin toplumda yer edinebilmesi ve geleceğe güvenle bakabilmesi evliliğin temel işlevlerindedir (Özgüven, 2009).

Evliliğin temel işlevlerinin yanında bu işlevlerin insan hayatına kazandırdığı olumlu yönler bulunmaktadır. Evlilik çiftlerin ekonomik anlamda güvende hissetmelerini sağlarken, sosyal anlamda çiftler birbirlerinin en önemli destekçileridir (Taysi, 2007; İslamoğlu, Birsal ve Börü, 2012). Bireyin değerli olduğunu ve önemsendiğini hissetmesini sağlayan duygusal destek evli bireylerde, evli olmayanlara göre daha yüksektir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey evliliğin varlığından daha çok, sürdürülen evliliğin niteliğidir. Karşılıklı değer, saygı, hoşgörü ve eşitlik barındırmayan evlilikler, yalnızlık durumundan daha sağlıklıdır (Ross, Mirovsky & Goldstein, 1990).

Evliliklerin niteliği (iyi ya da kötü) ile sağlık arasındaki ilişki yıllardır araştırma konusu olmuştur (Robles, Slatcher, Trombello & McGinn, 2014). Evlilik kalitesi aile hayatının sağlıklı ve yüksek refah içinde ilerlemesini sağlayan unsurlardandır. Evlilik kalitesi, çiftlerin fiziksel sağlıklarına olumlu katkı sunmakta (Umberson, Williams, Powers, Liu & Needham, 2006), depresyon seviyelerinin düşük olmasını sağlamaktadır (Wickrama, Lorenz, Conger & Elder, 1997). Hatta evliliğinde yeterli doyum sağlayamayan insanların depresif belirtiler yönünden daha riskli olduğu bilinmektedir. Evlilik doyumu çiftlerin yaşam doyumunu, genel mutluluklarını ve benlik saygılarını olumlu anlamda etkilemektedir (Fincham & Beach, 2010). Evlilik ve sağlık arasındaki ilişkide farklı bir boyut daha söz konusu olabilmektedir. Bu boyut evlilik-sağlık arasındaki etkileşimin nedenselliğinin yönüdür. Mutsuz evlilikler sağlığın bozulmasına neden olabilir ama bunun tam tersi de geçerli bir bulgudur. Kronik rahatsızlıklar ya da psikolojik sorunlar da evlilik doyumunda düşüşe neden olabilir (Karney & Bradbury, 1995).

Evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik bütünlüğü ve evlilik ilişkisi gibi kavramlar, evliliğin kuramsal tanımı noktasında farklı araştırmacılar tarafından tercih edilebilmektedir (Erbek, Baştepe, Akar, Eradamlar ve Alpan, 2005). Evlilikle ilgili araştırmaların çoğunda bu kavramların eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir (Karney & Bradbury, 1995). Söz konusu kavramlar evlilik ilişkisinin kalitesini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Evlilik kalitesi, kültürlerin getirdiği normlara uygunluğun yanında kişinin iletişim tarzı, sorun çözme stili ve düşünme biçimiyle de ilgilidir. Bu üç unsur ilişkinin karşılıklı uzlaşısı içinde şekillenmesini ve gelişmesini sağlar. Bu üç

unsur düzeyinde sağlanan uyumun yanında, evlilikle ilgili beklenti düzeyi de yaşantılara yüklenen anlamların değerlendirilmesinde etkilidir. Beklentilerin gerçekçiliği ve kadın ile erkeğin beklentilerinin birbiriyle örtüşmesi evlilikteki kalitenin belirleyicisidir. Beklentilerin yakın olduğu evliliklerde kalitede daha yüksektir (Tarhan, 2010). Beklentiler, kadın ve erkeğin duygusal ve psikolojik kapasitesini aştığında evlilik stresi ve hayal kırıklığı kaçınılmazdır. Bunlara adapte olamama ve kişisel ve seksüel tatmin eksikliği gibi nedenlerle boşanmalarda giderek artış görülmektedir. Evlilik ve ailenin, eşlerin cinsel ve kişisel ihtiyaçlarını tatmin etmesinin yanı sıra arkadaşlık, romantik aşk, koruma, sırdaşlık ve duygusal destek sağlayarak sosyal yabancılaşmayı telafi etmesi beklenir (Yalom, 2006).

Affetme, kişilerarası ilişkilerde yaşanan kırıcı, yıpratıcı ve zarar verici sonuçları telafi etmede kullanılabilen çözüm yollarından birisidir. Affetme ile kişisel ve kişilerarası ölçekte huzur durumunun devamlılığı sağlanabilir (Şahin, 2013). Yapılan çalışmalar affetmenin; aile, arkadaş ve romantik ilişkiler gibi kişilerarası ilişkilerin kalitesini ve doyumunu yükselttiğini göstermektedir. Affetme bireyin kendisine ve başkalarına yönelik iyilik halini sürdürme eylemidir (Berry & Worthington, 2001). Ayrıca affetme genellikle bir ilişkisel bağlam içerisinde gerçekleşir ve ilişkinin doğası (yakınlık, kalite) affetme ile ilgilidir. Paradoksal olarak, sevdiğimiz kişiler çoğunlukla en çok incitileceğimiz kişilerdir. Yakın ilişkilerde kişiler arası ihlaller ortaya çıktığı zaman, güçlü negatif duygulara yol açabilir ve ilişkiyi bozma potansiyeline sahip olurlar. Çiftler arasındaki affetme arayışı ve affetme kapasitesi, evliliğin ömrüne ve evlilik kalitesine katkıda bulunan en önemli faktörlerden biridir (Fincham, Beach & Davila, 2004).

Affetme kişilerarası ilişkileri destekleyen bir unsurdur. Bu yolla olumsuz duygu ve düşüncelerin kontrol edilebilmesi, insanların iyilik hallerinin sürdürülmesi ve kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi sağlanabilir (Worthington, 1998). Ayrıca affetme bireyi içsel barış durumuna ve mutluluğa götürebilir (Jampolsky, 1980), geçmişle baş edebilmesine katkı sağlar (Hope, 1987), iyilik duygusunu hissetmeye yardım eder (Enright & Fitzgibbons, 2000), öfke duygusunu kontrol edebilmeyi sağlayarak intikam alma isteğini köreltir (Fitzgibbons, 1986), insanlar arasında eşitlik, adalet ve saygı gibi erdemlerin

gelişmesine katkı sunar (Enright, Santos & Al-Mabuk, 1989), fiziksel ve zihinsel sağlık durumunu destekler ve stresin azaltılması yolunda insanları rahatlatır (Worthington & Scherer, 2004). Affetme ile ilişkideki dürüstlüğün zedelenmesine bağlı olarak meydana gelen öfke ve kin duygusu kırılabilir ve karşılıklı güven yeniden tesis edilebilir (Taysi, 2007). Hargrave ve Sells (1997) affetmenin kişilerarası ilişkileri düzenleyici boyutuna vurgu yaparak affetmenin ilişkide kaybedilen güveninin yeniden kazanılması ve geliştirilmesi için bir fırsat olduğunu savunmaktadır. Güvenin, özellikle evlilik ilişkisi için vazgeçilmez bir anlamı olduğu düşünülmektedir.

Güven insanın kendini keşfetmesine yönelik içgüdüsel ilgidir. Sevgi ve bağlılıkla gelişen ikili ilişkilerde güven olgusu, önyargı ve şüpheden olumsuz etkilenmektedir. Kendini tehdit altında hisseden kişi hayata, insanlara ve topluma bağlanmakta zorlanır ve yalnızlaşır (Tarhan, 2016). Hiç kimse yaşamını tek başına sürdüremez. Birey sevgi, saygı, ait olma, güven, sosyal destek ve diğer birçok ihtiyacını, içinde yer aldığı sosyal ilişkiler bütünü üzerinden yakın ilişkiler kurarak giderebilir (Doğan, 2012). Mutlu, iyi işleyen ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için güven en önemli unsur olabilir. Özellikle Bowlby'nin (1969) bağlanma teorisi ve

Larzelere ve Huston (1980) ise güven olgusunu genelleştirilmiş güven ve ikili ilişkiler güven olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. İkili ilişkilerde güven kavramı "bir kişinin diğer kişinin iyi niyetli ve dürüst olduğuna ilişkin inancının derecesi" şeklinde tanımlanmaktadır. İkili ilişkilerde güven oluşturabilme, bireyin gelişimi ve psikolojik iyi oluşu açısından yaşam görevi olarak kabul edilebilir (Myers, Sweneey & Witmer, 2004). Güven bir ilişki durumudur. Güven duygusu, bir tarafın (güvenen), kendi hedeflerine ulaşmada her türlü risk ya da belirsizlik durumunda dahi, karşı tarafın (güvenilen) yardımcı olacağına dair beklentisidir. Güven kişinin, başka birisinin niyet ya da davranışlarıyla ilgili inançlarını kapsamaktadır (Huff, Couper & Jones, 2002). Güven yalnızca risk ya da belirsizlik durumlarında ortaya çıkar. Eğer bir taraf diğer tarafı rahatlıkla kontrol edebiliyorsa ya da eylemleriyle ilgili kesinlik durumu söz konusuysa güven duygusu yoktur çünkü güven duymaya gerek yoktur. Bu nedenle güven karşı tarafa bağlılığı içerir (İslamoğlu, Birsell ve Börü, 2012).

Bir ilişkide daha fazla tatmin ve bağlılık sağlamak için güven gereklidir. Güven duygusunun tam olduğu ilişkilerde işbirliği, doğru çatışma çözme, ilişkinin menfaatlerini düşünme durumları görülür (Balliet & Van Lange, 2013). Aynı şekilde, gelişen güven durumları çiftlerin birbirine daha fazla bağlı hale gelmesine katkı sağlar. Çiftlerin bağlılığı ilişkide yaşanan tatmini ve kaliteyi doğru orantılı olarak etkiler. Bu nedenle güven üzerine yatırım yapmak doğrudan ilişki üzerine yatırım yapmakla eşdeğerdir. Çünkü güven ilişki kalitesini değerlendirmede bir filtre görevi üstlenmektedir (Wieselquist, Rusbult, Foster & Agnew, 1999).

Ziv ve Gadish (1989) mizahın, evli çiftlerin bağlılık hislerini güçlendiren ve yalnızca birbirinin anlayabileceği gizli bir dil olduğunu ifade etmektedir. Mizah, çiftlerin çatışma veya sorun yaşadıkları durumdan daha kolay çıkabilmesini sağlayan meta iletişim (iletişim ötesi iletişim) unsurudur ve evliliğin temel felsefesini destekleyici bir rolü bulunmaktadır (Gottman, 1998). Mizah ile insanlar öfkelerini, düşmanlıklarını, sıkıntılarını, üzüntülerini, eleştirilerini, yergilerini, mutluluklarını, sevinçlerini başkalarına daha rahat iletebilirler (Özünlü, 1995). Ayrıca gündelik hayatın gerilimlerini azaltmada, kaygıyı doğru ifade etmede, hayal kırıklıklarının etkisini hafifletmede, stresle başa çıkabilmede ve sosyal ilişkileri güçlendirmede mizahın gücü kullanılabilir (Öner, 2012).

Mizah olgusunun dört alt boyuttan meydana geldiğini ifade eden Martin, Puhlik-Doris, Larsen, Gray ve Weir (2003), katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzlarının psikolojik sağlığa olumlu yönde etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Katılımcı mizah, sosyal ilişkileri geliştirme amacıyla mizahın kabul edici bir şekilde kullanımını ön plana çıkarmaktadır. Böylece kişinin uyumunu artırmakta ve psikolojik sağlığa olumlu etki etmektedir. Kendini geliştirici mizah ise hayatta karşılaşılan uyuşmazlıklarla baş edebilmeyi, birey olarak stresli anlarda mizahi bakış açısı geliştirebilmeyi vurgulamaktadır. Bu iki mizah tarzı kişisel ya da kişilerarası bir şekilde iyilik haline katkı sağlamaktadır. Öte yandan mizahın yersiz kullanımı, üstünlük kurma çabası ya da aşağılama niyeti ile yapılması ya da başkaları ile iyi ilişkiler kurabilmek adına kendini kötülemeyi içermesi sağlıksız mizah kullanımını ortaya çıkarmaktadır. Bu da psikolojik sağlığı ve ilişkileri baltalayan kendini yıkıcı ya da saldırgan mizah tarzının sergilenmesine neden olmaktadır.

Evlilik ilişkisinin ve bu ilişkinin kalitesinin farklı değişkenlerden etkilendiği görülmektedir. Affetme, yakın ilişkilerde güven kurma ve olumlu mizah kullanımı, kişilerarası ilişkileri ve iletişimi, dolayısıyla da ilişki ağının yoğun olarak var olduğu evlilik yaşantısını zenginleştiren olgulardır. Affedici olma, güvene dayalı ilişki oluşturma ve mizahın olumlu yönlerinden faydalanmanın, evlilik bağının niteliği ve süresi üzerinde kapsamlı ve pozitif bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Evlilik ilişkisinin kalitesi, huzuru ve mutluluğu aile yaşantısını, çocukların mutluluğunu ve aynı zamanda toplumsal yaşamı ve huzuru önemli ölçüde etkileyecektir. Bu nedenle mevcut çalışmada evli bireylerin affetme özellikleri, ikili ilişkilerde güven düzeyleri ve mizah tarzlarının evlilik kalitesiyle ilişkisi incelenmiştir. Bu araştırmayla elde edilen bulgular sosyal çalışmacılara, politika üreticilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Problem Cümlesi

Bu çalışmanın problem cümlesi “Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusundan oluşmaktadır.

Alt problemler: Problem cümlesi doğrultusunda oluşturulan alt problemler şu şekildedir;

1. Evlilik kalitesi ile affetme arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Evlilik kalitesi ile ikili ilişkilerde güven arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Evlilik kalitesi ile mizah tarzları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Betimsel nitelikte olan bu araştırmada, ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişki tarama modelleri, betimsel araştırmaların bir türüdür ve iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişim varlığını ve/veya

derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2008). Bu yönüyle çalışmada evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişki durumları incelenecektir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma, 2018 yılında Burdur ili genelinde yaşayan evli bireyleri temel olarak yapılandırılmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında kolay ulaşılabirlik ilkesi göz önünde bulundurulmuş, uygulamalar bu ilke doğrultusunda planlanmıştır. Araştırma kapsamında 385 evli bireye ulaşılmış ve uygulama yapılmıştır. Uygulamada yerel yöneticilerden, Halk Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı kurslardan, Burdur il merkezi ile ilçelerde bulunan bazı ilkokul ve ortaokulların öğrenci velilerinden yardım alınmış, araştırmaya katılmada gönüllülük esasına dikkat edilmiştir. Uygulama doğrudan araştırmacı tarafından yapılmış, uygulama ölçekleri evli bireylere kapalı zarflarda teslim edilmiş ve cevapların samimi olmasının altı çizilmiştir. Daha sonra zarflar kapalı halde geri toplanmıştır. Yapılan uygulamaların ardından, yanlış ve eksik doldurulan ölçekler çıkarılmış, 367 katılımcıyla çalışma grubu oluşturulmuştur.

Çalışma grubunu oluşturan katılımcılara ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunu Oluşturanların Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	Durum	N	%
Cinsiyet	Kadın	178	48,5
	Erkek	189	51,5
	Toplam	367	100
Çalışma Durumu	Çalışıyor	299	81,5
	Çalışmıyor	68	18,5
	Toplam	367	100
Yaşanılan Yer	Köy-Kasaba	109	29,7
	İlçe Merkezi	147	40,1
	İl Merkezi	111	30,2
	Toplam	367	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırma grubunu oluşturan evli bireylerin % 48,5'i kadın, %51,5'i erkektir. Bu evli bireylerin %81,5'i geçimini sağlamaya yönelik herhangi bir işte çalışırken, % 18,5'i herhangi bir işte çalışmadığını

ifade etmiştir. Ayrıca bu kişilerin %29,7'si köy ve kasabada, %40,1'i ilçe merkezlerinde ve %30,2'si ise il merkezinde yaşamını idame ettirmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini toplamada Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği, Heartland Affetme Ölçeği, İkili İlişkiler Güven Ölçeği ve Mizah Tarzları Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyet, çalışma durumu (geçimini kazanmaya dönük bir işte çalışıp çalışmama) ve yaşadığı yeri öğrenmeye yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

1. Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği: Revize edilen Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeğinin uyarlama çalışmaları Gündoğdu (2007) tarafından yapılmıştır. 584 evli bireyle yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmasında Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları ölçeğin Görüş Birliği-Uzlaşma alt faktörü için ,80; Doyum alt faktörü için ,80; Bütünleşme alt faktörü için ,74 ve ölçeğin tamamı için ise ,87 olarak tespit edilmiştir (Gündoğdu, 2007). Mevcut çalışmada ise iç tutarlık katsayıları Görüş Birliği-Uzlaşma alt faktörü için ,78; Doyum alt faktörü için ,79; Bütünleşme alt faktörü için ,70 ve ölçeğin tamamı için ,86 bulunmuştur.

2. Heartland Affetme Ölçeği: Heartland Affetme Ölçeği, bireylerin affetme düzeylerini tespit edebilmek amacıyla Thompson vd. (2005) tarafından geliştirilen bir ölçektir. Türkçe'ye çeviri ve Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Bugay ve Demir (2010) tarafından yapılan ölçeğin Türkçe formunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, kendini affetme alt ölçeği için ,64; başkalarını affetme alt ölçeği için ,79; durumu affetme alt ölçeği için ,76 ve ölçeğin tamamı için ,81 olarak hesaplanmıştır.

3. İkili İlişkiler Güven Ölçeği: İkili İlişkiler Güven Ölçeği, Larzelere ve Huston (1980) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Çetinkaya, Kemer, Belgan ve Tezer (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenirliği ile ilgili yapılan çalışmalarda iki yarı test güvenirliğine ait korelasyon katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($r = ,86; p < ,001$). Ayrıca Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ,89'dur (Çetinkaya vd., 2011). Ölçeğin mevcut çalışmada elde edilen iç tutarlık katsayısı ise ,88 olarak tespit edilmiştir.

4. Mizah Tarzları Ölçeği: Mizah Tarzları Ölçeği, Martin vd. (2003) tarafından geliştirilmiş ve Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Yerlikaya (2003) tarafından yapılmış, mizahın günlük kullanımındaki bireysel farklılıklarını temel alan, dört farklı boyuttan oluşmuş kendini değerlendirme ölçeğidir.

Mizah Tarzları Ölçeğinin alt ölçekleri için Yerlikaya (2003) tarafından yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında, her bir alt ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, Kendini Yıkıcı Mizah için ,67; Saldırgan Mizah için ,69; Katılımcı Mizah için ,74 ve Kendini Geliştirici Mizah için ,78 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin toplanmasından sonra yanlış veya eksik doldurulan 18 ölçek puanlamasının dışında tutulmuştur. Veriler SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analizde, evli bireylerin evlilik kalitesi, affetme düzeyleri, ikili ilişkilerde güven düzeyleri ve mizah tarzlarını betimleyebilmek amacıyla ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma grubunu oluşturan evli bireylerin evlilik kalitesi, affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile verilerin istatistiksel çözümlenmeleri sunulmuştur. Verilerin istatistiksel çözümlenmeleri alt problemlerde verildiği sıraya göre sunulacaktır.

Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzlarının Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarının arasındaki ilişki durumlarını ortaya koyabilmek için öncelikle korelasyon analizleri verilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerden evlilik kalitesi bağımlı; affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları ise bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir.

Korelasyon analizinin ardından affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarının evlilik kalitesini yordayıp yordamadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizine ilişkin bulgular sunulmuştur.

Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarına ilişkin korelasyon tablosu Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzlarına İlişkin Korelasyon Katsayıları

	Evlilik Kalitesi	Affetme	İkili İlişkilerde Güven	Katılımcı Mizah	Kendini Geliştirici Mizah	Saldırgan Mizah	Kendini Yıkıcı Mizah
Evlilik Kalitesi	-						
Affetme	,257**	-					
İkili İlişkilerde Güven	,619**	,224**	-				
Katılımcı Mizah	,160*	,184**	,140**	-			
Kendini Geliştirici Mizah	,172**	,305**	,153**	,339**	-		
Saldırgan Mizah	-,254**	-,289**	-,190**	-,133*	-,168**	-	
Kendini Yıkıcı Mizah	-,133*	-,018	-,077	,263**	,257**	,321**	-

**p<,01; *p<,05

Tablo 2’de görüldüğü üzere evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişki durumları verilmiştir. Evlilik kalitesi ile en yüksek korelasyon ikili ilişkilerde güven arasında bulunmaktadır ($r=,619$; $p<,01$). Evlilik kalitesinin affetme ($r=,257$; $p<,01$), katılımcı mizah ($r=,160$; $p<,05$) ve kendini geliştirici mizah tarzları ($r=,172$; $p<,01$) ile pozitif; saldırgan ($r= -,254$; $p<,01$) ve kendini yıkıcı mizah tarzları ($r= -,133$; $p<,05$) ile negatif yönde anlamlı ilişkileri bulunduğu görülmektedir.

Affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzlarının evlilik kalitesini yordayıp yordamadığına ilişkin bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Evlilik Kalitesi İle Affetme, İkili İlişkilerde Güven ve Mizah Tarzlarına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayan	B	SHB	β	t	R ²	Δ R ²	F
1	Sabit	2,22	,110		20,14***			
	İkili İliş. Güven	,278	,018	,619	15,07***	,384	,384	227,141***
2	Sabit	2,53	,142		17,89***			
	İkili İliş. Güven	,266	,019	,593	14,36***			
	Saldırgan Mizah	-,089	,026	-,141	-3,41**	,403	,019	122,724***
3	Sabit	2,22	,198		15,90***			
	İkili İliş. Güven	,259	,019	,576	14,64***			
	Saldırgan Mizah	-,074	,027	-,117	-3,68***			
	Affetme	,068	,031	,094	2,19*	,411	,008	84,290***

***p<,001; **p<,01; *p<,05

Tablo 3'te görüldüğü üzere ikili ilişkilerde güven, saldırgan mizah tarzı ve affetme oluşturulan aşamalı çoklu regresyon modelinde işlem görmüştür. Analiz üç adımda tamamlanmış, ilk adımda ikili ilişkilerde güven değişkeni ele alınmıştır. İkili ilişkilerde güvenin evlilik kalitesini pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (R²= ,384; F= 227,141; p= ,000). Ayrıca ikili ilişkilerde güven, evlilik kalitesindeki toplam varyansın %38'ini açıklamaktadır. İkinci adımda modele dâhil olan saldırgan mizah tarzı evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordamaktadır (R²=,403; F= 122,724; p= ,000). Saldırgan mizah tarzı tek başına evlilik kalitesindeki varyansın %2'sini, ikili ilişkilerde güven ile birlikte %40'ını açıklamaktadır. Saldırgan mizah tarzının evlilik kalitesi ile negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Son aşamada ise modelle affetme değişkeni girmiştir. Affetme evlilik kalitesini pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordamaktadır (R²=,411; F= 84,290; p= ,000). Affetme değişkeni tek başına evlilik kalitesindeki varyansın % 1'ini açıklamaktadır.

Sonuç olarak ikili ilişkilerde güven, saldırgan mizah tarzı ve affetme, evlilik kalitesinin anlamlı birer yordayıcısıdır ve üç değişkenin evlilik kalitesinin toplam varyansını açıklama gücü %41'dir. Ayrıca standardize edilmiş regresyon katsayılarına dikkat edildiğinde evlilik kalitesinin yordayıcılarının görece önem sırasının; ikili ilişkilerde güven, saldırgan mizah tarzı ve affetme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Evlilik kalitesi, affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları ilişkisinin incelendiği korelasyon analizi sonucunda evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven, katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizah tarzları arasında pozitif yönde; saldırgan mizah ve kendini yıkıcı mizah tarzları arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca evlilik kalitesinin yordayıcılarının incelenmesi amacıyla yapılan regresyon analizinde ikili ilişkilerde güven, saldırgan mizah tarzı ve affetmenin evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Özellikle ikili ilişkilerde güven, evlilik kalitesini anlama noktasında kritik öneme sahip olup, evliliğin toplam varyansının %38'ini tek başına açıklamaktadır.

Evlilik kalitesi ile affetme ilişkisine dair ulaşılan sonuç literatürdeki araştırmaların sonuçlarıyla benzerdir. Göztepe Gümüş (2015) tarafından yapılan, evli bireylerde bağışlama ve evlilik uyumuyla ilgili araştırmada, evlilik uyumunu yüksek düzeyde yordayan değişken bağışlayıcı kişilik özelliği olmuştur. Atçeken'in (2014) evlilik doyumu ile bağışlama ilişkilerini temel aldığı çalışmasında da evlilik doyumu ile bağışlama arasında pozitif yönde yüksek ilişki durumu tespit edilmiştir. Duman Temel (2013) tarafından yapılan araştırmada ise evlilik doyumu ile affetme arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur. Taysi (2007) tarafından yapılan çalışmada evlilik uyumunun affetmeyi yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yurtdışında yapılan çalışmalarda da evlilik uyumu, kalitesi ya da ilişki doyumu ile affetme arasındaki ilişki durumları yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Berry ve Worthington (2001) tarafından ilişki kalitesi ile affetme; Fincham, Paleari ve Regalia (2002) tarafından evlilik kalitesi, duygusal reaksiyon ve yüklemelerin affetme ile ilişkisi; Fincham, Beach ve Davila (2004) tarafından evlilikteki çatışmalar ve affetme; Paleari, Regalia ve Fincham (2005) tarafından ruminasyon ve empati ile evlilikteki affetme arasındaki ilişkiler ve Fincham ve Beach (2007) tarafından ise evlilik kalitesi ile affetme arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Araştırmalarda ulaşılan genel sonuç, affetmenin evlilik ilişkisi üzerinde etkili olduğu ve evlilik kalitesi ile affetmenin arasında olumlu anlamda ilişki bulunduğu yönündedir. Diğer bir deyişle affetme arttıkça evlilik kalitesi ve ilişki doyumu yükselmektedir.

Fincham, Beach ve Davila (2004), yakın ilişkilerde meydana gelen ihlallerin aşılması, ayrılma riskinin önüne geçilmesi ve ilişkinin kalitesinin

arttırılmasında affetmenin önemli olduğunu ifade etmektedir. Berry ve Worthington (2001) çiftlerin birbirini yakın görmesine bağlı olarak incinmeyi göz ardı edebildiklerini, karşılıklı çıkarları için birbirini desteklediklerini, ilişkilerini sürdürmeye konsantre oldukları için affetmeye meyilli olduklarını ve ortak paydaları güçlü olduğu için karşılıklı olarak daha kolay özür dileyebildiklerini vurgulayarak affetme ile evlilik ilişkisini ortaya koymaktadırlar. Bununla birlikte affetmenin bireyin kişisel mutluluğunu ve buna bağlı olarak ta ilişki doyumunu olumlu anlamda etkilediği düşünüldüğünden, içinde hatayı, çatışmayı, anlaşmazlıkları ve kırgınlıkları barındıran evlilik gibi uzun soluklu bir yapının iyi yönetilmesinde ve kalitesinin arttırılmasında affetmenin önemli bir kontrol mekanizması olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle evlilik kalitesi ile affetme arasındaki olumlu ilişki durumunun beklendik ve istendik bir sonuç olduğu söylenebilir.

Evlilik kalitesi ile ikili ilişkilerde güven düzeyi arasındaki ilişkileri ortaya koyan sonuçlar, evlilik kalitesi ile güven düzeyi arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler bulunduğu ve ikili ilişkilerde güvenin evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı yönündedir. Ulaşılan sonuç, literatürdeki araştırma sonuçlarıyla uyumludur. Doğan (2014) tarafından evlilik uyumu, ikili ilişkilerde güven ve depresyonla ilgili yapılan çalışmada, evlilikte ilişki tarzıyla ikili ilişkilerde güven düzeyi arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuş, güven seviyesi ile ilişki doyumunu ve tatmini arasındaki doğrusal ilişki ortaya koyulmuştur. Büyükşahin'in (2006) yakın ilişkileri ayrıntılı olarak incelediği çalışmasında ilişki doyumunu yordayan değişkenler; ilişkinin niteliğini doğru değerlendirme (kalite değerlendirmesi) ve ilişkideki güven düzeyi olarak tespit edilmiştir. Bu yönüyle güvenin ilişkideki kalite arayışı için gerekliliği dikkati çekmektedir. Bilecen (2007) de Büyükşahin'in (2006) elde ettiği bulgular doğrultusunda sonuçlara ulaşmış, ilişkideki güvenin, doyumun en önemli yordayıcılarından biri olduğunu ortaya koymuştur.

Shallcross ve Simpson (2012) tarafından romantik ilişki yaşayan bireylerin güven durumlarıyla ilgili yapılan çalışmada, ilişki doyumunu ile güven arasında olumlu anlamda yüksek ilişki durumu tespit edilmiştir. Bradbury ve diğerlerine (1997) göre, güven anlamında eşinden yüksek destek alan kişilerin, daha düşük destek alanlara göre ilişki doyumunu daha yüksek bulunmuştur (Akt.

Doğan, 2014). Rempel, Holmes ve Zanna (1985) tarafından yakın ilişkilerdeki güven durumunu incelemeye yönelik yapılan çalışmada sevgi ile güven düzeyi arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur. Sevgi arttıkça yakınlaşma ve güven, güven arttıkça sevgi artmaktadır. Rempel, Holmes ve Zanna (1985) ilişkide güveni temel kabul etmekle birlikte, güvenin gelişimi için ilişkide daha fazla güven olması gerektiğini ifade etmektedir. Mevcut araştırmada elde edilen bulgular, literatürdeki araştırmaların da işaret ettiği gibi ikili ilişkilerde güvenin evlilik yaşantısının sürdürülebilir olması ve ilişki doyumunun artarak yaşanması açısından önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir. Birbirine güvenen çiftlerin, karşılıklı iyiliklerini düşünerek evlilik süresince meydana gelebilecek çatışma ve anlaşmazlıkları doğru bir şekilde çözümleyebilmesi ve birbirinin niyetlerini anlayarak ilişkilerinin güçlenmesi yönünde karşılıklı hassasiyetler geliştirebilmesi mümkün olabilir. Güvenmek huzuru, özgeciliği ve iyi niyeti beraberinde getirdiği için, eşler arasında sağlıklı ve saydam bir ilişki kurulabilmesi, evlilik kalitesinin ve evlilik istikrarının artırılabilmesi sağlanabilir.

Evlilik kalitesi ile mizah tarzlarının ilişkilerinin incelenmesi sonucunda, evlilik kalitesi ile mizah tarzları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu, saldırgan mizah tarzının evlilik kalitesini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, literatürde bulunan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Fidanoğlu (2006) tarafından evlilik uyumu ve mizah tarzlarıyla ilgili yapılan araştırmada, mizah tarzları ile çift uyumu arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Olumlu mizah tarzı sergileyen çiftlerin uyum düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Cihan Güngör ve İlhan (2008) tarafından mizah tarzları ve evlilik ilişkisine yönelik yapılan çalışmada evlilik uyumu ve alt boyutları ile mizah tarzları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Özellikle kadınların elde ettiği mizah tarzı puanları ile evlilik uyumu ve alt boyutları arasında güçlü ilişki durumları tespit edilmiştir. Hall (2017), romantik ilişkilerde mizah kullanımıyla ilgili yaptığı çalışmada, mizah kullanımı ile doyum arasında ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Olumlu mizah türlerinin kullanımı ilişki doyumu ile pozitif ilişkiliyken, olumsuz mizah türlerinin büyük bölümü ilişki doyumu ile negatif ilişkilidir. Saroglou, Lacour ve Demeure (2010) evli ve boşanmış kişiler arasındaki ilişki kalitesini ve sahip oldukları mizah tarzlarını inceledikleri araştırmasında, olumlu mizah kullanımının özellikle erkekler arasında ilişki memnuniyeti ve istikrarıyla (devamlılık)

alakalı olduğunu, kendini yıkıcı mizah tarzının ise özellikle kadınlarda evlilik doyumunun aksine boşanmayı yordadığını tespit etmişlerdir. Ziv ve Gadish (1989) tarafından mizah kullanımının ve değerlendirmesinin evlilik doyumuna ile ilişkiselliği üzerine yapılan araştırmada ise erkeklerin mizahi değerlendirmeleri ile evlilik doyumunu arasında ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte çiftlerin mizah anlayışları arasındaki tamamlayıcılığın evlilik doyumunu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırmada elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalarla uyumlu sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir. Sağlıklı mizah kullanımının, evlilik gibi karşılıklı alışverişin yoğun olarak bulunduğu yapılarda önleyici, iyileştirici ve geliştirici işlevleri bulunduğu görülmektedir. Bu durumun mizahın ilişki gerilimini düşürücü, iletişim zenginleştirici, hem bireysel baş etme mekanizmasına hem de bireyin toplumsallaşma sürecine katkı verici yanlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Atçeken, M. (2014). *Dindarlık, evlilik doyumu ve kişilik özelliklerinin bağışlama ile ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balliet, D. and Van Lange, P. A. M. (2013). Trust, conflict, and cooperation: A meta analysis. *Psychological Bulletin*, 139 (5), 1009-1112.
- Berry, J. W. and Worthington, E. L., (2001). Forgivingness, relationship quality, stress while imagining relationship events, and physical and mental health. *Journal of Counseling Psychology*, 48, 447-455.
- Bilecen, N. (2007). *Yakın ilişkilerde stres ve stresle başa çıkma: Yatırım modeline göre bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Volume 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931.
- Büyükhahin, A. (2006). *Yakın ilişkilerde bağlanım: Yatırım modelinin bağlanma stilleri ve bazı ilişkisel değişkenler yönünden incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2009). *Aile sosyolojisi* (1. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap.
- Cihan Güngör, H. ve İlhan, T. (2008). Evlilik uyumu ve mizah tarzları arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4 (13), 97-106.
- Çetinkaya, E., Kemer, G., Bulgan, G. ve Tezer, E. (2011). İkili ilişkiler güven ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (29), 65-77.
- Doğan, E. (2014). *Women's general marital adjustment and relationship style for marital adjustment in relation to dyadic trust and depression* (Unpublished Master's Thesis). Bahçeşehir University, İstanbul.
- Doğan, T. (2012). Sağlıklı duygusal ilişkiler geliştirmede psikodramanın rolü: Bir olgu sunumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), 49-60.
- Duman Temel, E. (2013). *Mediating role of marital satisfaction in the types of infidelity – forgiveness, trait positive affect – forgiveness and coping – forgiveness relationships in married men and women* (Unpublished Master's Thesis). Middle East Technical University, Ankara.
- Enright, R. D. and Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. Washington DC: American Psychological Association.
- Enright, R.D., Santos, M. and Al-Mabuk, R. (1989). The adolescent as forgiver. *Journal of Adolescence*, 12, 95-110.

- Erbek, E., Baştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkan, R.L. (2005). Evlilik uyumu, *Düşünen Adam*, 18 (1), 39-47.
- Fidanoğlu, O. (2006). *Evlilik uyumu, mizah tarzı ve kaygı düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fincham, F. D. and Beach, S. R. H. (2007). Forgiveness and marital quality: Precursor or consequence in well-established relationships? *Journal of Positive Psychology*, 2 (4), 260-268.
- Fincham, F. D. and Beach, S. R. H. (2010). Marriage in the new millennium: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 72 (1), 630-649.
- Fincham, F. D., Beach, S.R. and Davila, J. (2004). Forgiveness and conflict resolution in marriage. *Journal of Family Psychology*, 18, 72-81.
- Fincham, F. D., Paleari, F. G. and Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The role of relationship quality, attributions and empathy. *Personal Relationships* 9, 27-37.
- Fitzgibbons, R.P. (1986). The cognitive and emotive uses of forgiveness in the treatment of anger. *Psychotherapy*, 23 (4), 629-633.
- Gladding, S.T. (1998). *Family therapy: History, theory and practice* (Second Edition). NJ: Merrill Prentice Hall.
- Gottman, J. M. (1998). Psychology and the study of marital processes. *Annual Review of Psychology*, 49, 169-197.
- Göztepe Gümüş, I. (2015). *Evlü bireylerde bağışlama, tekrarlayıcı düşünme düzeyi ile ruh sağlığı ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülerce, A. (1996). *Aile olgusu: Türkiye’de ailelerin psikolojik örüntüleri* (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2007). *Relationships between self-construals and marital quality* (Unpublished Master’s Thesis). Middle East Technical University, Ankara.
- Hall, J. A. (2017). Humor in romantic relationships: A meta-analysis. *Personal Relationships*, 24 (2), 306-322.
- Hargrave, T. D. and Sells, J. N. (1997). The development of a forgiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23, 41-62.
- Hope, D. (1987). The healing paradox of forgiveness. *Psychotherapy*, 24 (2), 240-244.
- Huff, L. C., Couper, J. and Jones, W. (2002). The development and consequences of trust in student project groups. *Journal Of Marketing Education*, 24 (1), 24-34.
- İslamoğlu, G., Birsell, M. ve Börü, D. (2012). *Trust scale development in Turkey*. E proceeding, 14th E-Leader Berlin, Berlin: Chinese American Scholars Association (CASA). Retrieved from <https://www.gcasa.com/conferences/berlin/papers/Boru.pdf>
- Jampolsky, G. G. (1980). The Future is Now. *Journal of Clinical Child Psychology*, Summer, 182-184.

- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi* (18.Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karney, B. R. and Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods. *Psychological Bulletin*, 118 (1), 3-34.
- Larzelere, R. E. and Huston, T. L. (1980). The dyadic trust scale: Toward understanding interpersonal trust in close relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 42 (3), 595-604.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J. and Weir, K. (2003). Individual differences of uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the humor styles questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37 (1), 48-75.
- Myers, J. E., Sweneey, T. J. and Witmer, J. M. (2004). *İyilik hali çalışma kitabı* (F.Korkut, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öner, A. (2012). *Yetişkin bireylerin anksiyete bozukluğuna sahip olup olmaması ile kullandıkları mizah tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özgüven, İ. E. (2009). *Evlilik ve aile terapisi* (2.Baskı). Ankara: PDR Yayınları.
- Özünü, Ü. (1995). Yaşam ve gülmece. *Gül Diken*, 6, 8-12.
- Paleari, F. G., Regalia, C. and Fincham, F. D. (2005). Marital quality, forgiveness, empathy, and rumination: A longitudinal analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin* 31 (3),
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. and Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49 (1), 95-112.
- Robles, T F., Slatcler R. B., Trombello, J. M. and McGinn, M. M. (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140 (1), 140-187
- Ross, C. E., Mirowsky, J. and Goldsteen, K. (1990). Family research in the 1980s: The decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 52 (4), 1059-1078.
- Saroglou, V., Lacour, C. and Demeure M.E. (2010). Bad humor, bad marriage: Humor styles in divorced and married couples. *Europe's Journal of Psychology*, 6 (3), 94-121.
- Shallcross, S. L. and Simpson, J. A. (2012). Trust and responsiveness in strain-test situations: A dyadic perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102 (5), 1031-1044.
- Şahin, M. (2013). *Affedcilik ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Tarhan, N. (2010). *Evlilik psikolojisi* (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2016). *Duyguların psikolojisi ve duygusal zekâ* (15. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taysi, E. (2007). *İkili ilişkilerde bağışlama: İlişki kalitesi ve yüklemelerin rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Thompson, L.Y., Snyder, C.R., Hoffman, L., Micheal, S.T., Rasmussen, H. N. & Billings, L.S. (2005). Dispositional forgiveness of self, others and situations. *Journal of Personality*, 73 (2), 313-359.

- Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Liu, H. & Needham, B. (2006). You make me sick: Marital quality and health over the life course. *Journal of Health and Social Behavior*, 47, 1–16.
- Wickrama, K. A. S., Lorenz, F. O., Conger, R. D. and Elder, G. H. (1997). Marital quality and physical illness: A latent growth curve analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 59 (1), 143–155.
- Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C. A. and Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behavior and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 942–966.
- Worthington, E. L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20, 59-76.
- Worthington, E. L. and Scherer, M. (2004). Forgiveness is an emotion-focused coping strategy that can reduce health risks and promote health resilience: Theory, review, and hypotheses. *Psychology and Health*, 19, 385–405.
- Yalom, I. D. (2006). *Evlilik terapisi* (Y. Özkardeşler Şallı, Çev.). İstanbul: Prestij Yayınları.
- Yerlikaya, E. (2003). *Mizah tarzları ölçeğinin uyarlama çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ziv, A. and Gadish, O. (1989). Humor and marital satisfaction. *The Journal of Social Psychology*, 129 (6), 759-768.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İLİŞKİLERİ İLE SOSYAL BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Halime Birsal KANTARCIOĞLU¹

Ahmet BEDEL²

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin aile ilişkilerinin ve sosyal becerilerinin cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısına göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek, aile ilişkileri ve sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemek ve aile ilişkilerinin sosyal beceri puanı üzerindeki yordama düzeyini belirlemektir. Araştırma 840 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak; Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği (ÇAİÖ), Matson (MESSY) Sosyal Beceri Derecelendirme Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizi için Bağımsız Ortalamalar için T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Post Hoc Testi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; aile ilişkileri alt boyutlarında cinsiyet, sınıf düzeyi, değişkenlerinde anlamlı farklılık gözlenirken; okul türü, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısı değişkenlerinde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Sosyal beceri alt boyutlarında; sınıf düzeyi, anne-baba birliktelik durumu ve aile yapısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Aile ilişkileri alt boyutları ile sosyal beceri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aile ilişkileri alt boyutlarının sosyal beceriler ölçeğine ilişkin toplam varyansın yaklaşık olarak %30'unu açıkladığı sonucu elde edilmiştir. Bulgular alan yazın temelinde tartışıldıktan sonra gelecekteki araştırmalara ve uygulamacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul öğrencileri, aile ilişkileri, sosyal beceri

¹ Bu makale, 2022 yılında Maltepe Üniversitesinde Prof. Dr. Ahmet BEDEL danışmanlığında Halime Birsal KANTARCIOĞLU tarafından hazırlanan yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

¹ Uzman Psikolojik Danışman, Millî Eğitim Bakanlığı, E-posta: birsal_hbk@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3759-8152

² Prof. Dr. Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, E-posta: abedel@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4215-9290

KANTARCIOĞLU, H B., BEDEL, A.(2023). Ortaokul Öğrencilerinin Aile İlişkileri İle Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(60), 607-629. DOI:10.21560/spcd.vi.1231785

THE RELATIONSHIP BETWEEN FAMILY RELATIONSHIPS AND SOCIAL SKILLS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to examine whether family relationships and social skills of secondary school students differ significantly according to gender, school type, grade level, parental relationship status and family structure, whether there is a significant relationship between family relationships and social skills, and social skills score of family relationships. The aim of the study is to determine the level of prediction on the subject. The research was carried out with 840 secondary school students. As a data collection tool, Children's Family Relationship Scale (CAİÖ), Matson (MESSY) Social Skill Rating Scale and Personal Information Form were used. It is the relational screening model from the research screening models. T-Test for Independent Means, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), Post Hoc Test, Pearson Product-Moment Correlation Analysis, Multiple Linear Regression Analysis were used for analysis. As a result of the research; While a significant difference was observed in the sub-dimensions of family relations in terms of gender, class level, and variables; no significant difference was observed in the variables of school type, parental relationship status and family structure. In the sub-dimensions of social skills; No significant difference was observed in terms of grade level, parental relationship status and family structure variables. A significant relationship was found between family relations sub-dimensions and social skills sub-dimensions. It was concluded that the sub-dimensions of family relations explained approximately 30% of the total variance regarding the social skills scale. After the findings were discussed on the basis of the literature, suggestions were made for future research and practitioners.

Key Words: *Secondary school students, family relations, social skills*

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan güncel Türkçe Sözlükte aile “evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Tanımda yer alan aile içindeki ilişkiler ailenin birçok işlevinde katkı sağlamaktadır. Bu işlevler arasında; kültürün diğer nesillere aktarılması, çocukların topluma kazandırılması, bireyin korunması ve ait hissetmesi, fizyolojik, psikolojik ve ekonomik doyum gibi işlevler ön plana çıkmaktadır (Özdemir, 2009). Aile, bireyin sadece korunması ya da barınması ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum değildir. Aynı zamanda aile bireyi tüm gelişim alanları içerisinde destekleyen ve besleyen bir kurumdur. Aileden algılanan bu destekler ergenlerin psikolojik iyi oluşları üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Leme, Del Prette ve Coimbra, 2015). Hayata dair ilk bilgilerin öğrenildiği yer olan aile çocukların sosyal gelişimi için de önemlidir. Çünkü çocuk ilk sosyal ilişkilerini aile içerisinde kurmaya başlar. Aile içerisinde kurulan bu ilişkiler, çocukların kuracağı tüm ilişkiler ağının nasıl yönleneceğini belirler. Bu ilişkiyi sağlıklı kurmuş bir çocuk, hayatı boyunca bu beceriyi kullanabilecektir (Görgün Baran, 2004).

Aile içi ilişkilerin sağlıklı bir biçimde ilerlemesi çocukların gelişiminde, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yer tutmaktadır (Yörükoğlu, 2023). Aile içinde bu ihtiyaçları sağlıklı bir biçimde karşılanmış ve sağlıklı ilişki kurabilen bireyler içinde buldukları toplumsal süreçlerde sağlıklı ilişkiler kurabilirler. Kısacası aile ilişkileri bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında topluma da sağlıklı bireyler kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Yavuzer (2018) çocukların aile içerisinde öğrendiği iletişim becerisinin ve kurduğu ilişkilerin, hayatının geri kalanında nasıl bir tutum sergileyeceği üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutum ve davranışları bir yandan onların psikososyal gelişimini etkilerken diğer yandan akranları ve diğer sosyal ilişkiler için rol model olurlar. Çocuğun çevreye uyum sağlamasına veya uyumsuz olmasına yol açan etkilerin çoğu ev ortamında meydana gelmektedir (Dam, 2008). Ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri davranış şekilleri, psikolojik uyum sağlamada önemli rol oynamaktadır. Destekleyici ebeveyn tutumları çocuğun gelişimine katkıda bulunurken, engelleyici ebeveyn tutumları psikolojik sorunlara neden

olabilir (Seven, 2008). Ebeveynlerin çocuklarına karşı göstermiş olduğu tutum çocukların kişiliklerini, benlik algılarını ve çevrelerindekiyle olan ilişkilerini etkilemektedir (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016). Aile içindeki ilişkilerin bir bireyin hayatı üzerinde bu denli büyük rol oynaması, aile içi ilişkilerin kapsam ve nitelik olarak önemini gözler önüne sermektedir. Destekleyici bir aile ilişkisi içerisinde olan çocuğun hayatının sonraki dönemlerinde, sağlıklı ilişkiler kurabilen, iletişim becerileri güçlü, hayatta karşılaştığı zorluklar ile mücadele edebilen, saygılı ve hayat içerisinde edindiği rollerin üstesinden gelebilen bireyler olduğu söylenebilir (Cüceloğlu, 2019). Buna karşın aile ilişkilerinin sağlıklı olmadığı engelleyici aile ortamlarında bireylerin birbirlerini sıklıkla eleştirmesi, tartışması ve kavgaları gözlenmektedir (Barış ve Taylan, 2020). Cüceloğlu (2019) sağlıklı aileyi “işlevlerini beklenen düzeyde yerine getirmeyen aile” olarak tanımlamıştır. Destekleyici aile ilişkilerinde, aile içindeki ilişkilerde sosyal beceriler ön planda yer almaktadır. Sosyal beceriler üzerinde etkili birçok etmen olmasına rağmen bu etmenler içerisinde ilk sırada gelenin aile içi ilişkiler olduğu düşünülmektedir.

Sosyal beceri, başkalarıyla birlikte çalışmak, bir grubun parçası olarak çalışmak, kurallara uymak, arkadaşlık kurmak, arkadaşlıkları sürdürmek ve güvenli eylemlerde yetkin olmaktır (Bennett ve Hay, 2007). Elksnin ve Elksnin (1998)'e göre sosyal beceri, hem sergilediğimiz açık davranışlar ve sözler hem de zihinsel süreçleri içermektedir. Yani bir grup içerisinde kurulan ilişkiler ile birlikte bu ilişkileri kurarken kullandığımız becerilerdir. Sosyal beceriler, bir insanın hayatı süresince, çevresi ile ilişkilerinde kullanacağı araçlardır. Bunlar çevresinde yaşayan insanlar ile iletişim kurabilme, kendisini nasıl ifade edeceğini bilme, kendisini kontrol becerilerine sahip olabilme, öğrenme ve soru sorabilme becerileri geliştirme olarak ifade edilebilir (Dowd ve Tierney, 2005). Tanımlardan da anlaşılabilirliği üzere sosyal beceri öğrenilebilen ve toplum içinde uyumu sağlayan davranışlardır. Bu davranışlar kurulan ilişkiler üzerinde etkili olduğu gibi yaşam içerisinde karşılaşılan zorluklar, problemler ve güçlükler karşısında da nasıl tepki vereceğimizi belirler. Sosyal beceriler, aile içindeki bireylerin ikili ilişkilerini sağlıklı bir şekilde ilerletmesini sağlayarak yaşadığı sosyal tatmin ile birlikte duygusal gelişiminde de faydalı ilerlemeler kaydetmesini sağlayacaktır (Göktaş, 2015). Sosyallik aile içerisinde başlayan ve yaşam boyunca devam eden bir süreçtir. Sosyal anlamda kullanabileceği

becerilerin niteliği bireyin toplum içerisindeki konumunu belirlemesine yardımcı olacaktır. Bir insanın yaşamı boyunca kullanacağı bir beceri olan sosyal becerilerin temelleri aile içerisinde atıldığından; aile içerisinde kurulan ilişkiler, bağlar çocukların sosyal becerilerini etkilemekte midir, etkiliyor ise bunun hangi yönde etkili olduğu ve hangi aile ilişkisi içerisinde belirlendiği araştırmanın konusu olacaktır. Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde sosyal beceri ve aile ilişkilerinin farklı değişkenler ile ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlansa da sosyal beceri ve aile ilişkilerinin birlikte araştırıldığı çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple araştırma sonuçlarından elde edilecek bulguların aile ilişkilerinin, ortaokul öğrencilerinin sosyal becerileri üzerindeki ilişkisini ortaya koyarak, ebeveynlere, öğretmenlere, uzmanlara ve okul idarecilerine faydalı bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Önleyici ve gelişimsel rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri içerisinde “sosyal beceri” önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, önleyici ve gelişimsel psikolojik danışma ve rehberlik alan yazınına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin, sosyal duygusal gelişim alanında yer alan sosyal beceriler özellikle psikolojik danışmanların çalışma alanına girmektedir. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen sonuçların okullarda görev yapan psikolojik danışmanların hazırlayacakları önleyici ve gelişimsel temelli rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin içeriklerinin oluşturulmasında yol göstermesi beklenmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin aile ilişkisi alt boyutları ile sosyal becerileri alt boyutlarının, cinsiyetlerine (kız ve erkek), okul türüne (normal ortaokul ve imam hatip ortaokulu), sınıf düzeyine (5. Sınıf, 6. Sınıf, 7. Sınıf ve 8. Sınıf), ailenin birliktelik durumuna (evli, boşanmış, ayrı yaşıyor, anne vefat ve baba vefat) ve aile yapısına (çekirdek aile ve geniş aile) göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlemektir. Bir diğer amacı ise, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve ortaokul öğrencilerinin aile ilişkilerinin, sosyal becerilerini açıklamadaki rolünü belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin aile ilişkileri ve sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemeyi amaçlayan, tarama modellerinden ilişkisel tarama modeline dayanan bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin derecesini netleştirmeyi ve belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2020). Tarama araştırmaları, kitlelerin görüşlerini açıklamaya yardımcı olan bir çalışma türüdür (Büyüköztürk, 2010).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları, 2021-2022 eğitim öğretim yılı içerisinde İstanbul ili Sancaktepe ilçesine bağlı altı okuldan seçilmiştir. Araştırmada toplam 840 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Grup	N	%
Cinsiyet	Kız	437	52
	Erkek	403	48
Okul Türü	Ortaokul	544	64.8
	İmam Hatip Ortaokul	296	35.2
Sınıf Düzeyi	5. Sınıf	210	25
	6. Sınıf	210	25
	7. Sınıf	210	25
	8. Sınıf	210	25
Aile Yapısı	Çekirdek Aile	718	85.5
	Geniş Aile	122	14.5
Anne-Baba Birliktelik Durumu	Evli	770	91.7
	Resmi Olarak Boşandı	48	5.7
	Ayrı Yaşıyor	7	.8
	Anne Vefat	6	.7
	Baba Vefat	9	1.1

Veri Toplama Araçları

Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği (ÇAIÖ)

Çalışma kapsamında kullanılan ‘Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği’ Demirtaş Zorbaz ve Korkut Owen (2013) tarafından geliştirilen bir ölçektir. Çocukların, aileleri ile olan ilişkilerini nasıl algıladıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Öğrenciler her bir maddeye 3=Her Zaman, 2=Bazen, 1=Hiçbir Zaman şeklinde yanıt vermektedirler. Ölçekte iki alt boyut bulunmaktadır. Bu alt boyutlar; engelleyici aile ilişkileri alt boyutu ve destekleyici aile ilişkileri alt boyutudur. Engelleyici aile ilişkileri alt boyutundan alınan yüksek puan çocuğun ailesindeki ilişkileri engelleyici olarak algıladığını göstermektedir. Destekleyici aile ilişkileri alt boyutundan alınan yüksek puan çocuğun ailesindeki ilişkileri destekleyici olarak algıladığını göstermektedir. Ölçek toplam puan vermemektedir (Demirtaş, 2011). Ölçeğin mevcut çalışma için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı destekleyici aile tutumu için 0.85, engelleyici aile tutumu için 0.78 olarak hesaplanmıştır.

Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Derecelendirme Ölçeği (MESSY)

Çalışma kapsamında kullanılan Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Derecelendirme Ölçeği (MESSY) Bacanlı ve Erdoğan (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan ve çocukların sosyal becerilerini derecelendirmeye yarayan bir ölçektir. 5’li likert tipinde hazırlanmış olan ölçekte 47 madde yer almaktadır. Maddeler “Bana hiç uygun değil (1)”, “Bana pek uygun değil (2)”, “Bana biraz uygun (3)”, “Bana oldukça uygun (4)” ve “Bana tamamen uygun (5)” olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin iki alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar olumlu sosyal davranışlar alt boyutu ve olumsuz sosyal davranışlar alt boyutudur (Erdoğan, 2002). Olumlu sosyal davranışlar alt boyutundan alınan yüksek puan olumlu sosyal davranışların daha fazla olduğunu, olumsuz sosyal davranışlar alt boyutundan alınan yüksek puan olumsuz sosyal davranışların daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin mevcut çalışma için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı olumlu sosyal beceri alt boyutu 0.86, olumsuz sosyal beceri alt boyutu için 0.87 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin okul türü, cinsiyeti, sınıf düzeyi, ailelerinin yapısı ve ekonomik gelir düzeyi gibi bilgilerin olduğu formdur.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçekler, öğrencilere ders saatleri içerisinde uygulanmıştır. Araştırmada istatistiksel analizlerde kullanılan her bir değişkenin puanlarına ilişkin normallik dağılım durumu 5 farklı adımda incelenmiştir. Histogram grafiklerinin, Q-Q grafiklerinin normal dağılım gösterdiği görülmüştür (Büyüköztürk, 2010). Değişkenin varyasyon katsayısı değerleri incelenmiştir. Her bir değişkenin standart sapma değeri ortalama değerine bölünmüş ve çıkan değer .3'ten küçük olduğu görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin 1.96 ve -1.96 aralığında olduğu ve normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Kolmogorov-Smirnov analizinde "Sig." değerlerinin 0.05'den küçük olduğu görülmüştür. Bundan dolayı normal dağılıma uygun olmadığı belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2010). Bu durumda, istatistiksel analizde kullanılan her bir değişken değerlendirmesinin normallik analizinde değerlendirilen beş adımdan en az üçü normal dağılım değerlendirme kriterlerini karşıladığı için değişkenler normal dağılmış kabul edilir. Aynı zamanda yapılan her bir istatistiksel analizde ölçeklerin puanlarına ilişkin varyans homojenliğinin sağlandığı görülmüştür. Çalışma grubunun demografik özelliklerini belirlemek için tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçlarını kullanılmıştır. Ardından aile ilişkileri ile sosyal beceri puan ortalamalarının öğrencilerin cinsiyet, okul türü ve aile yapısına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Bağımsız Ortalamalar için T-Testi, sınıf düzeyi ve anne baba birliktelik durumuna göre puan ortalamalarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Ardından bu anlamlı farklılaşmanın bağımsız değişkenin hangi alt kategoriler arasında olduğunu belirlemek üzere Post Hoc Testi sonuçları incelenmiştir. Öğrencilerin aile ilişkileri ve sosyal beceri puanları arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır. Son olarak öğrencilerin aile ilişkileri alt boyutlarının sosyal beceri puanlarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin cinsiyetine göre aile ilişkileri ve sosyal beceri alt boyut puan ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin Bağımsız Ortalamalar için T-Testi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete göre Bağımsız Ortalamalar için T-Testi Analizi Sonuçları

Değişken	Kız N: 437		Erkek N: 403		T	Df	P
	$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss			
Destekleyici Aile İlişkileri	25.86	4.23	26.54	3.24	-2.576	838	.010*
Engelleyici Aile İlişkileri	14.93	3.90	14.76	3.01	.716	838	.474
Olumlu Sosyal Davranış	100.35	12.06	99.46	11.83	1.085	838	.278
Olumsuz Sosyal Davranış	38.12	11.87	38.51	10.70	-.499	838	.618

* $p \leq .05$ ** $p < .01$

Tablo 2 incelendiğinde, kız öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamaları ($\bar{x}=25.86$, $Ss=4.23$), erkek öğrencilerin puan ortalamalarından ($\bar{x}=26.54$, $Ss=3.24$) anlamlı düzeyde daha düşüktür ($t_{(838)}=-2.576$, $p \leq .05$, $p=.010$). Kız ve erkek öğrencilerin engelleyici aile ilişkileri ($t_{(838)}=.716$, $p > .05$, $p=.474$), olumlu sosyal davranış ($t_{(838)}=1.085$, $p > .05$, $p=.278$), olumsuz sosyal davranış puan ortalamaları ($t_{(838)}=-.499$, $p > .05$, $p=.618$) arasında anlamlı düzeyde farklılaşma yoktur.

Tablo 3. Sınıf Düzeyine göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	$\bar{x}$	Ss	F	Df	P	Fark
Destekleyici Aile İlişkileri	5. Sınıf	210	27.61	2.52	30.366	3, 836	.000**	5. Sınıf – 7. Sınıf
	6. Sınıf	210	27.03	3.23				5. Sınıf – 8. Sınıf
	7. Sınıf	210	25.44	4.05				6. Sınıf – 7. Sınıf
	8. Sınıf	210	24.65	3.37				6. Sınıf – 8. Sınıf
Engelleyici Aile İlişkileri	5. Sınıf	210	13.70	2.78	23.112	3, 836	.000**	5. Sınıf – 7. Sınıf
	6. Sınıf	210	14.08	2.94				5. Sınıf – 8. Sınıf
	7. Sınıf	210	15.65	3.92				6. Sınıf – 7. Sınıf
	8. Sınıf	210	15.97	3.79				6. Sınıf – 8. Sınıf
Olumlu Sosyal Davranış	5. Sınıf	210	101.74	11.10	5.690	3, 836	.001**	5. Sınıf – 8. Sınıf
	6. Sınıf	210	101.15	11.49				6. Sınıf – 8. Sınıf
	7. Sınıf	210	99.40	13.07				
	8. Sınıf	210	97.41	11.66				
Olumsuz Sosyal Davranış	5. Sınıf	210	34.69	9.52	21.557	3, 836	.000**	5. Sınıf – 7. Sınıf
	6. Sınıf	210	36.35	10.36				5. Sınıf – 8. Sınıf
	7. Sınıf	210	39.66	12.11				6. Sınıf – 7. Sınıf
	8. Sınıf	210	42.55	11.52				6. Sınıf – 8. Sınıf

* $p \leq .05$ ** $p < .01$

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin sınıf düzeyine göre destekleyici aile ilişkileri puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F_{(3, 836)} = 30.366$, $p < .01$, $p = .000$). Buna göre beşinci sınıf öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamalarının, yedinci ($p < .01$, $p = .000$) ve sekizinci ($p < .01$, $p = .000$) sınıf öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Altıncı sınıf öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamalarının yedinci ($p < .01$, $p = .000$) ve sekizinci ($p < .01$, $p = .000$) sınıf öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre engelleyici aile ilişkileri puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F_{(3, 836)} = 23.112$, $p < .01$, $p = .000$). Buna göre beşinci sınıf öğrencilerin engelleyici aile ilişkileri puan ortalamalarının, yedinci ($p < .01$, $p = .000$) ve sekizinci ($p < .01$, $p = .000$) sınıf öğrencilerinin engelleyici aile ilişkileri puan ortalamalarından

anlamli düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Altıncı sınıf öğrencilerin engelleyici aile ilişkileri puan ortalamalarının, yedinci ($p<.01, p=.000$) ve sekizinci ($p<.01, p=.000$) sınıf öğrencilerin engelleyici aile ilişkileri puan ortalamalarından anlamli düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre olumlu sosyal davranış puan ortalamaları anlamli düzeyde farklılaşmaktadır ($F_{(3, 836)}=5.690, p<.01, p=.001$). Buna göre beşinci ($p<.01, p=.001$) ve altıncı ($p<.01, p=.007$) sınıf öğrencilerin olumlu sosyal davranış puan ortalamalarının sekizinci sınıf öğrencilerin olumlu sosyal davranış puan ortalamalarından anlamli düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre olumsuz sosyal davranış puan ortalamaları anlamli düzeyde farklılaşmaktadır ($F_{(3, 836)}=21.557, p<.01, p=.000$). Buna göre beşinci sınıf öğrencilerin olumsuz sosyal davranış puan ortalamalarının, yedinci ($p<.01, p=.000$) ve sekizinci ($p<.01, p=.000$) sınıf öğrencilerin olumsuz sosyal davranış puan ortalamalarından anlamli düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Altıncı sınıf öğrencilerin olumsuz sosyal davranış puan ortalamalarının, yedinci ($p\leq.05, p=.011$) ve sekizinci ($p<.01, p=.000$) sınıf öğrencilerin olumsuz sosyal davranış puan ortalamalarından anlamli düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Anne-Baba Birliktelik Durumuna göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>N</i>	<i>$\bar{x}$</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>Df</i>	<i>P</i>	<i>Fark</i>
<i>Destekleyici Aile İlişkileri</i>	Evli	770	26.25	3.75	2.339	4.83	.054	-
	Boşandı	48	25.19	4.36				
	Ayrı Yaşiyor	7	23.71	5.88				
	Anne Vefat	6	25.50	2.07				
	Baba Vefat	9	28.22	1.79				
<i>Engelleyici Aile İlişkileri</i>	Evli	770	14.78	3.49	1.799	4.83	.127	-
	Boşandı	48	15.75	4.11				
	Ayrı Yaşiyor	7	17.14	3.98				
	Anne Vefat	6	15.33	3.45				
	Baba Vefat	9	13.89	2.42				

Olumlu Sosyal Davranış	Evli	770	100.04	11.92	.484	4.83	.748	-
	Boşandı	48	98.32	12.82				
	Ayrı Yaşüyor	7	99.14	8.71				
	Anne Vefat	6	96.33	7.71				
	Baba Vefat	9	102.22	15.43				
Olumsuz Sosyal Davranış	Evli	770	38.05	11.24	2.366	4.83	.051	-
	Boşandı	48	41.90	12.36				
	Ayrı Yaşüyor	7	45.57	10.64				
	Anne Vefat	6	40.33	10.37				
	Baba Vefat	9	34.33	9.42				

*p≤.05**p<.01

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin anne-baba birliktelik durumuna göre destekleyici aile ilişkileri puan ortalamaları ($F_{(4, 835)} = 2.339, p > .05, p = .054$), engelleyici aile ilişkileri puan ortalamaları ($F_{(4, 835)} = 1.799, p > .05, p = .127$), olumlu sosyal davranış puan ortalamaları ($F_{(4, 835)} = .484, p > .05, p = .748$), olumsuz sosyal davranış puan ortalamaları ($F_{(4, 835)} = 2.366, p > .05, p = .051$) anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

Tablo 5. Aile Yapısına göre Bağımsız Ortalamalar için T-Testi Analizi Sonuçları

Değişken	Çekirdek N: 718		Geniş N: 122		T	Df	P
	$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss			
Destekleyici Aile İlişkileri	26.21	3.80	25.85	3.78	1.048	838	.295
Engelleyici Aile İlişkileri	14.82	3.52	15.02	3.59	-.564	838	.573
Olumlu Sosyal Davranış	99.87	12.04	100.25	11.49	-.321	838	.749
Olumsuz Sosyal Davranış	38.16	11.32	39.22	11.32	-.961	838	.337

*p≤.05**p<.01

Tablo 5 incelendiğinde, çekirdek ve geniş aile yapısına sahip öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puan ortalamaları ($t_{(838)} = 1.048, p > .05, p = .295$), engelleyici aile ilişkileri puan ortalamaları ($t_{(838)} = -.564, p > .05, p = .573$), olumlu sosyal davranış puan ortalamaları ($t_{(838)} = -.321, p > .05, p = .749$) ve olumsuz sosyal

davranış puan ortalamaları ($t_{(838)} = -.961, p > .05, p = .337$) arasında anlamlı düzeyde farklılaşma yoktur.

Tablo 6. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Destekleyici	Engelleyici	Olumlu	Olumsuz
Destekleyici Aile İlişkileri	-			
Engelleyici Aile İlişkileri	-.709**	-		
Olumlu Sosyal Davranış	.383**	-.282**	-	
Olumsuz Sosyal Davranış	-.506**	.514**	-.403**	-

* $p \leq .05$ ** $p < .01$

Tablo 6 incelendiğinde, değişkenler arasında anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğu görülmektedir. Buna göre destekleyici aile ilişkileri ile engelleyici aile ilişkileri arasında güçlü düzeyde negatif ilişki olduğu ($r = -.709, p < .01, p = .000$); destekleyici aile ilişkileri ile olumlu sosyal davranış arasında orta düzeyde pozitif ilişki olduğu ($r = .383, p < .01, p = .000$); destekleyici aile ilişkileri ile olumsuz sosyal davranış arasında orta düzeyde negatif ilişki olduğu ($r = -.506, p < .01, p = .000$); engelleyici aile ilişkileri ile olumlu sosyal davranış arasında orta düzeyde negatif ilişki olduğu ($r = -.282, p < .01, p = .000$); engelleyici aile ilişkileri ile olumsuz sosyal davranış arasında orta düzeyde pozitif ilişki olduğu ($r = .514, p < .01, p = .000$); olumlu sosyal davranış ile olumsuz sosyal davranış arasında orta düzeyde negatif ilişki olduğu ($r = -.403, p < .01, p = .000$) görülmüştür.

Tablo 7. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	SH _B	B	T	P
Destekleyici Aile İlişkileri	2.004	.211	.390	9.503	.000**
Engelleyici Aile İlişkileri	-1.075	.227	-.194	-4.731	.000**

$R = .546, R^2 = .298, F_{(2, 837)} = 177.599, p = .000**$

* $p \leq .05$ ** $p < .01$

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri alt boyutu ($\beta = .390, p < .01, p = .000$) ve engelleyici aile ilişkileri alt boyutu ($\beta = -.194, p < .01, p = .000$) sosyal beceriler ölçeği puanını anlamlı düzeyde yordamaktadır ($p < .01, p = .000$). Bu bulgular bağımsız değişkenin sosyal beceriler ölçeğine ilişkin toplam varyansın yaklaşık olarak %30'unu açıkladığını göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma; ortaokul öğrencilerinin aile ilişkileri ve sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, aile ilişkileri alt boyutuna bakıldığında, kız öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puanı ile erkek öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puanı arasında anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmış ve kız öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puanının, erkek öğrencilerin destekleyici aile ilişkileri puanından daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde mevcut çalışma ile farklı sonuçlar veren, aile desteğinin kızlar lehine olduğu çalışmalara rastlanmıştır (Akdaş ve Ekinci, 2016; Erdeğer, 2001; Soylu, 2002). Bu çalışmaların aksine erkek öğrencilerin olumlu aile ilişkilerine ilişkin algı düzeyinin daha yüksek olduğunu ifade eden çalışmalarda mevcuttur (Bildik, 2019; Gönültaş, Uzun ve Akın, 2021). Bununla birlikte algılanan aile desteği ya da aile ilişkilerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ifade eden çalışmaların da yer aldığı görülmektedir (Ofazoğlu-Göncü, 2013; Yiğit, Keskin ve Yurdağül, 2018; Öztürk, 2020). Engelleyici aile ilişkileri puanının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. İçinde bulunulan sosyokültürel ortam dâhilinde düşünüldüğünde kız öğrenciler istekleri ve arzularının desteklenmediğini düşünseler de, engelleyici bir tutumla karşılaşmamış olmaları, öğrenciler üzerinde olumlu ebeveyn algısını yükseltmiş olabilir. Sosyal beceri alt boyutları olan olumlu sosyal beceri ve olumsuz sosyal beceri puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde, ulaşılan araştırma bulgularına paralel olan başka çalışmalara da rastlanmıştır (Akbaş, 2019; Avcu, 2021; Çiriş, 2014; İymen, 2020; Orçan ve Deniz, 2004; Pala Özçelik, 2020; Sarı, 2007; Süt, 2014; Özyürek ve Özkan, 2015; Yaşar Ekici, 2015; Yüce, 2019). Buna karşın sosyal becerinin cinsiyet değişkeni üzerinde kızlar lehine olduğu çalışmalarda mevcuttur (Uz Baş, 2003; Balyan, Yerlikaya Balyan ve Kiremitçi, 2012; Özyürek ve Özkan, 2015; Tokcan, 2015). Yapılan birçok çalışmada kızların sosyal becerilerinin, erkeklerden yüksek çıktığı görülmüştür (Yaşar Ekici, 2015). Alan yazın incelendiğinde kadınların sosyal beceri düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olması beklenmektedir (Korkut, 2004; 2020). Mevcut çalışmada cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olmamasında ailelerin çocuklarını yetiştirme şeklinin neden olmuş olabileceği düşünülmektedir. Ailelerin cinsiyet ayrımı olmadan çocuklara eşit tutumlar sergilenmiş olabileceğinden kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmada alt sınıftaki öğrencilerin (5. sınıf ve 6. sınıf) destekleyici aile ilişkileri puanının, üst sınıfların (7. sınıf ve 8. sınıf) puanından daha yüksek olduğu, engelleyici aile ilişkileri puanının ise daha düşük olduğu görülmüştür. Alt sınıflarda ailelerinin daha destekleyici olduğunu düşünen öğrenciler üst sınıflara geçtikçe ailelerini daha engelleyici olarak tanımlamaları, ergenlik dönemi özelliklerinin artması ile birlikte daha bağımsız olma isteklerinden kaynaklanıyor olabilir. Literatürde mevcut araştırma sonuçlarına paralel çalışmalar da mevcuttur (Akdaş ve Ekinci, 2016). Buna karşın, mevcut çalışmamızla farklı sonuçlar veren sınıf değişkeninin anlamlı bir fark oluşturmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Ağbuğa, 2016; Memiş ve Memiş, 2013; Özyürek ve Özkan, 2015). Sosyal beceri alt boyutlarına bakıldığında olumlu sosyal davranış alt boyutunda 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin olumlu sosyal davranış puanının 8. sınıflardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Olumsuz sosyal davranış alt boyutunda alt sınıftaki öğrencilerin, (5. sınıf ve 6. sınıf) üst sınıftaki öğrencilerden (7. sınıf ve 8. sınıf) daha düşük puan aldığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde mevcut araştırmaya paralel çalışmalara rastlanmıştır (Kabakçı ve Korkut, 2008; Kara, 2021; Roseberry, 1997; Churney, 2000; Nolan, 2003). Bununla birlikte mevcut çalışma ile farklı sonuçlar veren sınıf seviyesi arttıkça olumlu sosyal davranışların da arttığını ifade eden çalışmalar da mevcuttur (San Şentürk, 2010; Yiğit, 2008). Olumsuz sosyal davranış ortalamalarının sınıf düzeyi ile birlikte artması; olumlu sosyal davranışların azalmasında okulun ve ailenin öğrencilerden beklentilerinin artması, mevcut sosyal ortamlardaki ilişkilerin yapısı, mevcut yaş grubundaki sosyal duygusal değişimler ve akademik zorlukların artmasından kaynaklanıyor olabilir. Her ne kadar sekizinci sınıfın sonundaki sınav isteğe bağlı görünse de aileler sınava hazırlanma konusunda ısrarcı olabilmektedirler. Dolayısı ile öğrenciler kendi istekleri doğrultusunda değil okul ve ailenin istekleri doğrultusunda davranışlarını şekillendirmeye başlamaktadır. Bu beklentiler doğrultusunda davranış sergilemek zorunda olan öğrenciler, farklı sosyal çevrelere girmekte ve farklı kişiler ile iletişim kurmakta zorlanabilmektedir. Bu durum öğrencilerin sosyal becerilerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Anne baba birliktelik durumuna göre öğrencilerin aile ilişkileri ve sosyal beceri puanları incelendiğinde, anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde Karacaoğlu (2019), Gönültaş, Uzun ve

Akın (2021) çalışmasında öğrencilerin aile ilişkileri alt boyutlarının anne baba birliktelik durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini ifade etmiştir. Pala Özçelik (2020), Bilek (2011) çalışmasında anne baba birliktelik durumlarının çocukların sosyal becerileri üzerinde bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Duyan ve Sütçü (2022) tarafından yapılan niteliksel araştırmada ise çocukların boşanma sürecinde aile ilişkileri ve sosyal duygusal gelişim bağlamında önemli sorunlar yaşadığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar ile araştırma sonuçlarımız karşılaştırıldığında çalışma grubu içerisindeki öğrencilerin anne baba birliktelik durumunun aile ilişkileri ve sosyal beceri boyutunda anlamlı bir farklılık görülmemesinde; birlikte olunan, zaman geçirilen ebeveynler ile kurulan ilişkilerin, sosyal destek kaynaklarının ve çocukların akranlarıyla kurdukları sağlıklı ilişkilerin veya ebeveynlerinden, öğretmenlerinden ve akranlarından algıladıkları sosyal desteklerin etkisi olabilir. Cüceloğlu (2022) boşanma sonrası anne ve babaların çocukları ile ilgilerini kesmemek için gayret gösterip ve çocuğun anne ve babaya güvenini yitirmediği takdirde çocuğun gelişiminde herhangi bir olumsuz etki gözlenmeyeceğini ifade etmiştir. Mevcut araştırma içerisinde çalışma grubunda anne babası boşanmış, anne ya da babası vefat etmiş, anne babası ayrı yaşayan öğrencilerin az sayıda yer alması sonuçları etkilemiş olabilir. Aynı zamanda öğrencilerin mevcut sosyal destek kaynaklarının da araştırılması araştırma sonucunun yorumlanmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ailenin yapısına göre aile ilişkileri ve sosyal beceri alt boyutlarında anlamlı düzeyde farklılaşma olacağı düşünülürken bulgular bu yönde bir sonuç ortaya koymamıştır. Literatür incelendiğinde geniş ailelerde yaşayan çocukların sosyal becerileri puanlarının çekirdek aileye sahip olan çocuklardan daha yüksek olduğu (Çetin, 2019; Tanrıöğen, 2014) aile yapısının sosyal beceri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı (Koçak, 2012; Atmaca, Akduman ve Sarıbaş, 2020), çekirdek ailede yaşayan çocukları sosyal beceri puanlarının geniş ailede yaşayan çocuklardan daha yüksek olduğunu (Samar, 2019) belirten çalışmalar görülmüştür. Bu bulgunun elde edilmesinde, bireylerin aile ilişkilerinde ve sosyal becerinde aile yapısından ziyade aile içinde kurulan iletişimin, destekleyici aile ilişkilerinin daha önemli olduğu düşünülmektedir. Akduman, Günindi ve Türkoğlu (2015) sosyal beceriler için gerekli olan koşulun aile içindeki üye sayısı değil o ailenin iletişim şekli ve kalitesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Ortaokul öğrencilerinin aile ilişkileri ile sosyal beceri puanları arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde, aralarında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu, aile ilişkilerinin sosyal beceriyi yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırma bulgularına göre, aile içindeki iletişim ve etkileşimin yönü çocukların sosyal becerileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Eğer aile destekleyici bir tutum sergiliyorsa çocuklar olumlu sosyal beceriler geliştirmekte, engelleyici bir tutum sergiliyorsa ise olumsuz sosyal davranışlar sergiliyor diyebiliriz. Destekleyici ve kabul edici aile tutumları çocukların sosyal beceri gelişiminde önemli bir faktördür (Engels, Finkenauer, Meeus, Deković., 2001; Erler, 2011; Hadjicharalambous ve Demetriou, 2020; Metin, Durualp, ve Aral, 2014; Waheed, Masroor, Fayyaz, 2021; Wu, Hu, Wu, Winsler ve Chen, 2020; Özyürek, 2015). Özyürek, Begde ve Yavuz (2014), sosyal beceri düzeyi yüksek çocukların sosyal olarak daha duyarlı olduklarını, gündelik ilişkisel sorunları çözmeye daha fazla beceriye sahip olduklarını ve sosyal ilişkilerinde daha başarılı olduklarını ifade etmiştir. Sonuç olarak, aileleri tarafından sosyal yönden desteklenen, aile içi iyi ilişkileri olan öğrencilerin olumlu sosyal davranışlar gösterdikleri, aileleri tarafından engellenen, sağlıklı iletişim kuramayan öğrencilerin olumsuz sosyal davranışlar gösterdikleri, dolayısıyla aile içi ilişkilerin, öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, aile ilişkilerinin sosyal beceri gelişiminde önemi ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu İstanbul Sancaktepe ilçesindeki ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Bölgesel farklılıklar göz önüne alındığında daha kapsamlı bilgiler elde etmek için araştırma farklı il ve ilçeler dahil edilerek yapılabilir. Ayrıca araştırma ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilkokul, okul öncesi ve lise öğrencileri de dahil edilebilir. Bu çalışma öğrenciler üzerinde yapılan bir çalışmadır. Çalışmaya aileler dahil edilerek çalışmanın desteklenmesi önerilir. Sosyal beceriler küçük yaşta öğrenilen davranışlardır. Bu anlamda ailelere yönelik aile ilişkileri ve sosyal beceriler konusunda aile eğitimleri, seminerler ya da psikoeğitim programları oluşturularak, ailelerin bu konudaki bilgi ve becerileri arttırılabilir. Araştırma sonuçları alt sınıfların olumlu sosyal beceri puanları yüksek iken üst sınıflara doğru olumsuz sosyal davranışların arttığı yönünde sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan yola çıkarak okullarda mevcut olumlu sosyal davranışları pekiştiren ve yeni sosyal becerilerin

öğrenilebileceği çalışmalar okul müfredatına, okul psikolojik danışma ve rehberlik servisi iş birliği ile uygulanmak üzere eklenebilir. Aile ilişkilerinin destekleyici yönde olması ve sosyal becerinin olumlu yönde gelişmesi, öğrenciler için sosyal duygusal gelişim alanında önemli bir koruyucu faktördür.

KAYNAKÇA

- Ağbuğa, B. (2016). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölüm Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 4(1), 132-138.
- Akbaş, M. (2019). *Ortaöğretim Kurumlarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Spor Yapma Değişkenlerine Göre Sosyal Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Akdaş, G. ve Ekinci, M. (2016). Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeylerinin ve Algıladıkları Aile Desteğinin İncelenmesi. *Uluslar Arası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, (7), 83-100.
- Atmaca, R. N., Gültekin Akduman, G. ve Şepitçi Sarıbaş, M. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeylerinin Bazı Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 157-173.
- Avcu, B. N. (2021). *Üniversite Öğrencilerinin Anksiyete Düzeyleri ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Aydoğdu, F. ve Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 0-23.
- Balyan, M., Yerlikaya Balkan, K. ve Kiremitçi, O. (2012). Farklı Sportif Etkinliklerin İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersine Yönelik Tutum, Sosyal Beceri ve Öz yeterlik Düzeylerine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 196-201.
- Barış, İ. ve Taylan, H. H. (2020). Küresel salgın sürecinde Türkiye’de aile içi sorunlar. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (5), 13-32.
- Bennett, K. S. ve Hay, D. A. (2007). The Role of Family in the Development of Social. *International Journal of Disability*, 54(4), 381-397.
- Bildik, Ç. (2019). *Sosyal Destek ve Aile İlişkilerinin Ergenlerin Mental Sağlıklarındaki Rollerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilek, Münevver Hansa (2011). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ev İle Okul Ortamındaki Sosyal Becerilerinin Araştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (11. Baskı b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Churney, A. H. (2000). *Promoting children’s social and emotional development: A follow-up evaluation of an elementary school-based program in social decision-making/social problem-solving*. New Jersey: UMI.
- Cüceloğlu, D. (2019). *Başarıya götüren aile*. İstanbul: Remzi kitabevi.

- Cüceloğlu, Doğan (2022). *İnsan ve Davranış Psikolojisinin Temel Kavramları*. 17. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, B. (2019). *Geniş ve Çekirdek Ailede Yaşayan Okul Öncesi Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Sorunları Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çiriş, V. (2014). *Spor Yapan ve Yapmayan Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dam, H. (2008). Öğrencinin Okul Başarısında Ailenin Rolü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 14, 75-99.
- Demirtaş, Selen (2011). *Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeğinin Geliştirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dowd, T. and Tierney, J. (2005). *Teaching Social Skills to Youth*. Nebraska: Boys Town.
- Elksnin, L. K., and Elksnin, N. (1998). Teaching Social Skills to Students with Learning and Behavior Problems. *In Intervention in School and Clinic*, 33(3), 131-140.
- Engels, R. C. M. E., Finkenauer, C., Meeus, W., and Deković, M. (2001). Parental attachment and adolescents' emotional adjustment: The associations with social skills and relational competence. *Journal of Counseling Psychology*, 48(4), 428-439. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.48.4.428>
- Erdeğer, N. (2001). *Lise Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, F. (2002). *İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinde Sosyal Becerilerin Sosyo-Ekonomik Düzey Cinsiyet ve Yaş İle İlişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Rehberlik Ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Ankara.
- Erler, Ö. (2011). *Ebeveyn Kabul Reddi ile 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göktaş, İ. (2015). *Aile Katılımı ve Sosyal Beceri Eğitimi Programlarının Tek Başına ve Birlikte 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri ve Anne Çocuk İlişkileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, İlköğretim Anabilim Dalı, Denizli.
- Gönültaş, O., Uzun, K. ve Akın, M. S. (2021). Ergenlerin Aile İçi İlişki Algularının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 391-405.
- Görgün Baran, A. (2004). Türkiye'de Aile İçi İletişim ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* (1), 31-42.
- Gültekin Akduman, G., Günindi, Y. ve Türkoğlu, D. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri ile Davranış Problemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 673-683.

- Hadjicharalambous, D. and Demetriou, L. (2020). The Quality of the Parent-Child Relationship and Children's Family, School and Social Competences in Cyprus. *International Journal of Social Sciences Perspectives*, 7(1), 22-33.
- İymen, E. N. (2020). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Ergenlerde Sosyal Beceri ve Kaygı Düzeylerinin Akademik Başarı İlişkisinin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Bitirme Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kabakçı, F. ve Korkut, F. (2008). 6-8. Sınıftaki Öğrencilerin Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 77-86.
- Kara, A. (2021). *Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Beceri, Fiziksel Aktivite ve Akademik Başarı Özelliklerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Karacaoğlu, Derya (2019). *Çocuklarda Bilgisayar Oyun Bağımlılığı ile Aile İlişkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (35.Baskı b.). Ankara: Nobel.
- Koçak, L. (2012). *Köy ve Kentte Yaşayan İlköğretim İkinci Kademe Devam Eden Çocukların Sosyal Becerilerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Korkut Owen, F. (2020). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı yayıncılık
- Korkut, F. (2004). Önleme ve iyilik hali. *Eurasian Journal of Educational Research* (15), 79-87.
- Leme, V. B. R., Del Prette, Z. A. P. and Coimbra, S. (2015). Social skills, social support and well-being in adolescents of different family configurations. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 25, 9-17.
- Memiş, U. A., and Memiş, A. (2013). Gender, Achievement and Social Skill. *Karaelmas Journal of Educational Sciences* (1), 43-49.
- Metin, Ş., Durualp, E. and Aral, N. (2014). Analyzing the social skills of four and five year old pre-school children according to their mothers' attitudes. *Academic Research International*, 5(2), 392-394
- Nolan, A. E. (2003). *The reinforcement and impact of social skills education in secondary school and elementary school students* (Master of Education). Pacific Lutheran University, Washington.
- Oflazoğlu Göncü, F. (2013). *4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Aile İlişkileri ile Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Orçan, M. ve Deniz, M. (2004). *Anaokuluna devam eden 6 yaş grubu çocuklarının sosyal uyumlarının incelenmesi* (2. Baskı b.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitimi Fakültesi.
- Özdemir, M. (2009). *İlköğretim Öğretmenlerinin Aile Değerleri ve Medyanın Aile Değerlerine Etkisi Hakkındaki Görüşleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, A. (2020). *Çocuklarda Engelleyici ve Destekleyici Aile İlişkilerinin Öz Anlayış Düzeylerini Yordayıcı Rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özyürek, A. (2015). Okul Öncesi Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri İle Anne tutumları Arasındaki ilişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(206), 106-119.
- Özyürek, A. ve Özkan, İ. (2015). Ergenlerin Algıladıkları Anne-Baba Tutumu ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport* (3), 73-88.
- Özyürek, A., Begde, Z. ve Yavuz, N. F. (2014). Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerileri ile Yakın Çevresindeki Yetişkin Etkileşimleri Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 115-134.
- Pala Özçelik, F. N. (2020). *6-10 Yaş Aralığındaki Çocukların Sosyal Beceri Gelişim Düzeyleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Roseberry, L. (1997). *An Applied Experimental Evaluation of Conflict Resolution Curriculum and Social Skills Development* (Dissertations). Loyola University, School of Education, Chicago.
- Samar, Y. (2019). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öz Düzenleme Becerileri ile Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- San Şentürk, S. (2010). *Liseli Ergenlerin Yalnızlık Algısının Sosyal Beceri, Benlik Saygısı ve Kişilik Özellikleri Bağlamında Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarı, E. (2007). *Anasınıfına Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının, Çocuğu Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Seven, S. (2008). *Çocuk Ruh Sağlığı* (8. Baskı b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Soylu, Ö. (2002). *Üniversite Smavına Hazırlanan Öğrencilerin Ailelerinden Sosyal Destek Algılayıp? Algılamama Durumlarına Göre Psikolojik Belirtiler Yönünden Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Adana.
- Süt, M. A. (2014). *Ortaöğretim öğrencilerinin spor yapma düzeylerine göre sosyal beceri özelliklerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

- Sütçü, S. ve Duyan, V. (2022). *Aile İçi Şiddet ve Boşanma Davalarının Görünmeyen Mağdurları: Çocuk Tanıklar*. Efe Akademi Yayınları.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı b.). Boston: Allyn and Bacon.
- Tanrıöğen, Y. (2014). *Okul Öncesi Dönemi Çocukların Yaşadıkları Sosyo Kültürel Ortamların Sosyal Beceri ile Olan İlişkinin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Tokcan, Z. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinde Davranış Problemleri ile Sosyal Beceriler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları <https://sozluk.gov.tr/>
- Uz Baş, A. (2003). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıfta Okuyan Öğrencilerin Sosyal Becerileri ve Okul Uyumu ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Waheed, A., Masroor, U., and Fayyaz, M. U. (2021). Parental acceptance-rejection and social skills of lowgrade primary school students. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 33-42.
- Wu, Z., Hu, B. Y., Wu, H., Winsler, A. and Chen, L. (2020). Family socioeconomic status and Chinese preschoolers' social skills: *Examining underlying family processes*. *Journal of Family Psychology*, 34(8), 969–979.
- Yaşar Ekici, F. (2015). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Sosyal Becerileri İle Aile Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2).
- Yavuzer, H. (2018). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Yiğit, R. (2008). *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Depresyon ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yörükoğlu, A. (2023). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*. İstanbul: İnkılap kitabevi
- Yüce, İ. (2019). *Beden Eğitimi Dersinde Grupla Oynanan Oyunların Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Beceri Gelişimine Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazarların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the "blind refereeing"; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

